

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR

POLITIK — STATISTIK — EKONOMI

UTGIFVEN AF

PONTUS E. FAHLBECK

TIONDE ÅRGÅNGEN.

1907.

LUND
STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION

LUND 1907
HÅKAN OHLSSONS BOKTRYCKERI

10:e ärg. 1907.

Februari.

N:o 1.

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR

POLITIK — STATISTIK — EKONOMI

UTGIFVEN AF

PONTUS E. FAHLBECK

Pris för årgång 6 kr.

Lösnummer af detta häfte kostar 2 kr. 50 öre

LUND

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION

DISTRIBUTÖR: C. W. K. GLEERUP

Prenumerationsanmälan.

Statsvetenskaplig Tidskrift utkommer under 1907 under samma plan och under samma ledning som innevarande år.

Tidskriften skall med undvikande af ett alltför strängt anlitande af den vetenskapliga framställningens yttre former, tillval sådana meddela ett fullt vetenskapligt innehåll dels genom uppsatser i politiska eller andra ord-taget i sin äldre och mera omfattande bemärkelse — statistik och ekonomi — dels genom kortfattade meddelanden från lifvande områden. Därjämte skola i öfersiktlig form refereras viktigare predikats-män ut Sveiges administrativa praxis. På grund af dörom från olika håll framställa De garon kommer skidskuffen dessutom att meddela kortare berättelser och skänksningar af nyfunnen statsvetenskaplig litteratur. Hufvudsakligen svensk men vid förekommande tillfälle afven norsk och dansk.

Tidskriften vill för öfrigt utmärkt ställa sig till något parti och utan att göra sig solidarisk med de åsikter som i dess spårer kunna komma till uttryck, söka uppnå största möjliga objektivitet, omväxling och gedigenhet i innehållet, och därutinnan vagat den ock hoppas på framgång, då från olika håll bidrag utlofvats eller eljest för framtiden ställts i utsikt af vårt lands mest framstående författare på statsvetenskapernas område.

Tidskriften kommer att redigeras af undertecknad, med biträde af Docenten S. WALLENGREN, sasom redaktionssekreterare. Därjämte hoppas redaktionen, sasom bitills kunna parakna med verkan till juridikalafdelningen af Kammarrådet dr G. THULIN. Litteraturlafdelningen kommer att redigeras af Bil. Lic. E. HELMOMST.

Tidskriften utkommer i 5 häften om året, omfattande minst 20 ark. Prenumerationspriset blir sasom bitills 6 kr. för året. Bosa-häften säljas i mån af tillgång till ett pris af ca 50 ore pr ark.

Prenumeration kan ske antingen genom postverket eller direkt hos Redaktionen af Statsvetenskaplig Tidskrift, Lund.

Ej offentlig utan angifvande af källa förbjudes.

Lund, 1 december 1906

P. Fahlbeck.

Innehåll.

Pontus Fahlbeck, Den ekonomiska ställningen.
Rudolf Kjellen, En övergångsformation inom den svenska lokalforvaltningen.
Birger Gezelius, Järlshistories om vårt dagens kotts tillkomst.
Håkan Ohlsson, Enahämsfragan och jordbruket.
Litteratur.
Strödda meddelanden.
Administrativ praxis.

Den ekonomiska ställningen.

Af

Professor Pontus Fahlbeck.

Sällan har vid något årsskifte en fylligare kör till pris och lof varit hörd än vid ingången till detta år. Man glädde sig åt det år som gått, fullt af ekonomiskt uppsving, och man jublade ännu mer öfver utsikterna för det kommande. Visserligen besvärades och besväras alltjämt industri och handel af höga räntesatser. Men man finner orsaken därtill, utom uti snäfva och föråldrade täckningsbestämmelser för Förenta Staternas banker och Englandsbanken, just uti den starka utvecklingen själf och ser därför ingen fara däri. För öfrigt äro räntesatserna redan på retur, såsom man ju kunde vänta.

Uti denna världskör ha äfven vi instämt, ehuru mera dämpadt. 1906 var för Sverige ett i flera afseenden godt år. Skörden var utmärkt, i vissa fall alldeles ovanligt; våra stora exportartiklar, trä, pappersmassa och papper samt järn rönste liflig efterfrågan till mestadels goda priser, och vår nu mer verkligen betydande handelsflotta hade god förtjänst. Utsikterna för 1907 ställa sig äfven gynnsamma, hvad beträffar våra stora artiklar liksom fraktmarknaden. Och den inre rörelsen, mätt med järnvägarnes trafik, synes likaså befinna sig i rask utveckling. Men vid sidan om dessa lofvande tecken finnas andra af motsatt innebörd, och de förklara, att jublet här är mindre högljudt än ute i stora världen.

Det egentligen mörka molnet på den eljest klara himlen för vår del är — den utländska betalningsbalansen, sådan den visar sig uti bankernas rapporter, och hvad man eljest känner om deras förbindelser med utlandet. För de stora länderna är en svag be-

talningsbalans blott ett bekymmer för stunden, som lätt hjälpes genom en räntestegring eller någon annan tillfällig åtgärd. I ett land som Sverige, som icke är långgivare gent emot utlandet utan tvärtom låntagare i ganska stor utsträckning, har betalningsbalansen en långt större betydelse. Den är här ett uttryck för landets hela ekonomi, ett tecken till styrka eller till svaghet. Och för närvarande talar den högt om det senare. En blick på bankernas ställning till utlandet d. 31 dec. 1906, jämfördt med motsvarande under de närmast föregående åren, visar detta med all önskvärd tydlighet.

Riksbankens, de Solidariska bankbolagens och Bankaktiebolagens utländska betalningsbalans

31 dec. 1900—1906 ¹⁾.

	Fordringar hos utländska banker.	Utrikes vaxlar.	Skulder till utl. banker.	Nettotillgång af utl. valutor.
1900	50,191,179	48,184,702	46,482,302	51,893,579
1901	54,339,074	33,866,446	43,298,990	44,906,530
1902	43,939,610	33,704,730	51,287,023	26,357,317
1903	47,949,982	34,714,430	45,411,728	37,252,684
1904	58,046,938	34,943,395	77,142,079	15,848,254
1905	59,852,164	30,694,311	97,046,808	— 6,500,333
1906	63,023,306	29,590,910	109,552,277	— 16,938,061

Härtill kommer den i rapporten ej synliga s. k. växelpensioneringen, hvilken säkerligen just nu är mycket betydande. Det är en synnerligen svag ställning våra penninginstitut intaga i förhållande till utlandet, och värre lär det bli litet längre fram på våren, då vanligen ebban är som störst. Den jämna nedgången år för år visar emellertid, att det icke är en tillfällig företeelse, vi här ha för ögonen. En tendens till underbalans gör sig oafbrutet gällande, och det oaktadt under åren 1899—1906 penningar indragits från utlandet i form af statslån till belopp af vid pass 150 mill. kr. Hvaraf kommer sig detta? Och hvad lär det oss med afseende på kapitalbildningen i vårt land?

¹⁾ Ett par poster, utländska sedlar och obligationer, som strängt taget äfven borde tagas i betraktande vid den utländska betalningsbalansen, lämnas här som eljest ur räkningen.

Betalningsbalansen till utlandet beror väsentligen af tvenne andra förhållanden — *den allmänna handelsbalansen och tillgången på rörligt kapital*. Skillnaden mellan import å ena sidan och export plus fraktfart m. m. å andra måste salderas med guld eller kreditpapper. Här kan alltså en anledning till bankernas stora skuld till utlandet ligga. I hvad mån detta verkligen varit fallet under senare år, är som alltid svårt att med bestämdhet säga. Ett allbekant faktum är, att vår arbetarebefolkning snabbt omsätter stegrade löner i ökad konsumtion af en mängd förbrukningsartiklar af såväl utländskt som inhemskt ursprung, de senare stundom inverkan på handelsbalansen lika mycket som de förra, såsom händelsen är med artikeln smör. Likaså veta vi, att utvecklingen af vår industri kräft ökad import af främmande råvaror m. m. under dessa år. Som bekant kunna de statistiska siffrorna öfver de i handelsbalansen ingående posterna icke ge ett exakt svar härå. Helt allmänt kan anmärkas, att det öfver hufvud är svårt för ett land som Sverige att hålla exporten i jämnhöjd med en starkt växande import¹⁾. Att eröfra nya marknader är, som vi veta, en ytterst vansklig sak, särskildt för oss svenskar, som alltid haft lättare att tillverka än att sälja, hvad vi tillverkat.

Men utförseln siffror — mera osäkra visserligen — ha också stigit under dessa år; och fraktfarten har emot förr lämnat betydande inkomster. Af dessa och andra tecken kunna vi sålunda sluta till, att de stora ansträngningar, som i senare tid gjorts för att främja vår export, verkligen burit god frukt. Vi hafva därför anledning att antaga, att handelsbalansens negativa och positiva sidor för närvarande hålla hvarandra tämligen i jämvikt. I alla händelser tror jag icke, att någon stor differens mellan debet och kredit i detta fall äger rum, och att således den svaga betalningsbalansen icke så mycket har sin rot här, som fast mer uti den andra ofvan angifna orsaken därtill — bristande tillgång på rörligt kapital.

Sverige har sedan äldre tider varit ett kapitalfattigt land, väsentligen emedan den årliga arbetsprodukten icke gaf nämnvärdt

¹⁾ Efter starka kastningar 1900 och 1901 (534,9 och 466,3 mill. kr.), som nog stå i inbördes växelförhållande, belöpte sig införseln till: 1902 — 505,1, 1903 — 534,9, 1904 — 578,4, 1905 — 582, och 1906 — omkring 600 mill. kr.

öfverskott öfver folkets årskonsumtion. Jordbruket var den hufvudsakliga näringen, och det gaf föga mer än som behöfdes för landets eget behof af lifsmedel. Det var mest järnhandteringen, som täckte öfrig import, men den förslog ej för vidare kapitalbildning. Först när de Norrländska skogarna från 1870 började i större omfattning exploateras, uppstod en rikligare källa för skapande af rörligt kapital. En ny och ännu starkare öppnades med industriens storartade utveckling i vårt land efter omkastningen i tullpolitik i slutet af 1880-talet. Sedan den tiden har kapitalbildningen i Sverige tagit duktig fart. Och för närvarande pågår otvifvelaktigt en mycket betydande sådan. Men ändock förslår det rörliga kapitalet icke. Hvadan kommer det? Ökas behovet ännu starkare än den årliga tillväxten? För min del tror jag ej detta. Jag är tvärtom öfvertygad om, att kapitalet skulle räcka väl till, blott vi hushållade med det bättre. Det är sålunda icke uti otillräcklig kapitalbildning, vi nu mer ha att söka den egentliga orsaken till bristen på rörligt kapital. Det var så tidigare, men är säkert icke nu så. Nej, orsaken ligger fastmer uti det sätt, hvarpå vi hushålla med de årligen skapade kapitallångarna. Vi förvandla allt för mycket rörligt kapital i fast af mindervärdigt slag och förstöra därvid sådant i stor omfattning. Detta är helt visst för närvarande den verksammaste anledningen till bristen på kapital i vårt land.

Det är i allmänhet en fara under en period af stark kapitalbildning, sådan vi under senare år upplefvat, att för mycket rörligt kapital förvandlas till fast, m. a. o. för mycket nyanläggningar af olika slag äga rum. Men den egentliga faran härvid ligger dock mest uti oriktig placering, i det att man lägger pengarne antingen uti konsumtionsföretag, som aldrig ge kapitalet tillbaka till den allmänna rörelsen, eller i produktionsföretag, som icke behöfvas eller endast på bekostnad af redan befintliga företag kunna bära sig. På båda dessa sätt bindes och rent af förstöres ofantligt mycket kapital i Sverige.

Sålunda placeras en alldeles för stor del af landets rörliga förmögenhet i husbyggnader i städerna. Denna placering, huru fördelaktig den för den enskilde kapitalisten än kan vara, är till men för landets ekonomi i dess helhet liksom själfva in-

flyttningen till städerna, på en gång en orsak till och en verkan af denna kapitalplacering — ty det myckna husbyggandet drar folk till städerna och ökar därigenom bostadsbehovet på samma gång, som det afhjälper det. Hus äro konsumtionsföremål lika väl som husgeråd och kläder m. m., ehuru de räcka längre. De äro som detta nödvändighetsartiklar och kunna icke undvaras, men de skapa ej nytt kapital och ge ej den rörliga kapitalstocken i landet tillbaka hvad de bundit på samma sätt som t. ex. en väl grundad fabrik. Men härtill kommer, att vi förbruka hus ofantligt mycket snabbare än andra europeiska folk och likväl bygga dem vida dyrbarare än de. Vi känna ledsamt nog icke husens ålder i våra städer, när de rifvas ned, men vi bevittna dagligen, att ännu fullt dugliga hus offras för att ge rum åt nybyggnader, städse långt dyrbarare utstyrda än de förutvarande. På detta sätt bindes i vårt land årligen betydande kapital till jämförelsevis liten nytta. Ja, snarast kan man säga, att härigenom stora massor kapital årligen förstöras. Ty hvad som bortkastas, innan det är förbrukadt, är en gifven förlust. Det myckna husbyggandet i städerna är sålunda en på dubbelt sätt verkande orsak till det rörliga kapitalets knapphet i vårt land.

En annan sådan orsak är anläggning af onödiga eller mindre nödiga produktionsföretag. Sålunda har det byggts särdeles i Skåne en del järnvägar, som så ingripa på förutvarandes eller hvarandras trafikområden, att ränteförluster, m. a. o. kapitalafskrifning i rätt stor omfattning därvid ägt rum. Värst ger sig likväl denna fördärfliga kapitalplacering till känna inom de industrier, som arbeta uteslutande eller hufvudsakligen för den inhemska marknaden, alltså en mycket begränsad, men lätt tillgänglig sådan. Här härskar denna företeelse som en verklig landsplåga. Man ser, att ett företag går med vinst, och strax är man färdig att göra ett eller flera liknande, utan att ett ögonblick betänka, om det finnes rum för flera, m. a. o. utan att bekymra sig om marknaden. Ty detta är, såsom ofvan antyddes, ett säreget drag hos den svenske affärsmannen, han ser blott på tillverkningen — mestadels den lättare delen af företaget — icke på försäljningen. Så godt som alla hithörande industrier ha fått erfara detta, sko- och galoschfabrikation, stärkelse- och jäst-, velo-

ciped- och vagnstillverkning, kvarn- och sockerindustri o. s. v. o. s. v. Särdeles belysande i detta hänseende äro förhållandena just nu inom sist nämnda industri. Ehuru icke ett kilo socker kan säljas till utlandet och sista årets skörd gaf ett öfverskott öfver årskonsumtionen (ungefär 120 mill. kg.) af 39 millioner kg¹⁾, och oaktadt af redan befintliga fabriker de yngsta gå med förlust, så planeras likväl nya sådana. Man tror, att blott man kan tillverka varan, så är saken klar. Huru man skall få köpare till den till pris, som täcker tillverkningskostnaderna, ägnar man ej en half tanke. Svensken saknar sinne för marknaden; han är ej köpman i den mening, som hvarje riktig affärskalkyl kräfvär. Detta är hans stora svaghet i ekonomiska ting.

Men denna svaga sida hos våra kapitalister och företagsmän står icke endast dem utan hela vårt land dyrt. Det är säkert ett eller annat hundratal millioner kr., som under de två sista decennierna ha förstörts på dylika okloka företag — konkurrensföretag, som den nationella ekonomien icke behöfde, och som endast måste leda till kapitalafskrifningar vare sig å de gamla företagen eller å de nya eller, som väl vanligast är, å båda.

Denna oriktiga kapitalplacering är ett slöseri, som i ett land med ej snabbare kapitalbildning än den svenska måste leda till brist på rörligt kapital och så föranleda bankerna, handhafvarne af detta kapital, att vända sig till utlandet för att genom lån afhjälpa densamma. Af de olika anledningar, som kunna vålla den dåliga betalningsbalansen, är denna otvifvelaktigt den besvärligaste. Öfverkonsumtion har samma verkan, men det reglerar sig hastigare och lättare. Öfverdrifven kapitalplacering i konsumtionsföretag och kapitalförstöring verka djupare, i det de för lång tid hämma utvecklingen. Och just nu, då en våg af kraftigt initiativ går igenom vårt folk, är det dubbelt nödvändigt att icke på improduktiva företag af hvad slag som helst förslösa det lediga kapitalet, häfstången för all ekonomisk utveckling.

¹⁾ Tillsammans med förut befintligt lager beräknas, efter hvad vi hört, öfverskottet af socker $\frac{1}{10}$ 1907 komma att bli vid pass 60 mill. kg.

En öfvergångsformation inom den svenska lokalförvaltningen ¹⁾.

Anteckningar

af

Professor Rudolf Kjellén.

Under ofvanstående rubrik sammanfattar jag de olika mellanformer af själfstyrelse, som — särskildt på senare tider — utbildat sig mellan den rena landsbygdens och den fullt utvecklade stadens organisation i vårt land. Förvaltningsrättsligt sedt hilda de en förmedlande öfvergång emellan dessa tvänne kommunala hufvudtyper. Ur historisk synpunkt vittna de om olika moment i den förvandlingsprocess, genom hvilken landsbygden allt mera öfvergår till »stadsbygd». Ett studium af dessa öfvergångsformer har sålunda icke blott samma allmänna intresse, som anomalier från rena typer i sig själfva bjuda; det skänker oss tillika en inblick i den moderna svenska stadens »embryologiska» utveckling.

Här är afsikten allenast att göra några nakna anteckningar om denna företeelses historiska och rättsliga framträdande samt dess geografiska utbredning i närvarande tid (vid utgången af år 1906).

* * *

Grundläggande för den svenska stadens nuvarande rättsliga facies, vid jämförelse med landsbygden, äro följande lagstiftnings-

¹⁾ Den tredje och sista artikeln om »Japans ancien régime» uppskjutes af särskild anledning till ett följande häfte.

akter: 1849 års förordning om jurisdiktionen, 1862 års kommunallagar, 1866 års riksdagsordning, 1868 års speciella ordningsstadga, 1874 års likaledes speciella byggnads- och brandstadga samt de speciella bestämmelserna om stad i samma års hälsovårdsstadga. På denna tid, adertonhundralets tredje kvartal, funnos blott tvänne af de ofvannämnda mellanformerna, nämligen städer utan egen jurisdiktion samt köpingar.

Den förstnämnda kategorien tillhör, som beteckningen anger, landet i rättskipningens viktiga hänseende. Redan 1851 ville man häraf draga den slutsatsen, att hithörande kommuner skulle följa landet äfven i den politiska representationen. I skrifvelse till K. Mjt $\frac{7}{8}$ d. å. angående förändrad klassifikation af rikets städer yttrade nämligen Borgarståndet, att det enligt ståndets mening »icke tillkomme» städerna Östersund, *Haparanda*, *Skellefteå* och *Borgholm*, »såsom saknande egen jurisdiktion», att »utöfva representationsrätt», hvadan ståndet alltså ville placera dem nederst i femte klassen och utan ordningsnummer (efter n:r 83 Vaxholm). Härtill genmälte K. Mjt i resol. $\frac{11}{4}$ 1853, att »frågan om representationsrätt för nyssnämnda städer, såsom innefattande en grundlagsförklaring, icke kunde i den ordning densamma nu blifvit väckt till någon åtgärd föranleda», hvadan vederbörande städer visserligen fingo komma sist men dock med »fortsatt nummerordning»¹⁾. I 1866 års RO., § 13, insattes emellertid den uttryckliga bestämmelsen, att till landet »äfven räknas de städer som icke hafva egen jurisdiktion». Saknaden af delaktighet i städernas representation inträdde därmed som en ny stor skillnad mellan dem och den allmänna stadstypen²⁾.

¹⁾ Se NAUMANN'S edit. af Sveriges grndlagar, 1866, ss. 423 ff.

²⁾ Östersund hade nu utgått ur deras led. Trelleborg fick stadsbref $\frac{15}{12}$ 1865, jurisdiktion $\frac{14}{10}$ 1866 och plats i stadsvalkrets $\frac{3}{6}$ 1867 (Sv. Förf. Saml. 1867, n:r 55). För Motala äro motsvarande data $\frac{3}{10}$ 1878, $\frac{20}{3}$ 1881 och $\frac{50}{4}$ 1881 (Sv. Förf. Saml. 1881, n:r 11 och 18). Ronneby erhöill stadsrättigheter $\frac{12}{12}$ 1879 och fick jurisdiktionen klar $\frac{10}{11}$ 1882 (Sv. Förf. Saml. 1882, n:r 52). Örnsköldsvik och Lysekil erhöillo sin egen jurisdiktion i själfva stadsbrefvet, men den första ansökningen från Örnsköldsvik 1887 gällde stadsprivilegier utan jurisdiktion (Sv. Förf. Saml. 1893, n:r 99, s. 2). Likaså sökte Nässjö 1888 att blifva egen kommun, »vare sig som en af stad oberoende köping eller som under landsrätt lydande stad» (Original i Nässjö municipalarkiv).

År 1870 hade andra kammaren majoritet för en reform, genom hvilken ett större antal småstäder skulle flyttas till denna kategori af landsbygd i rättskipningen. För att icke allt för mycket inskränka städernas samfälda representation planerade man emellertid samtidigt ett upplösande af sambandet mellan-jurisdiktionen och representationen. Denna sistnämnda reform gick igenom 1873, så att förhållandet därefter är det samma som före 1866: saknaden af jurisdiktion är det enda som skiljer denna kategori från den rena stadstypen. Däremot misslyckades försöket att öka kategorien med nya medlemmar¹⁾; det var allena Haparanda, Skellefteå och Borgholm, som återfingo platsen i stadsrepresentationen; och de stå ensamma i sin art ännu i dag.

* * *

Vida mer komplicerad är de svenska köpingarnes historia. Uppvuxna i näringsstuvångets luft, voro de ursprungligen filialer till privilegierade städer (»lydköpingar»), sedermera själfständigt privilegierade orter för marknadsändamål (»friköpingar»); därför innehöllo de olika köpingsbrefven vissa bestämmelser om särskilda »ordningsmän» o. d. inom köpingens område; men i alla viktiga förvaltnings- och författningshänseenden tillhörde de för öfrigt landsbygden. De gamla köpingarne voro således mera en social-ekonomisk än en administrativ företeelse. Det var t. o. m. ganska vanligt, att de saknade egen kommunal själfständighet; de voro då intet annat än delar af en landskommun, med vissa privilegier i näringslivet.

Denna ställning har undergått en genomgripande förändring under senaste mansålder, men visserligen mera genom utvecklingens egen makt än genom lagstiftarens ingripande. I detta hänseende kan Förordn. om utvidgad näringsfrihet af 1864 sägas bilda epok i köpinginstitutionens historia; den undanryckte dem

¹⁾ Se Konstitutionsutskottets betänkande n:r 3 vid 1872 års riksdag. Jfr den något oklara kommentarien i HAGMANS edit. af Sveriges grundlagar s. 331 f. — Omvänt har man i senaste tid velat skapa en kategori af städer, som följde landet i representativt hänseende allena; så Andra Kammaren 1904. Detta skulle t. o. m. bli regel enligt det proportionella valsättet, som accepterats af Första Kammaren 1904, 1905 och 1906.

den gamla grunden och hänvisade dem alltså att söka sig en ny, på administrativt område.

Förutsättningen för denna nya utveckling var emancipationen ur landskommunerna i territoriellt afseende. Grunden därtill lades i 1862 års Förordn. om kommunalstyrelse på landet, som på slutet fick ett slags efterskrift af följande lydelse:

»Köping må kunna utgöra en kommun för sig eller ock gemensamt med den socken, inom hvars område köpingen är belägen — — — Sedan denna förordning blifvit kungjord, låter K. Bfhde i ofvannämnda hänseende höra såväl köpingen som den socken, inom hvilken köpingen är belägen, samt underställer därefter frågan K. Mjts pröfning. Till dess denna fråga blifvit slutligen ordnad, fortfar det förhållande som hittills ägt rum».

I följd af detta stadgande hafva en del gamla köpingar utbrutits som egna kommuner ur sina gamla socknar; så redan 1862 Lysekil, Motala och Mönsterås, 1863 Örnköldsvik, Ronneby och Malmköping, 1871 Värnamo, 1877 Figeholm, 1879 Nybro, 1880 Mörbylånga. Efter 1862 ha köpingrättigheter icke utdelats utan kommunal själfständighet. Och sålunda är det f. n. endast 7 köpingar, som icke bilda egen kommun, och dessa alla från äldre tid, nämligen *Kristianopel, Gamleby, Pataholm, Påskallavik, Valdemarsvik, Ljungby* och *Båstad*¹⁾.

Den moderna köpingen är alltså för det första en kommun för sig. Denna förutsättning upprätthålles numera så strängt, att K. Mjt icke beviljar köpingrättigheter förrän det blifvit styrkt »att samtliga i det föreslagna köpingsområdet ingående delar af fastigheter skola, där så icke redan må hafva skett, genom ägo-styckning eller annorledes i behörig ordning för alltid afsöndras från de hemman eller lägenheter, dit de höra; vid äfventyr att,

¹⁾ Se SIDENBLADH, Sveriges kommuner, 1906, å vederbörliga ställen, samt ROSMAN, Kgl. bref och förordningar rör. köpingar, 1904. Numera meddelas »transsumt» af köpingbrefven i Sv. Förf. Saml., dock icke alldeles ordentligt (Vara 1894 saknas). Då TH. RABENIUS i Nörd. Familjebok art. Köping, år 1885 räknar 8 köpingar utan kommunal själfständighet, så har han uppenbart medtagit *Bergkvara*, som först 1886 uteslöts ur den officiella förteckningen på köpingar, sedan det blifvit utrönt att denna lastageplats aldrig erhållit köpingsprivilegier; se K. B:s femårsberättelse för Kalmar län 1881—85, sid. 46, samt den officiella Befolkningsstatistiken för 1886, p. III, jfr ROSMAN, anf. st., pag. XVII samt s. 499 n. Genom Kgl. br. % 1904 fick Valdemarsvik rätt att bilda egen kommun; men rätten lär ännu vara obegagnad.

om sådant icke inom tio år härefter verkställts. Vårt nu gjorda medgifvande kommer att förfalla»¹⁾. Denna eller motsvarande formel återfinnes regelbundet i alla nyare köpingbref, där icke separationen redan vid första ansökningen blifvit styrkt, och plägar det första köpingbrevet sålunda i sinom tid, efter villkorets fullgörande, åtföljas af ett andra om »inträdandet i rättigheten». På samma grund infordrar K. Mjt regelbundet utlåtande af Kammarkollegium före målets afgörande.

Nästa fråga är, i hvilken mån köpingens författning närmar sig landets eller stadens typ. Det är då från början klart, att köpingen i organisationshänseende står på landets räkning, såsom antydes redan af den citerade bestämmelsens placering i landets kommunalförordning. I ett särskildt fall är frågan besvarad i själfva grundlagen, nämligen RO:s nyssnämnda § 13. Köpingarna följa landet i representativt afseende. Denna bestämmelse öfverleefde 1873, då de jurisdiktionslösa städerna flyttades öfver till stadens konto, och den kvarstår alltjämt, ehuru en öfverflyttning äfven för köpingarnes del stått på den parlamentariska dagordningen sedan 1900²⁾.

Redan här förmärkes en växande tendens att jämställa köping med stad. På andra håll är samma tendens oförtydbar och har ledt till praktiska resultat. Alla reformer i köpinginstitutionen under tiden efter 1864 ha verkat i samma riktning: att aflägsna den från landets och närma den till stadens typ.

Af positiva lagstadganden vilja vi här framhålla *Fattigvårdsförordningen 1871*, § 6, mom. 1, som afsöndrar »hvarje stad eller köping, som har egen kommunalförvaltning», ur landsbygden såsom egna fattigvårdssamhällen; vidare *Byggnadsstadgan 1874*, § 50, som påbjuder »hvad i denna stadga är föreskrifvet för stad» att gälla »i tillämpliga delar äfven för köping»; yttermera *Brandstadgan*

¹⁾ Det var på denna klausul som *Nässjö* köpingfråga stupade år 1900; dess köpingbref var nämligen dateradt ^{17/10} 1890, men det lyckades icke för samhället att förvärfva all den jord som erfordrades. *Kungsörs* köpingfråga från 1893 är genom särskilda kungl. dispenser ännu hvilande, se nedan s. 9 n. 1. Äfven *Fjällbackas* fatalier äro, formelt sedt, icke försutna, försåvidt som dess köpingbref af ^{30/12} 1881 icke är stäldt på viss tid; se ROSMAN n:r 295.

²⁾ 1900 års riksdag beslöt en utredning i detta stycke. Härom samt om motioner i samma syfte, se A. K. 1906, mot. n:r 148, ss. 14 ff.

1874, § 20, som har enahanda bestämmelse; slutligen *Tryckfrihetsförordningens* § 1, mom. 5, i lydelse af 1900, hvarigenom stadens monopol på boktryckerier utsträckes till köping¹⁾.

Sistnämnda stadgande tänktes först fakultativt, efter K. Mjts bepröfvande i särskilda fall²⁾. Sådant fakultativt likaberättigande med stad har köping fått redan i Ordningsstadgan 1868, § 30, på K. B:s förordnande och K. Mjts sanktion, och likaså i Hälsovårdsstadgan 1874, § 26³⁾. Genom förordn. af ²⁹/₅. 1885; § 11 (jfr §§ 22 och 26) skall det också bero »på K. Mj:ts särskilda pröfning i hvarje fall», om köping skall få öfverlåta bränvinsförsäljningen åt bolag och alltså åtnjuta samma andel i vinsten som stad.

I de citerade Ordnings- och Hälsovårdsstadgarne tillägges, att K. B. äfvenledes har att underställa K. Mjt »förslag om hvilka styrelser eller myndigheter böra — — — fullgöra hvad som i stad, enligt stadgan, åligger magistrat eller annan lokalmyndighet därstädes, samt om dessa styrelser eller myndigheters sammansättning och vidden af deras befogenhet uti ifrågavarande hänseende». Här skymtar alltså möjligheten till afvikelser från landsbygdens skema äfven på den kommunala organisationens område.

Af de för städerna egendomliga grundstadgarne skola således två (Byggn: och Brand:st.) obligatoriskt och de andra två (Ordn: och Håls:st.) fakultativt gälla för köpingarne⁴⁾. I själfva verket hafva äfven de senare i praktiken blifvit gällande för köpingarne.

¹⁾ Här kunde ock nämnas den s. k. Norrlandslagen 1906, § 1, som undantager från sin tillämpning fastigheter i köping eller å annan ort, där den för städerna gällande ordning för bebyggande skall iakttagas. Vid 1906 års riksdag ifrågasattes parallellism mellan stad och köping i ej mindre än 7 fall utöfver redan lagstadgade, se A. K. prot. n:r 56, s. 26.

²⁾ Ett sådant förslag blef 1896 t. o. m. hvilande till grundlagsenligt antagande, se HAGMAN, s. 528.

³⁾ På denna plats kunde ock erinras om Förordn. ang. lagfart å fång till fast egendom 1875 (Sv. Förf. S. n:r 42), hvars § 9 lyder: »Hvad nu är stadgadt om stad skall ock, i de fall där Konungen sådant förordnar, gälla om köping och annan därmed jämförlig ort, hvarest tomtindelning såsom i stad finnes». Denna stadga tillämpades 1902 på Arvika (Sv. Förf. S. n:r 7). — Framställningen i texten åsyftar icke fullständighet.

⁴⁾ Man synes icke alltid ha fäst tillbörlig uppmärksamhet vid denna skillnad. Nu föreligger ett bestämdt prejudikat för den rätta tolkningen i K. Mjts skrifvelse till K. B. i Malmöhus län ¹⁵/₅. 1905, Sv. Förf. S., Bih. n:r 42, s. 5.

Den första tillämpningen af Ordn. st. äger rum 1869, då Lysekil för detta ändamål fick en särskild styrelse af kommunalstämmans och kommunalnämndens ordförande jämte en af K. B. förordnad Ordningsman¹⁾; den första hithörande tillämpningen af Häls. st. gjordes på Eslöf 1876, där en Hälsovårdsnämnd bildades af kommunalnämndens ordförande, läkaren på platsen samt 3 kommunalvalda ledamöter²⁾. Sedan dess har man fortsatt på denna väg så systematiskt, att numera endast Valdemarsvik, Påskallavik, Pataholm och Kristianopel synas stå utom Ordn. st. samt de tre sistnämnda därtill utom Häls. st.³⁾. Således råder numera i detta viktiga hänseende full likställighet mellan städer och köpingar, och det är åter endast några gamla köpingar af ringa betydelse som bryta regeln.

Men det är icke nog härmed. Undersöker man köpingbrefven, så finner man redan i begynnelsen af den nya perioden, att K. Mjt föreskrifvit *stadens beräkningsgrund för rösträtt och skatteplikt*; så för Lysekil, Arvika och Motala år 1862. Regeln lär icke vara undantagslös, men torde numera kunna betraktas som fastslagen, så att man äfven i denna viktiga punkt kan sätta ett likhetstecken mellan våra köpingar och städer.

Ur lag och praxis har alltså i våra dagar framgått en svensk köpingstyp, som har fullt administrativ karaktär och i detta afseende visar en utpräglad mellanform mellan lands- och stadskommunen. Den är för det första en egen borgerlig kommun och eget fattigvårdssamhälle⁴⁾; den lyder stadens särskilda kon-

¹⁾ Sv. Förf. S. 1869, n:r 46. Att dock äfven den vanliga kommunalstyrelsen kunde betros med denna uppgift, ses t. ex. af Sv. Förf. S. 1876, Bih. n:r 31, gällande Eslöf.

²⁾ KULLBERG, Förf. ang. medicinalverket, s. 701 (Kgl. bref ^{20/7} 1876). De kommunalvalde bisittarne skola ombytas hvar 4:e år.

³⁾ Att döma af förteckningarne i Stat. Centralbyråns Sammandrag af landshöfdingeberättelserna 1891—95, uppgjort 1900, ss. 7 f., samt i SKARINS edit. af Sv. Rikes Lag 1905, Bih. ss. 232 och 287. Under åren 1869—82 fingo 12 köpingar Ordn. st. och under 1876—82 likaledes 12 Häls. st., se Stat. Tidskr. 1902, s. 107 f. Se numera äfven ROSMAN, pag. XVIII.

⁴⁾ Redan RABENIUS, anf. st., omtalar köpingar, som bilda eget *skoldistrikt*. Det samma är senast förordnad om Huskvarna 1906. I allmänhet plägar K. Mjt numera göra ansökningen i detta stycke beroende på förnyad underdånig anmälan, sedan afgjort blifvit att området må in-

troller ifråga om allmän ordning ¹⁾, hälsovård, byggnads- och brandväsen; den delar stadens privilegium att kunna ha egen tidning; den följer stadens form vid votering och beskattning. Denna typ är, som man ser, knappast mera skild från den jurisdiktionslösa staden än den senare från den fullberättigade staden. Öfvergångarne förmedlas med jämna mellanrum.

Det återstår att anmärka, att köpinginstitutionen, medan den sålunda förvandlats, tillika blifvit allt talrikare representerad i landet. Från tiden före 1800-talet står ännu kvar en grupp af det äldre slaget, alldeles öfvervägande lokaliserad på södra Östersjö-kusten; det är *Valdemarsvik*, *Gamleby*, *Figeholm*, *Påskallavik*, *Mönsterås*, *Pataholm*, *Mörbylånga* och *Kristianopel* jämte *Malmköping* inne i Södermanland, *Värnamo* inne i Småland samt *Båstad* på västkusten. Till denna gamla östersjögrupp hörde också den föregifna köpingen Bergkvara samt de nuvarande städerna Oskarshamn (Döderhultsvik) och Ronneby. Härtill kommo under 1800-talets förra skede (före 1862—64) *Arvika* 1811, *Ljungby* 1828, jämte de sedermera till stad upphöjda *Motala* 1823, *Lysekil* 1836, *Örnsköldsvik* 1842 och *Trelleborg* 1844, så att det samlade antalet vid den angifna epoken — efter frånräkning af Oskarshamn, som öfvergått till stad 1856 — belöpte sig till 18 (med Bergkvara 19). Under följande period t. o. m. 1898 är utvecklingen ännu tämligen svag, på samma gång som Trelleborg, Motala, Ronneby och Örnsköldsvik nu fullborda utvecklingen till stad och sålunda minska antalet. De nytillkomna köpingarne äro *Nybro* 1865 ²⁾, *Eslöf* 1875, *Tranås* och *Seffle* 1882, *Sundbyberg* 1888, *Vara* 1894, *Tidaholm* 1895 samt *Borlänge* 1898; man märker relationerna till nutida stations- och industriorter. Genom denna vinst af 8, men förlust af 4 står antalet 1898 på 22. Från och med det nya århundradet blir förvandlingsprocessen påskyndad; 1900 inträdde *Hörby* och *Grästorp*, 1901 *Djurs-*

träda i utöfningen af köpingsrättigheten; så senast Grebbestad och Töreboda, 1906, bilh. n:r 9 och 18.

¹⁾ Vanligen föreskrifves ock, att köpingen skall anställa en särskild polisuppsyningsman för fjärdingsmannens uppgifter samt bygga egen arrestlokal, så senast för Huskvarna och Töreboda 1906.

²⁾ Dessa och följande årtal beteckna tiden för inträdet i rättigheten, vanligen från årets början; köpingbrefven äro alltså äldre. Årtalen för äldre tid beteckna i regeln köpingbrefvens data.

holm, Elmhult och Hesseholm, 1902 Sollefteå, 1905 Åhus, 1906 Bollnäs och Limhamn och vid 1907 års början skola äfven Huskvarna och Avesta öka antalet; alltså på sju år 11 nya köpingar, medan under tiden endast Lysekil fullbordat loppet, hvadan det samlade antalet vid ingången af 1907 skall vara 32. Men förutom dessa finnas villkorliga köpingbref utställda för ytterligare ett antal samhällen — Fjällbacka 1881, Nässjö 1890, Kungsör 1893¹⁾, Hallsberg och Kopparberg 1898, vidare Morastrand, 1902, Hvetlanda och Mellerud 1903, Grebbestad och Töreboda 1906 — så att utvecklingen i själfva verket varit än raskare än de fullbordade fakta ge vid handen. Och det är all utsikt till att denna utveckling skall fortfara.

Vi anmärka slutligen, att de 6 nya städer som det senaste halfseket framfört — Oskarshamn 1856, Trelleborg 1867, Motala 1881, Ronneby 1882, Örnsköldsvik 1894 och Lysekil 1903 — samtliga kommit till sin nya värdighet igenom köpingstadiet. Äfven ur denna erfarenhetssynpunkt framstår köpingen alltså numera icke som en afläggare af stad, utan som ett genomgångsstadium till stad — en »förstad» i genetisk mening.

Däremot synes erfarenheten icke ha utpekadt den jurisdiktionslösa staden som en nödvändig länk i utvecklingskedjan. Endast Trelleborg, Motala och Ronneby synas af de sex ha behöft passera äfven detta stadium, under en kort öfvergångstid, innan de nådde målet.

* * *

Såsom i inledningen anmärktes, voro köpingarne jämte de jurisdiktionslösa städerna länge de enda mellanformerna mellan förvaltningsbegreppen land och stad. Sedan en mansålder är detta ej mera fallet. Ännu en dylik form har nu vuxit upp till legitim ställning, af mycken lifskraft, förmedlande öfvergången mellan den moderna köpingen och landsbygden.

Fröet till denna nya växt är att finna i ordningsstadgan af 1868 § 30, som gör stadgan tillämplig ej blott på köping, utan

¹⁾ Kungsör, som i enlighet med regeln (ofvan sid. 4) fick tio år på sig att uppfylla K. Mjts vilkor, erhöill uppskof 1903 på ett och 1904 på ytterligare 3 år, så att fatalietiden nu utgår 1907, se 1906, bih. n:r 22, s. 4.

äfvén på »hamn, fiskläge och annat ställe med större sammanträngd befolkning». Samma beteckning återkommer i de ofvannämnda förordningarne af 1874: Byggn.-st. § 50, Brandst. § 20, Håls.-st. § 26. Härmed voro de juridiska förutsättningarne inne för uppkomsten af en art samhällen, som delade vissa egenskaper med stad utan att ens ha nått köpings rang; och det skulle nu icke dröja länge, förrän sådana samhällen i verkligheten presenterade sig.

Det första af denna typ var *Höganäs* bruk, som år 1875 begärde och erhöll Hälsovårdsstadgan (H.)¹⁾. 1876 följde *Dalarö* med Byggnads- (B.) och Brandstadgarne (Br.), 1877 *Rå* fiskläge med H. och 1879 *Torekov* med Ordningsstadgan (O.). 1881 framstod *Nässjö* på en gång med alla fyra stadgarna. Under 1881—85 tillkommo inalles 19 nya, under de båda åren 1886—87 ej mindre än 24, och sedan dess har hvarje år med undantag af 1892 sett ett större eller mindre antal orter i landet antaga den ena eller andra af de ifrågavarande stadsförordningarne. När året 1898 ingick, räknade således den nya typen ej mindre än 87 representanter, hvaraf 33 lydde alla fyra förordningarna. Då fann staten tiden inne att indraga typen inom den reglerade organisationens ram.

Platsen för denna lagstiftning blef en tilläggsparagraf 80 i förordningen om kommunalstyrelse på landet (hvarvid den förut citerade bestämmelsen om köpingarne åsattes paragrafnummer 79). Datum var ²⁷/₅ 1898, men lagen skulle ej tråda i kraft förrän med år 1900. Resultatet blef ett nytt förvaltningsbegrepp, municipalsamhället, med sina egna myndigheter inom sin vederbörliga intressesfär (municipalstämma, -fullmäktige och -nämnd).

Municipalsamhällets begrepp konstitueras genom den angifna §:ns begynnelse: »Har K. Mjt förordnat, att ordningsstadgan, byggnadsstadgan och brandstadgan för rikets städer samt hvad i

¹⁾ Se Kgl. br. %/1875 i KULLBERGS samling s. 589. Redan här organiserades en Hälsovårdsnämnd af samma slag som ofvan (sid. 6) omtalades för Eslöfs köping. Efter 1876 återfinnas de kgl. brefven om Håls.-st:s tillämpning endast i PONTINS samlingar af författn. rörande medicinalväsendet, medan motsvarande förordningar angående de tre andra stadgarne från början publicerats i Sv. Förf.-samling (i transsumt).

hälsovårdsstadgan för riket föreskrifves om stad skola lända till efterättelse för område å landet, *som ej utgör egen kommun*, vare det område att anse såsom ett särskildt samhälle — — —». De här kursiverade orden synas kräfvä alla fyra stadgarnes efterlefnad som positiv och bristande kommunal självständighet som negativ bestämning på begreppet. Att det förra icke är lagens mening, är emellertid uppvisadt i Stat. Tidskr. 1902¹⁾. Redan samma paragrafs mom. 3 visar, att den särskilda styrelsen skall fungera äfven vis-a-vis »en eller flera» af de nämnda författningarna, och man finner redan från början termen municipalsamhälle använd som officiell beteckning äfven i sådana fall²⁾. Å andra sidan finnes naturligtvis intet hinder att tillämpa en eller flera af stadgarne inom en hel kommun; så skedde i det första fallet af alla, *Höganäs*, 1875, och så har skett ännu två gånger, nämligen 1886 då både *Fiskebäckskil* och *Grundsund* likaledes mottogo H., hvartill för sistnämnda kommuns del 1899 kom O. samt 1904 de två återstående stadgarne, medan *Fiskebäckskil* 1905 undfick B. och Br. I dessa sist anförda fall har emellertid termen municipalsamhälle icke kommit till officiell användning³⁾. Det torde också bäst öfverensstämma med lagens ord och ande, om man reserverar detta namn åt de »särskilda samhällen», som för antydda ändamål organiserats som kommun i kommunen, med sina municipala myndigheter bredvid de kommunala. I helkommunen med stadsstadgar finnes gifvetvis intet behof af denna dubbla organisation; den har sin kommunala form organiserad kvar, och det är endast i självstyrelsens innehåll — i den strängare kontrollen på enskildes frihet — som den principiellt skiljer sig från vanliga landskommuner.

Vi urskilja således de tre omnämnda kommunerna som en särskild grupp och begränsa termen municipalsamhälle till delar af

¹⁾ S. 102. Jfr. mot. n:r 148 i A. K. 1906, s. 31.

²⁾ Det bästa beviset erbjuder kungabrefvet i Sv. Förf. S. 1904, bih. n:r 25 s. 7, där Örby kallas det »sålunda bildade municipalsamhället», sedan det undfått B. allena.

³⁾ Det heter alltid »Grundsunds kommun» eller »fiskeläge», se Sv. Förf. S. 1899, bih. n:r 77, samt 1904, bih. n:r 25, s. 8, och n:r 39 s. 10.

en kommun (eller af flera kommuner)¹⁾. Härmed är skärningspunkten mellan municipalsamhälle och modern köping klar; när det förra skall öfvergå till det senare, så måste det först och främst utbrytas ur sin gamla kommun och organiseras som egen lem i själfstyrelsen. Häraf följer, att municipalsamhället som sådant icke kan vara ett fattigvårdssamhälle (och ännu mindre ett skoldistrikt), samt att det icke följer stadens regler vid votering och beskattning. Vidare finna vi, att det icke äger rätt att hålla boktryckeri och utgifva tidningar — försåvida det icke som förstad kan göra sig lagens halfmilsrayon till godo (Tryckfr.-För. § 1, mom. 5). Och hvad själfva grundvalen för dess själfständighet, de fyra stadsförfattningarne, angår, så äro de alla — således äfven B. och Br. — för municipalsamhället fakultativa; det behöfves i hvarje fall särskilda förordningar af K. B., bekräftade af K. Mjt, för att göra dem gällande.

Men om municipierna således hafva flere rötter kvar i den rena länshbygden, så följa de å andra sidan i mångt och mycket köpingarnes utveckling. Således måste den ofvan (sid. 12 n. 3) citerade lagen af 1875 hafva fakultativ tillämpning äfven på de municipalsamhällen, som lyda B.; och den har ock praktiserats på Gårda 1902²⁾. Likaledes vittna ordalagen i Norrlandslagen 1906 § 1 (ofvan sid. 12 n. 1) om samma parallellism. Planen att ge köpingen fakultativ rätt att anlägga boktryckeri gällde också »annan med köping jämförlig ort». I själfva verket intaga municipalsamhällena i den praktiska reformpolitiken ständigt platsen vid köpingarnes sida³⁾, och de hafva således äfven i representationshänseende efter 1900 varit i fråga att jämnställas med stad.

¹⁾ Vi göra således här en strängare distinktion än i A. K. 1906, mot. n:r 148, s. 31, där municipalsamhällen definierats som »sådana samhällen, som utan att äga stads- eller köpingsrättigheter tillämpa en eller flera af ofvannämnda stadgar, ehvad de utgöra egen kommun eller ej». Af praktiska skäl låter det gifvetvis försvara sig att här medräkna helkommunerna, isynnerhet som åtskilliga municipalsamhällen fylla nästan hela sin kommun, se Stat. Tidskr. 1902, s. 103; men vetenskapligt sedt är skillnaden klar.

²⁾ Sv. Förf. S. n:r 104. Denna tillämpning gäller äfven Lag ang. förändring af tomtes område ^{20/6} 1899, se SKARINS ed., s. 64.

³⁾ Se ex. i A. K. prot. 1906, n:r 56, s. 25 f.

Denna sistnämnda reformtanke ha vi att tacka för den grundläggande undersökningen af den nya samhällsföreteelsen. Redan 1900 hade Stat. Centralbyrån i sitt sammandrag af landshöfdingeberättelserna uppgjort en Tabell C. (å ss. 7 ff.) öfver alla de samhällen, där O., B. eller Br. gjorts gällande under tiden 1869—98. Vida mer innehållsrik blef den nya tabell, som uppgjordes år 1902 i anledning af riksdagens begäran om utredning på denna punkt 1900. Den är med kommentarier publicerad af EDV. SÖDERBERG i Stat. Tidskr. 1902, ss. 101—127, under rubriken »Sveriges municipalsamhällen». Af denna undersökning, som har stort icke blott statistiskt utan äfven historiskt och antropogeografiskt intresse, framgår att hithörande kategori, sedan de tre helkommunerna frånräknats, vid ingången af år 1902 representerades af 111 medlemmar, däraf 59 med alla fyra stadgarne.

Utvecklingen har sedan dess fortgått med samma intensitet: dels på hufvudlinjen, så att nya samhällen framstått, med en eller flera stadgar (kateg. A), dels på två sidolinjer, så att redan organiserade municipier erhållit antingen vidgad stadskaraktär genom påbudande af återstående författningar (kateg. B) eller vidgad territoriellt område för sina redan erhållna författningar (kateg. C). Detta är inner- och yttersidorna af den process, genom hvilken landsbygden öfvergår till allt mera ren stadsbygd. Om utvecklingens tempo i senaste tid vittnar följande tabell:

	A.	B.	C.
1902	5	3	4
1903	6	1	1
1904	13	3	4
1905	5	9	3
1906	7	3	1
Summa	36	19	13

De nytillkomna efter senaste räkning äro alltså 36¹⁾. Af dem fingo 16 på en gång alla fyra författningarne, och 12 andra hafva under kateg. B vunnit denna fullmogenhet.

¹⁾ Bland nytillkomna räknas då det område söder om Ljungby köping, som 1905 fick alla fyra stadgarne, medan köpingen själf lyder O. (sedan 1879) och H. (sedan 1893) allena. Förhållandet invecklas emellertid genom bestämmelsen, att det nya området skulle ingå som del i köpingens muni-

Å andra sidan har ock gjorts förluster, dels genom afgang till köpingkategorien (Sollefteå 1902, Åhus 1905, Bollnäs och Limhamn 1906) och dels genom sammanslagning med stad (Hälsingborgs landsförsamling 1905, Lundby 1906). Dessa förluster drabba de fullmyndiges kategori, endast med undantag af Bollnäs. Med iakttagande häraf blir den verkliga vinsten efter 1902 30, och den samlade siffran i närvarande tid 141, hvaraf 82 fullt utvecklade.

Vi anmärka, att icke alla köpingar i senaste tid framgått ur municipalsamhällen. Redan 1893 erbjöds köpingrättigheter åt Kungsör, innan detta samhälle erhöit någon af stadsförfattningarna. Det samma var fallet med Grästorps 1898, Mellerud 1903 och Huskvarna 1906; och hvad förstäder beträffar, är det naturligt att de ingå i stad direkt från municipalstadiet¹⁾. Erfarenheten har således icke framställt municipalsamhället som en *nödvändig* genomgångsform till köpingen, liksom denne synes vara till staden. Men visserligen är detta förhållande uppenbarligen att betrakta som det regelrätta.

Till yttermera visso stadgar municipalparagrafen i sitt sista mom. (5), att hvad här är skrifvet om municipalsamhälle »gäller äfven om köping, som icke utgör egen kommun», alltså en ny brygga inom öfvergångsformationen.

Hvad slutligen angår de tre helkommunerna med en eller flera stadskaraktärer, så är öfvergången till köping vida lättare för dem, då de redan äga kommunal individualitet. I den förvaltningsrättsliga serien synas de dock böra placeras ännu närmare den rena landsbygden, då de i intet afseende *behöfva* skilja sig från den i själfva organisationen. Där de faktiskt så gjort (som Höganäs med sin hälsovårdsnämnd), blir ställningen visserligen oklarare. —

Till sist är för fullständighetens skull att anmärka en art af landsbygd, som lyder en enda § af stadsförfattningarne. Den

cipalområde och med detta bilda ett municipalsamhälle». — Sedan ofvanstående nedskrefs, har ännu en officiell publikation om municipalsamhällena sett dagen i anledning af rösträttsfrågan, nämligen AROSENIUS' folkmängdstablå för år 1905, Stat. Tidskr. 1906, ss. 162—167.

¹⁾ På samma sätt försvann redan 1892 den s. k. Gådeastaden i Hernösand, sedan den i tio år lydt O., B. och Br.

skapades år 1886 genom ett tillägg till Ordningsstadgans § 30 hvarigenom K. B. erhöi rätt — under samma betingelser som förut — att »särskildt förordna att *hvad i § 13 är stadgad skall tillämpas å visst område invid eller i närheten af stad*». Frågan gäller anmälan hos polismyndigheten (i detta fall kronofogde) af offentliga tillställningar; således en ren detalj, som i öfrigt icke på minsta sätt rubbar landsbygds-karak-tären. Det synes endast föreligga 9 fall af tillämpning, och alla under perioden 1887—98, nämligen för omgifningar till Stockholm, Göteborg, Halmstad, Östersund och Arboga 1887, till Jönköping 1892, till Norrköping och Östersund 1893 samt till Sundsvall 1898 ¹⁾. Sedan municipal-samhällena utkristalliserat sig, synes denna praxis kommit helt ur bruk.

Härmed torde listan på öfvergångsföreteelser vara klar, om vi från se från vissa smärre undantag i stadgarnes tillämpning i kraft af K. Mjts dispensationsrätt ²⁾. Från 1893 föreligger ett formligt prejudikat emot tillämpningen af enskilda paragrafer i

¹⁾ Se SKARINS lagedition under O. § 13 samt Stat. Centralbyråns ofvan citerade Sammandrag af landshöfdingeberättelserna 1900, där äfven denna kategori är medtagen. Vi inhämta där, att hithörande omgifningar till huvudstaden äro *Lofö, Bromma, Danderyd, Lidingsö, Solna, Brännkyrka, Nacka, Erstavik och Sicklaö* socknar, till Göteborg *Örgryte* kommun, till Halmstad »*Frännarps fure*», till Östersund dels lägenheten *Odenslund* 1887 och dels ett område af *Östbergs* by samt ett hemman i *Mellbyn* 1893, till Jönköping *Ljungarums* socken jämte egendomarne *Björneberg, Klåmestorp* och *Åsen*, till Norrköping delar af *Ö. Eneby, Borgs* och *S. Johannis* socknar, slutligen till Sundsvall en del af *Njurunda* socken. En del af dessa bestämmelser har sedermera annullerats genom uppflyttning till municipalsamhälle med hela O.; så *Odenslund* vid Östersund 1899 och *Borg* vid Norrköping 1900, vidare flere fall i Stockholms omgifning. *Örgryte* å sin sida var redan municip. (B. och Br. 1884, H. 1886), då O. § 13 där påbjöds, och uppdelades 1900 på tre skilda municipier, hvart för sig fullständigt (*Krokslätt, Lunden* och *Gårda*, se Sv. Förf. S., bih. n:r 95). Det vill dock synas, som skulle i alla fallen kvarstå åtminstone någon del landsbygd under ifrågavarande kategori, om vi undantaga *Odenslund*.

²⁾ Undantag från municipalparagrafens tillämpning se SKARIN, under paragrafen själf. Å andra sidan kunna understundom befrielser ske från vissa punkter i de särskilda stadgarne; så redan 1875 för *Höganäs* och likaså senast för *Stocksund* 1906 (ett mom. i H., se Sv. Förf. S., Bih. n:r 53). Jfr om *Djursholms köping* Sv. Förf. S. 1902, Bih. n:r 95 (undantag från O.) och 1903, Bih. n:r 73 (om H.)

stadsförfattningarne (förutom O. § 13)¹⁾. Men municipalparagrafens mom. 4 öppnar möjlighet till ännu nya variationer, då den ger K. Mjt icke blott rätten att dispensera från den gifna ordningen, utan äfven rätt att statuera »annan ordning för municipalsamhälles beslutande- och beskattningsrätt».

Såsom serien tillsvidare föreligger, se vi emellertid tvenne mellantyper klart framträda, nämligen det fullständiga municipalsamhället och den moderna köpingen. Emellan dem ligger den gamla köpingen, som icke bildar egen kommun. Om man så vill, kan där inställas äfven helkommunen med stadsstadgar, hvilken dock snarare synes vara att räkna till mellanrummet mellan municipiet och landsbygden. På denna flygel finna vi eljest de ofullständiga municipierna och landsbygden under Ordningsstadgans § 13; hvilken senare form är den rena landsbygdens utpost, liksom de jurisdiktionslösa städerna på andra flygeln äro stadens närmaste utpost. Öfvergångsformationens system — räknadt genetiskt, alltså från landsbygdens sida — skulle alltså blifva följande:

- I) Landsbygd under ordningsstadgans § 13.
- II) Landskommuner under en eller flere stadsstadgar.
- III) Ofullständiga municipalsamhällen (1—3 stadgar).
- IV) Fullständiga municipalsamhällen (alla 4 stadgarna).
- V) Köpingar utan kommunal självständighet.
- VI) Köpingskommuner.
- VII) Jurisdiktionslösa städer.

Af dessa stadier äro III, IV och VI de viktigaste och de mest typiska genomgångsstadier mellan land och stad; ehuru äfven på dessa håll skemat undantagsvis genombrutits af praxis, som här med rätta icke vill veta af något tvång. Svenska statens af forno berömda organisationstalang har här fått ett rikt fält att arbeta på, och utvecklingen tillför den allt jämt nytt stoff i

¹⁾ K. B. i Jämtlands län hade påbjudit vissa paragrafer ur O. för Hornsbergs villastad. K. Mjt förklarade, att »Våra Befallningshafvande hvarken genom 30 § af O. eller eljest äro tillerkända rätt att i afseende å O:s tillämpning å område utom stad förordna annorlunda, än att antingen O:s samtliga bestämmelser i tillämpliga delar eller ock allenast 13 § däraf blifva för området gällande». Sv. Förf. S. 1893, bih. n:r 91.

form af uppväxande industri- och kommunikationssamhällen, hvilka längta till provisorisk själfstyrelseform på sin utvecklingsväg i riktning mot den fullt privilegierade staden ¹⁾.

* * *

Det återstår nu efter planen endast att ge ett begrepp om den sålunda bestämda öfvergångsformationens geografiska utbredning öfver vårt land. Vi sammanfatta alltså dess representanter, under ofvanstående kategorier, inom vissa större grupper, kustlänen för sig och innerlandet för sig; hvarvid vi med kursiv stil framhålla de samhällen, som inställt sig på respektive linjer efter SÖDERBERGS grundläggande tabellering, d. v. s. från och med år 1902.

A. Västkusten (Bohuslän och Halland). Summa 33.

Kateg. I. Landsbygd under O. § 13.

Örgryte vid Göteborg 1887 (?).

Frännarps Fure vid Halmstad 1887.

Kateg. II. Landskommun under stadsstadgar.

Fiskebäckskil, H. 1886, B. och Br. 05.

Grundsund, H. 1886, O. 99, B. och Br. 04.

Kateg. III. Ofullständiga municipalsamhällen.

Käringön, H. 1886.

Mollösund, H. 86, B. och Br. 05.

Tjörnekalf, H. 86.

Astol, H. 86.

Ellös, H. 93.

Hasselösund, H. 94.

Tången, H. 94.

Malmö, O. 00, H. 01, Br. 05.

Hogenäs Näs, fiskläge i Askums s:n, Bohuslän, H. 02.

Björneröd—Kroken, hemman i Skee s:n, Bohuslän, H. 02.

Hunnebostrand, fiskläge i Tossene s:n, Bohuslän, O. och H. 03, Br. 05.

Bovallstrand, fiskläge i Tossene s:n, Bohuslän, O. och H. 03.

Tingstad, by i Backa s:n, Bohuslän, O., B. och Br. 04.

Veijern, fiskläge i Askums s:n, Bohuslän, H. 05.

¹⁾ Om »köpingsliknande samhällen» i allmänhet och anledningen till att vissa kategorier af sammanträngd befolkning hafva mindre behof af municipal organisation, se SÖDERBERG i Stat. Tidskr. 1902, s. 105, AROSENIUS dårsammastädes 1903, ss. 101 ff., samt motion n:r 148 i A. K. 1906, ss. 32 f.

Oskarström, fabrikkssamhälle i Slättåkra och Enslöfs snar, Halland,
O. och H. 05.

Stora Dyrö, fiskläge i Stenkyrka s:n, Bohuslän, H. 06.

Flatholmen, fiskläge i Stenkyrka s:n, Bohuslän, H. 06.

Kateg. IV. Fullständiga municipalsamhällen.

Klädesholmen—Koholmen 91 (H. 86, B. och Br. 90).

Grebbestad 95 (B., Br. och H. 90). Villkorligt köpingbref ²³/₂ 06.

Gullholmen 99 (H. 86).

Kyrkesund—Björholmen 99.

Smögen 00 (H. 94).

Krokslätt 00 (B. och Br. 84, H. 86)

Gårda 00 (se föreg.)

Lunden 00 (se föreg.)

Skärhamn 01 (H. 88, O. 93).

Fjällbacka 02 (H. 88, O. 98). Villkorl. köpingbr. 81. Utvidgadt 1902.

Grafvarne—Bäckeвик 05 (H. 94, O. 00).

Hälleviksstrand 06 (H. 86). Utvidgadt 1904.

B. Sydkusten (Kristianstads, Malmöhus och Blekinge län).

Summa 39.

Kateg. II. Landskommun under stadsstadgar.

Höganäs bruk. H. 75.

Kateg. III. Ofullständiga municipalsamhällen.

Torekov, O. 79, B. och Br. 87. Se dock Stat. Tidskr. 1906, s. 163.

Kivik, B. och Br. 86. Utvidgadt 90.

Hästveda, B. och Br. 87. Utvidgadt 02.

Osby, B. och Br. 87.

Åstorp, B. och Br. 87.

Baskemölla, B. och Br. 89.

Skillinge, B. och Br. 89, H. 93.

Smedstorp, B. och Br. 90.

Bjuf, O. och H. 91. Utvidgadt 02.

Sösååla, B. och Br. 93.

Köpinge (Ramlösa), H. 94.

Brantevik, B. och Br. 94.

Kateg. IV. Fullständiga municipalsamhällen.

Rå 86 (H. 77).

Hvilan 88 (B. och Br. 87). Utvidgadt 03.

Höganäs fiskläge 90 (H. 89).

Västra Sallerup 94.

Skurup 95. Utvidgadt 00.

Sofielund 96. Utvidgadt 04.

Sjöbo 98.

Arlöf 99. Utvidgadt 05.
 Löberöd 99.
 Svedala 99.
 Hvitemölla 99 (B. och Br. 87). Utvidgadt 99.
 Lomma 00.¹⁾
 Tomelilla 01 (B. och Br. 87, H. 95).
 Keflinge 01.
 Furulund 01.
 Hör 01.
 Vinslöf 04 (B. och Br. 98).
 Raus plantering, fiskläge i Malmöhus län, 04.
 Åby-Klippan 05, (B. och Br. 87). Utvidgadt 01.

Kateg. V. Köpingar utan kommunal självständighet.
 Kristianopel 1686.

Båstad 1600-talet, regl. 1858.

Kateg. VI. Köpingskommuner.

Eslöf 75.²⁾

Hörby 00 (fullst. municip. 94, villkorl. köpingbr. 97).

Hessleholm 01 (B. och Br. 87, O. 88, villkorl. köpingbr. 93).

Åhus 05 (B. och Br. 87, fullst. 90, villkorl. köpingbr. 97).

Limhamn 06 (fullst. municip. 86, utvidgadt 01 och 06, köpingbr. 05, O. och H. 06).

C. Södra ostkusten (Kalmar, Gotlands, Östergötlands, Södermanlands, Stockholms och Upsala län). Summa 39.

Kateg. I.

Omgifning till Norrköping, 1893, se sid. 21, not. 1.

Omgifning till Stockholm, 1887, se ibm.

Kateg. III.

Dalarö, B. och Br. 76, O. 91.

Drottningholm, B. 87.

S:t Lars, H. 94.

Stocksund, villastad i Danderyds s:n, Stockholms l., B. och H. 02, O. 05.

Örby, villastad i Brännkyrka s:n, Stockholms l., B. 04.

Boxholm, fabriksamhälle i Ekeby och Åsbo s:nar, Östergötlands l., H. 04.

Kateg. IV.

Katrineholm 83. Utvidgadt 95. Har sökt stadsrättigheter.

Gnesta 83.

Hemse 86.

Tierp 88.

¹⁾ Järnvägens stationsområde är undantaget från samhället, så till vida som det endast lyder H. Samma arrangement äger rum i Alfveta, Vingåker, Alby och Hjärpen.

²⁾ Endast för köpingar, som tillkommit f. o. m. 1900, utsättes historik och förhållande till stadsstadgarne.

Nyfors 89.
 Norrköpings norra förstad 93 (O., B. och Br. 85).
 Mjölby 99.
 Oxelösund 99. Utvidgadt 02.
 Borgs villastad 00.
 Flen 01.
 Nya Hagalund 02 (B. och Br. 99).
 Åtvidaberg, fabriksamhälle i Atvids s:n, Österg. l., 02.
 Vingåker, stationssamhälle i Södermanl. l., 03. Se n. till Lomma
 Dufbo, villastad i Spånga s:n, Stockh. l., 03.
 Nya Hufvudsta, villastad i Solna s:n, Stockh. l., 03.
 Bromsten, villastad i Spånga s:n, Stockh. l., 04.
 Tumba, stationssamhälle i Botkyrka s:n, Stockh. l., 04.
 Kisa, kyrkoby i Österg. l., 04.
 Liljeholmen 06 (B. 84). Utvidgadt 93, 98 och 06.

Kateg. V.

Pataholm från 1600-talet.
 Påskallavik, som föreg.
 Gamleby 1620.
 Valdemarsvik från 1600-talet. Fullständiga köpingsprivil. 1904.

Kateg. VI.

Mörbylånga 1820.
 Mönsterås 1620.
 Figeholm 1600-talet.
 Malmköping 1784.
 Nybro 1865.
 Sundbyberg 1888.
 Djursholm 1901 (B. 90, O. 02, H. 03; köpingbr. 1900).

Kateg. VII. Städer utan jurisdiktion.

Borgholm.

D) Botniska kusten (Gäflborgs och Västernorrlands län samt
 Väster- och Norrbotten). Summa 19.

Kateg. I.

Omgifning till Sundsvall 98.

Kateg. III.

Nyland, B. och Br. 85, H. 97.
 Ljusdal, O., B. och Br. 89.
 Djupviken, H. 94, B. 97.
 Gångviken, H. 94.
 Vännäs, B. 96, H. 01.
 Norrböle, H. 97. Se dock Stat. Tidskr. 1906, s. 163.
 Nordmaling, B. 98.
 Kramfors, B. och Br. 99.
 Åvik i Hälsingtuna s:n, Gäflb. l., B. 06.

Kateg. IV.

Skönsmon 93 (O., B. och Br. 84). Utvidgadt 05.
 Skönsberg 94.
 Boden 98 (B. 96, O. och Br. 97).
 Svartöastaden 01.
 Alby, stations- och fabriksamhälle i Borgsjö s:n, Västernorr. l., 04.
 Se n. till Lomma.

Kateg. VI.

Sollefteå 1902 (O., B. och Br. 85, H. 89, villkorl. köpingbr. 99).
 Bollnäs 1906 (O., B. och Br. 88, villkorl. köpingbr. 02, H. 06).

Kateg. VII.

Haparanda.
 Skellefteå.

E) Det inre Norrland (Lappland och Jämtlands län). Summa 10.

Kateg. I.

Omgifning till Östersund, 1893.

Kateg. III.

Lycksele kyrkoplats, O. och Br. 84 ¹⁾.
 Arvidsjaur, O., B. och Br. 95.
 Hornsberg, O. 98.
 Åsele, O., B. och Br. 01.

Kateg. IV.

Lycksele marknadsplats 95 (O., B. och Br. 84). Utvidgadt 04 ¹⁾.
 Strömsund 00.
 Hjärpen, stations- och fabriksamhälle i Undersåkers s:n, Jämtl. l.,
 05. Se n. till Lomma.
 Odenslund 05 (O. och H. 99, kateg. I år 1887).
 Gellivare 05 (B. 93, Br. och H. 01).

F) Det inre Svealand (Kopparbergs, Västmanlands, Örebro och Värmlands län). Summa 23.

Kateg. I.

Omgifning till Arboga, 1887.

Kateg. III.

Kumla, B. och Br. 84, O. 04.
 Heby, O., B. och Br. 87.
 Smedjebacken, H. 95.
 Kil, H. 01, B. och Br. 04. Utvidgadt 04.

¹⁾ Förhållandena vid Lycksele äro rätt invecklade för den som ej haft tillfälle att lära känna själfva platsen. ^{16/8} 1899 undantogs kyrkoplatsen från municipalparagrafen. Ett nytt kungabr. ^{15/4} 1904 indrager äfven kyrkohyn jämte kyrko- och marknadsplats inom området för Br:s tillämpning, hvarjämte kyrkoby och marknadsplats i delta hänseende skola gälla som ett municipalsamhälle, se Sv. Förf. S., Bih. n:r 17, samt föröfrigt Stat. Tidskr. 1906, s. 163.

Orsa, kyrkoby i Kopparb. l., B. och Br. 02.
Åmot, stationssamhälle i Värml. l., H. 04.
Sunne (Sundsvik), kyrkoby i Sunne s:n, Värml. l., B., Br. och H. 04.
Charlottenberg, stationssamhälle i Värml. l., H. 06.
Fjugesta, stationssamhälle i Örebro l., B. 06.

Kateg. IV.

Norberg 89.
 Avesta 89. Utvidgadt 1905. Köpingbref 1906.
 Hallsberg 90 (B. och Br. 83). Utvidgadt 85. Villkorl. köpingbr. 98.
 Morastrand 93. Villkorl. köpingbr. 02.
 Karlskoga 97 (B. och Br. 85, O. 96). Utvidgadt 95.
 Ludvika 01.
 Nya Kopparberg 03 (B. och Br. 87, H. 88). Villkorl. köpingbr. 98.
 Noret 04, by i Leksands s:n, Kopparb. l.
 Kungsör 06, hamn i Kung Karls s:n, Västm. l. Villkorl. köpingbr. 93.
 Krylbo 06 (H. 04).

Kateg. VI.

Arvika 1811.
 Seffle 1882.
 Borlänge 1898.

G) Det inre Götaland (Skaraborgs, Älfsborgs, Jönköpings och Kronobergs län). Summa 22.

Kateg. I.

Omgifning till Jönköping 92.

Kateg. III.

Axvall, H. 99.
Herrljunga, stationssamhälle i Älfsb. l., B. och Br. 06.

Kateg. IV.

Nässjö 81. Villkorl. köpingbr. 90, förfallet. Sökte stadsrättigh. 99, afslogs 04.
 Säfsjö 82.
 Hvetlanda 88 (O., B. och Br. 87). Villkorl. köpingbr. 03.
 Forserum 90.
 Töreboda 90 (B., Br. och H. 83). Villkorl. köpingbr. 06.
 Trollhättan 96 (H. 81). Se dock Stat. Tidskr. 1906, s. 163. Söker stadsrättigheter.
 Alfvesta 98. Se n. till Lomma.
 Lilla Edet 02 (B. 90, H. 93).
Tranås kvarn i Jönköp. l. 03.
Gislaved, by i Jönköp. l., 04.
Ryd, stationssamhälle och badort i Kronob. l., 05.
Ljungby municipalsamhälle, Kronob. l., 05. (Se ofvan s. 19, n.)

Kateg. V.

Ljungby 1828.

Kateg. VI.

Värnamo 1620, ny förf. 1859.
 Tranås 1882.

Vara 1894.

Tidaholm 1895.

Gråstorp 1900 (köpingbr. 98, O. 00).

Elmhult 1901 (O., B. och Br. 85, H. 94, köpingbr. 00).

(Huskvarna 1907, köpingbr. 1906).

(Mellerud villkorl. köpingbr. 1903.)

* * *

Det visar sig sålunda, att vid årsskiftet 1906—1907 kateg. I hade 8 representanter, kateg. II 3, III 59, IV 82, V 7, VI 23 och VII 3, hvadan öfvergångsformationen i sin helhet företedde 185 fall, vid de 90 fullt utvecklade städernas sida.

Här är icke platsen att fördjupa sig i betraktelser af antropogeografiskt och socialekonomiskt slag, hvartill eljest dessa tabeller gifva riklig anledning¹⁾. De allmänna anmärkningarna härom i SÖDERBERGS utredning 1902 (Stat. tidskr., s. 103 ff.) äro genom de senaste årens utveckling icke väsentligt rubbade, om än den proportionella fördelningen inom rikets olika delar här och där förskjutits.

De södra kustlänens framträdande roll faller genast i ögonen; fullt 60 % af hela antalet hör hit. Som Halland och Blekinge alltjämt framstå som påfallande luckor, så koncentrerar sig företeelsen på Bohuslän och Skåne samt Mälarebygden; men den är långt mera framskriden i Skåne än på de öfriga hufvudlokalerna, där de primitiva stadierna äro mest företrädda. Därför har tillströmningen under de senaste åren nästan afstannat i Skåne, medan alltjämt nya samhällen bildas i Bohuslän och Stockholms-trakten; öfver 41 % af de sista årens tillskott kommer på dessa tvänne lokaler allena. I Skåne skönjes processen företrädesvis på det mera framskridna momentet: municipalsamhälle- nas förvandling till köpingar.

¹⁾ Intressanta anmärkingar af det senare slaget finnas numera i minnesverket *Statens järnvägar 1856—1906*, del I, afdeln. stationssamhällen, om också författarens (ELI HEKSCHER) resonemang å sid. 407 icke synes tillräckligt skarpt urskilja den moderna köpingtypen från det historiska köpingbegreppet.

Sålunda ter sig öfvergångsformationen för våra ögon som produkten af rastlöst verksamma krafter, på högre och lägre plan, men alltid i samma riktning: från land till stad. Måhända ges dock härifrån ett undantag: de gamla köpingarne på ostkusten synas snarast gå emot en återförening med landsbygden igen¹⁾. Deras roll i den närvarande utvecklingen är egendomlig: de stå kvar ännu i samtidens brusande lif som anakronismer — eller, om man så vill, rudimentära organ — från en försvunnen period i utvecklingen, då samhället hade samma växtkraft i materiell kulturriktning som nu, men helt andra geografiska och tekniska förutsättningar.

¹⁾ Så har redan skett med Bergqvara, Brömsebro, Bjurvik, Ed. Almvik, Locknevi och Saltvik, se handl. hos ROSMAN. Jfr SIVERS, Vesterviks stads hist. och beskrifn. 1758, utg. 1905, s. 296.

Till historien om vårt lagutskotts tillkomst.

Af

Fil. Lic. Birger Gezelius.

Landslagens konungabalk stadgade »allmogens» «ja oc godvilja» för ny lags giltighet; detta är en formulering, som återfinnes ännu i Gustaf Adolfs kungaed, och till denna i sin tur hänvisa Sveriges regenter intill det karolinska enväldets tid.

Här kvarstår alltså samma lagbokstaf sekler igenom, men den historiska utvecklingen har inlagt en förändrad mening i den. »Allmogen» var icke längre identisk med allt folket, samladt till ting landskapsvis eller till liknande möten. Vid deras sida hade börjat växa upp en för hela landet gemensam representation, den allmänna riksdagen, hvilken på så sätt kom att träda i motsatsförhållande till ständerna i de skilda landsändarne. Riksdagens rätt var dock länge nog tvifvelaktig, och dess bifall i lagstiftningsfrågor gafs ofta endast under förbehåll af ytterligare bekräftande i kommunerna.

En dylik maktens fördelning var emellertid icke möjlig i längden. Och utvecklingen kom att gå i riktning att tillerkänna *riksdagen* rätt framför landskapstingen; delvis i samband härmed häfdades och *ombudens* rätt gent emot de väljande korporationerna.

Sättet, hvarpå denna riksdagens viktiga befogenhet fastslogs, är betecknande för de utvecklade former, under hvilka statslivet ännu arbetade. — Det var vid öfverläggningarna om en ny rätte-

gångsordning år 1614. Prästeståndet sökte undandraga sig ett beslut genom påminnelse om att »ståndernas» samtycke var nödvändigt för ny lags stiftande; och som de icke ansågo sig fullmyndiga att »något wedhertaga, som Sveriges lag — — — icke kan wara likmätigt», borde detta medgifvande sökas, hos de hemmavarande. Men konungen godkände icke en dylik invändning: riksdagen vore ju till att »berådslå och besluta» bland annat »om gode ordningar, genom hvilka lag och rätt kan skipas». Deras fullmakter vore betydelselösa, om de icke gäfvē rätt till bindande beslut¹⁾.

Och härmed måste ståndet låta sig nöja. — Under den närmaste tiden ansågs dock lämpligt att i riksdagshandlingarne införa ett meddelande om att de fullmyndigade fattat besluten »för sig och de hemmavarande»²⁾.

Men var riksdagens rätt en gång erkänd, häfdade den sin befogenhet äfven gent emot *regeringens* försök att, när den fann för sig lämpligt, hänskjuta afgörandet till utskotts- eller provinzialmöten, och den röjde en medveten sträfvan att förvärfva en vidgad och i lag erkänd kompetens. — Hvad särskildt angår riksdagens ställning till lagstiftningen, äro öfverläggningarne om 1634 års regeringsform (Rf.) af intresse. Man finner nu just *prästerskapet* framställa en anmärkning mot att riksdags sammankallande fordrades endast för konungskröning eller andra märkelige orsaker (§ 45), det yrkade en dylik »allmän sammankompst» bland annat äfven »när om nyie Ordningar — — — delibereres skall»; och till § 61 (om i konungens frånvaro eller krankhet

¹⁾ Jfr. von STEYERN, Bidrag till svenska riksdagens historia 1600—1650 sidd. 79—80.

²⁾ Jfr. STIERNMAN, Alla riksdagars och mötens beslut I sidd. 750, 766, 782. Långe spåras dock ännu den gamla åskådningen om kommunernas rätt att blifva hörda: Särskildt under förhandlingarne angående lagens revision väckes förslag om vidsträcktast möjliga deltagande i detta arbete; och ännu så sent som i riksdagsprotokollen från 1786 möter samma tanke, då i bondeståndet en kunglig lagproposition begäres »til Landsorterne warda försänd, och samtelige Almogen få tilfälle at däröfver — — — sig utlåta» (Bondeståndets prot. sid. 18).

riksens tarf kräfvia förändring i lag och stadgar¹⁾, vill adeln foga bestämmelsen, att härtill fordrades ständernas samtycke²⁾.

Dessa anmärkningar påverkade visserligen icke Rf:s definitiva affattning, men regeringen hade fått en påminnelse, som föranledde den att icke tillämpa de omtvistade §§ i hela deras utsträckning.

I 1660 års additament till Rf. (§ 18) är visserligen riksdagens rätt häfdad gent emot »provincialmötet», men frågan om dess befogenheter är mycket knapphändigt berörd, och med intet ord sanktioneras den rätt, riksdagen de facto — alltsedan 1614 — ägde att med konung utöfva »menige ständernas» lagstiftning.

Koncentreringen af ständernas befogenheter hos riksdagen förde emellertid icke omedelbart till en intimare samverkæn mellan denna och regeringen. Riksdagar betraktades ännu snarast som en börda, hvilken man ej annat än i nödfall underkastade sig, och i regeringens intresse låg vanligtvis icke heller att pålägga den för ofta. Därför blefvo närmast skattebevillningar föremål för öfverläggningar med riksdagen, eller ock ville regeringen hafva ledning och ryggstöd för sin utrikespolitik. Men samma tvingande nödvändighet fanns vanligen ej i fråga om lagförslag, utan här föredrog regeringen att i största möjliga utsträckning fatta beslut på egen hand. Så tillkom mången stadga med räckvidd utöfver den »administrativa lagstiftning», som måste anses af gammalt tillhöra konungen; många lagar, hvilka bort föranleda ständernas hörande, utfärdades utan vidare såsom stående i öfverensstämmelse med gammal lags anda; ett icke ringa antal lagbestämmelser framgingo slutligen genom samverkan mellan regering och domstolar med anledning af från dessa senare gjorda hemställanden, hvilka af regeringen medelst resolutioner besvarades.

På detta sätt undandrogos de flesta lagärenden riksdagens medbeslutanderätt, utan att denna annat än undantagsvis gaf något missnöje häröfver tillkänna. Och när ett lagförslag hänsköts till riksdagen, nöjde den sig vanligen med att fatta beslut i

¹⁾ Enligt § 57 skulle i detta fall ingen ny lag eller stadga göras.

²⁾ RAP. II. sid. 75 samt Bil. D.

hufvudsak men lämnade alla detaljer, som fordrade närmare utredning, till regeringens afgörande. Frågan kunde icke annat än vinna härpå. Det blef nu närmast *rådets* uppgift att ytterligare utarbета den, liksom detta äfven låtit hvarje regeringsförslag genomgå en noggrann beredning, innan det framlades. Häruti låg regeringens styrka; hvad *riksdagen* däremot saknade, var organ för ärendenas vederbörliga behandling: de beredande utskotten.

På det tidigaste stadiet af riksdagens utveckling voro de knappast erforderliga; ännu 1617 års R.O. liksom 1626 års RHO iakttaga också en fullständig tystnad i fråga om utskott öfverhufvud. Men förmyndäretiden efter Gustaf Adolfs död har att uppvisa en verklig tendens hos riksdagen att i större utsträckning göra sig gällande, och regeringens ställning tvingade den att så vidt möjligt söka tillmötesgå dess anspråk. Från denna tid synas ock de första egentligen beredande utskotten datera sig.

Efter hvad jag kunnat finna, är det vid 1635 års riksdag behovet af ett dylikt utskott första gången kommer till uttryck; och som det var behandlingen af en lagfråga det gällde ¹⁾, spåra vi här samtidigt en första antydning till ett lagberedande utskott. Förslaget utgick emellertid denna gång från regeringen, och det stannade nästan vid tillsättandet. Regeringen hade i RoA ²⁾ (ridderskapet och adeln) anbefallt ett utskott för att behandla en »skiussfärdzordning», ståndet utsåg ledamöter, och dessa sammanträdde verkligen till behandling af förslaget. Utskottet ansåg sig emellertid icke kunna afgifva något betänkande ³⁾ utan i stället genomgick *ståndet* förslaget punkt för punkt och hemställde om ändring i vissa stycken ⁴⁾. Men då regeringen 1640 framlade proposition i (bland annat) samma ämne, påpekade RoA själf, och tillsatte äfven, ett utskott, hvars skriftliga förslag sedan vann ståndets gillande ⁵⁾. Detta synes hafva varit det första beredande utskott inalles, som verkligen fungerat. — De ansatser, som här

¹⁾ Om ock stående på gränsen till bevillning — en »Skiussfärdzordning»

²⁾ Från de andra stånden saknar jag uppgifter.

³⁾ »Uttschottet hafva — — sig derpå icke fullkommligen kunnet förklara, uthann samptlige Adelen betenckiande».

⁴⁾ RAP. II. sidd. 176 ff.

⁵⁾ RAP. III. 3—7 febr.

framträdtt till en lagberedning genom särskildt förordnade utskott, vunnö likväl föga efterföljd¹⁾. Först under Karl XI:s förmyndarestyrelse skedde härutinnan en ändring.

Ständerna hyste ännu betänkligheter mot att tillsätta utskott. När vid ofvannämnda 1640 års riksdag förslag härom väcktes: »(meente) en partt — att dhett wore emott RHO. Men efter dett är allenast ett betenckiande så kunde dett wäl skeep»²⁾. Likaså vid 1650 års riksdag, men äfven nu »öfwerwan störste deelen, som till att winna tiden — — hälst behagade uthskättet»³⁾.

Och mot gemensamma öfverläggningar de olika ständens utskott emellan synes isynnerhet adeln hafva ställt sig obenägen, såsom vid riksdagen 1650 och mötet 1651: »dät är inthet maner, att uthskätten alle conjunctim conferera»⁴⁾.

Under sådana förhållanden är det förklarligt nog, att utskott med lagberedande syfte ännu äro sällsynta, och att de uppträda endast såsom tillfälliga, af enskildt stånd tillsatta utskott.

Närmast var det ju saknad af initiativ å ständernas sida, som föranledde utskottsinnrättningens svaga utveckling. Emellertid började de icke känna sig bundna uteslutande vid de förslag, regeringen hade att framlägga. Och i sina »besvär» ägde de ett medel att till behandling upptaga frågor, som icke ingingo i den kungliga propositionen. Under denna form framkommo stundom verkliga lagförslag, utgörande resultatet af för detta ändamål tillsatta besvärsutskott.

Ytterligare ett utskott, som isynnerhet från 1650-talets riksdagar blef vanligt, ägde i viss mån äfven en lagberedande funktion. Det var »utskottet öfver propositionen» (stundom äfven utskottet om svaret på densamma). Dess betydelse faller dock hufvudsakligen under nästa period.

¹⁾ Exempel härpå finnas dock äfven från utskottsmöten. Jfr. BECKMAN, Bidrag till utskottsmötenas historia, sidd. 60, 65 ff.

²⁾ RAP. III. sid. 125.

³⁾ RAP. IV. sidd. 318 f. — hwar och een kunde ändå votera sin meningh, efter utskättet war till den ända att hielpa sakerne af medh argument pro et contra, uthan mindre möda af the andre, men medh sitt större arbete, alt ad referendum». — Vid samma tillfälle anfördes äfven som argument för utskott: »medan confusion lätteligen sigh förorsakar af multitudine».

⁴⁾ RAP. IV. sid. 547.

Ännu är det emellertid på *regeringen* beredningsskyldigheten i första rummet hvilar. Och äfven då denna ej anser nödigt att hänvända sig till ständerna i allmänhet, söker den göra sig underkunnig om de olika samhällsklassernas och landsdelarnes ställning till den fråga, som den vill föra fram. Detta sker ofta nog genom hänvändande till särskildt anmodade sakkunnige (om dessa fungerade i samband med riksdagen, bildade de ett slags utskott). Sålunda rådfrågades ofta landshöfdingarne och fingo afgifva betänkande¹⁾; genom dem ansåg man hvarje landskaps särskilda behof få sin förespråkare²⁾. Af liknande anledning åtsporades gärna biskoparne. Och för speciella frågor anlätades fackmän³⁾, liksom äfven regeringen vid förklaring eller tillägg till lagen tillkallade lagkunnige, isynnerhet hofrätternas ledamöter⁴⁾.

* * *

Med Karl XI:s förmyndarestyrelse inträder vår riksdag i ett nytt utvecklingsskede. Vid denna tid spåras redan en dess maktställning, som visade hän mot frihetstidens maktägande ständer. Ett utslag af denna riksdagens förändrade ställning är att den kraftigt häfdar rätten att höras i lagfrågor⁵⁾, hvarigenom den ofta träder i opposition mot regeringen. Redan 1664 fick denna anledning resolvera, att Kungl. Maj:t skulle icke »underlåta när någon aldeles ny Lag görs, medh Ständerne der öfver att communicera —;»⁶⁾ icke dess mindre utsatte den sig vid nästa riksdag för anmärkning, emedan den utfärdat en stadga, innan denna godkäfts af ständerna, och vid riksdagen 1672 afgåfvo de ofrälse ständerna en gemensam supplik med anledning af regeringens åt-

¹⁾ T. ex. utskottsmötet 1635, RAP II. sid. 160; 1651 landshöfdingar och borgare.

²⁾ »Hvar landzända hafwer sin egenskap». RAP II. sid. 188.

³⁾ Exempelvis för en myntordning köpmän, tullnärer och borgmästare. RAP. III inledn. XLIV.

⁴⁾ Jfr. POSSE, Bidrag till svenska lagstiftningens historia, sidd. 63, 65 ff.

⁵⁾ Häröfver förspordes missnöje inom rådet, där man möter sådana yttranden som: »Rikets författning är monarkisk, och det behöfves ej, att Ständerna dela makten med konungen»; »få Ständerna väl börja att gifva sitt betänkande öfver ett och annat, så gå de snart längre». 15 sept. 1668. THAM, Bidrag till svenska riksdagarnes historia II: 1, sid. 216.

⁶⁾ Stiernman II, 1486.

gård att utgifva en gårdsrätt för adeln. De påpekade, att som denna skulle hafva egenskap af lag och sträcka sig till mål, som vanligen skötes under allmän domstol, så förnärmades Sveriges fundamentallag, isynnerhet konungens ed, »att ingen ny lagh gifves allmogenom uthan jaa och god villia thera fångnom»¹⁾.

Som en naturlig följd af ständernas lifligare deltagande i lagstiftningsarbetet framträdde behovet af mera utvecklade former för dylika ärendens behandling i riksdagen. Emellertid stadgades icke heller nu en bestämd praxis härutinnan, utan där en beredning syntes nödvändig, lät man denna försiggå under den form, som bäst lämpade sig för detta särskilda tillfälle.

Frågan om lagens revision var vid denna tid föremål för ständernas oafslåtliga uppmärksamhet. Och då den i lika grad intresserade alla stånden, bidrog den att föra dessa samman till gemensamma öfverläggningar. Redan vid 1660 års riksdag för- anledde den bland annat ett stadgande i själfva additamentet (§ 5) om en »conference af alla ständer», hvilken skulle afgifva ett betänkande för regeringens och riksdagens ytterligare afgörande. Liknande bestämmelse ingick äfven i 1664 års riksdagsbeslut, men oaktadt här uttryckligen stipulerades (§ 8), att ständerna själfva skulle utse dessa deputerade, sattes beslutet icke i verkställighet. Emellertid återkom begäran om lagrevision äfven vid flera följande riksdagar²⁾, och en gång, 1675, utsåg åtminstone adeln kommitterade, men härmed stannade det också³⁾. — I alla händelser synes meningen hafva varit, att dessa deputerade skulle fungerat som en af stånden vald kommitté, verksam äfven mellan riksdagarne.

Men äfven de verkliga riksdagsutskotten förete under denna period en rik utveckling, och hvad särskildt beträffar de lagberedande, möta sådana, dels bundna vid de enskilda stånden — detta åtminstone hos RoA i stor utsträckning — dels samarbetande med de öfriga ståndens. Riksdagen 1664 synes för första gången hafva användt denna sistnämnda form af lagberedning, i

¹⁾ RAP. XI. Bil. 22. Också blef ej gårdsrätten stadfäst.

²⁾ T. ex. Riksdagsbeslutet 1675 § 2; ständernas gemensamma skrifvelse vid Rd. 1678 § 16 (RAP. XII. sidd. 371 f.)

³⁾ RAP. XII. sidd. 71, 371.

viss mån motsvarande den, som i våra dagar kommer lagförslag till del. Ofvan anförda riksdag jämte den följande (1668 års) uppvisa i detta fall en så oväntad rikedom på utvecklingsmöjligheter, att de synas mig förtjäna ett utförligare omnämnande.

Att börja med tillsattes vid 1664 års riksdag af RoA ett starkt utskott (»det stoore uthskottet»), att öfverse propositionen och företaga besvärsfrågorna. Till behandling af de gemensamma besvären sammanträdde det åtminstone en gång (1 juli) med utskott från de andra stånden; bland öfverlägningsärenden vid detta tillfälle nämnes »justitien, om revisione legum». Vanligtvis synes detta utskott hafva nöjt sig med en mera generell behandling af de frågor, som föllo inom dess område, men det omtalas äfven mera ingående hafva granskat en del »ordningar» (vanligen = ekonomiska förordningar)¹⁾. I regel hänvisades emellertid dylika af plenum, allt efter som de inflöto, till särskildt tillsatta smärre utskott²⁾. Sedan dessa låtit förslaget undergå en noggrann förberedande behandling och skriftligen uppsatt sitt betänkande³⁾, genomgicks detta »concept» i plenum, och hände äfven härvid, att utskott nämndes för konferens med andra stånd⁴⁾. Härtill kom den slutliga granskningen för riksdagsbeslutet, till hvilket ändamål deputerade af rådet sammanträdde med de olika ståndens utskott och dessa återigen sinsemellan (9, 10 aug.).

Äfven riksdagen 1668 uppvisar prof på en synnerligen noggrann beredning af lagärenden, om också under former, som något skilja sig från förra riksdagens. Äfven nu tillsätter RoA ett utskott öfver pro-

¹⁾ Jfr. RAP. IX. 22 juli.

²⁾ Den 6 juli nämndes ett öfver »ordningarne om sabbatsbrott och sväriande och 2. tiggerij»; till detta utskott hänvisades därjämte ett ärende af fullkomligt olikartad innebörd.

Den 7 juli omtalas ytterligare ett utskott att »öfversee ordningarne»; detta synes emellertid hafva öfvertagit det förras lagberedningsuppgift (jfr. den 11 juli). [»Ordningarne» specificeras i de följande protokollen. Jfr. äfven Posse a. a. sidd. 123, 124. Denne omnämner ock, hurusom såväl hos adeln som förut hos rådet den antm. framstälts, att en sådan mängd af stadgar ej kunde vid en riksdag tillbörligen granskas].

Sedermera den 1 aug. tillsattes ett utskott öfver skogs- och djurordningen, samt »ordningen om bärande träd».

Dessutom den 18 aug. ett öfver duellplakatet.

³⁾ Jfr. RAP. IX. sid. 136.

⁴⁾ Jfr. RAP. IX. sidd. 140, 141.

positionen och gravamina¹⁾, och detta synes, oafsedt dess öfriga befogenheter, hafva fungerat som det egentliga lagutskottet. Hit hänvisades de lagförslag, som af regeringen framlades; antingen upptogos dessa till omedelbar behandling²⁾, eller valde utskottet att själf tillförordna »serdeles utskott» för enskilda lagfrågor³⁾. Men det förekom äfven, att plenum direkt tillsatte dylika, exempelvis då växelrätten »till öfverflöd» lämnades till behandling af ett utskott, som redan samma dag var färdigt med sitt arbete⁴⁾. I regel afgåfvo utskotten betänkanden, och dessa underkastades sedan granskning i plenum (eller dessförinnan i »propositionsutskottet», om de förskrefvo sig från ett af detta tillsatt utskott). Sammanträden mellan alla ståndens utskott förekommo vid denna riksdag ofta, hvarvid de olika lagförslagen debatterades. Det hände äfven att (åtminstone adelns)⁵⁾ utskott »reassumerade», hvad som

¹⁾ »Samma ährender medh moget betänckiande att debattera och öfverläggia, och sedan det communicera medh samptlige RoA». RAP. X. sid. 60. Som detta utskott bestod af icke mindre än 61 personer jämte landtmarskalken, hade det äfven denna riksdag gjort skäl för benämningen »det stoore —», men detta namn usurperades af sekreta utskottet (S. U.), det andra betecknades istället »utskottet», »utskottet öfver propositionen» eller något liknande.

²⁾ Exempelvis straffordningen och förmyndareordningen. RAP. X. sid. 114.

³⁾ Så ett öfver »eeder och sabbatsbråätt», hvilket äfven skulle »löpa siölagen igenom» (RAP. X. sid. 80), samt ett andra öfver mått och vikt. Dessa utskott tillkommo på landtmarskalkens förslag, »på det vij må gå methodice», mot andras invändningar »vij — — — vele intet annat utskått hafva, än det som nu ähr». RAP. X. sid. 77.

I regel voro dessa deputerade medlemmar af det större utskottet, men vid tillsättandet togs särskildt hänsyn till sakkunskap i ämnet.

⁴⁾ Ytterligare en form af lagberedning må i detta sammanhang omnämnas: RoA remitterade (4 juli) »någre acter angående justitien och lagen — — — — — undher dhe godhe män, som lagen revidera skulle»; jfr ock POSSE a. a., sid. 141.

⁵⁾ RAP lämna endast obetydliga bidrag till kännedomen om de ofrälse ståndens utskottsberedning, och af THAM a. a. eller BEXELL: Bidrag till — — riksdagarnes historia, ur prästeståndets arkiv, är knappast något alls att hämta. Emellertid framgår af RAP., att åtminstone präster och borgare hade utskott öfver en särskild lagfråga (X. sid. 195). Detta var nog ej händelsen med bondeståndet; vanligen lämnade detta medstånden fria händer och litade till deras »råd och betänkande» samt »regeringens vishet» under erkännande af sitt »ringa förstånd och erfarenhet». THAM II. 1, sidd. 146 och 141, samt POSSE a. a., sid. 143.

här passerat, innan det för plenum framlade resultatet af den gemensamma konferensen.

Äfven af sin besvärsmätt synes riksdagen i stor utsträckning ha begagnat sig för att få fram ett lägförslag, exempelvis då utskottet öfver propositionen under denna form framlade »een hambnskrå» och »een gårdzrätt», hvilket vann adels synnerliga gillande: »Blef strax med ett stoort och eenbelligt skrij approberat, ock tackade Hr Landtmarskalken och utskättet, som så väll alle ting påminna». (RAP. X. sid. 224)¹⁾.

Gent emot regeringen häfdar riksdagen sin medbeslutande-rätt; dess utskott kritisera ganska skarpt ett »placat»²⁾, ehuru det var »allareda tryckt och kommet i alle landzändar» (RAP. X. sidd. 77, 78), och detta förhållande framkallade också yttringar af missnöje.

Hvad som ger 1664 och isynnerhet 1668 års riksdag sitt särskilda intresse — och motiverar min utförlighet vid deras behandling — är den sträfvan som då gjorde sig gällande, att låta särskilda ständervalda utskott, delvis under gemensamma öfverläggningar, gifva alla lagförslag en noggrann beredning. Och i detta hänseende stå de tämligen isolerade; först frihetstiden kan sägas hafva upptagit och fört vidare den princip, som redan nu kom till uttryck.

Den mellanliggande tidens riksdagshistoria karakteriseras istället af sekreta utskottets (S. U:s) maktillväxt. Om detta utskott fälldes redan 1668 yttrandet: »Hvadh skole vij giöra på RH; det är eij annat än ett utskott, som sitter och debatterar alt»³⁾. Kunde landtmarskalken då tillbakavisa en dylik insinuation som ogrundad, hade däremot en liknande anmärkning med fog kunnat framställas vid följande riksdag (1672). Och hvad som särskildt bör beaktas är, att S. U. framträder som ett *regeringens* organ, till-

¹⁾ Ytterligare en sista beredning möjliggjordes vid behandlingen af riksdagsbeslutet och bafskedet.

²⁾ Om eeder och sabbatzbrått; på samma sätt med sjölagen. RAP. X. sid. 196.

³⁾ RAP. X. sid. 227.

satt efter dess förslag¹⁾. — I sin sekreta proposition upptog regeringen t. ex. sådana frågor, som rörande lagens och kyrkoordningens revision, om ett nytt handelsplakat o. s. v.; hvilka sålunda kommo att behandlas af ett utskott, hvars hufvudsakliga uppgift låg på ett helt annat område²⁾, och vid hvars tillsättande ständerna icke hade fria händer. Under sådana förhållanden fanns redan nu endast ringa garanti för att riksdagens lagberedning skulle blifva på sakkunskap grundad och gent emot regeringen själfständig, och detta blef i ännu högre grad fallet längre fram.

En möjlighet kvarstod dock för ständen att inverka på lagstiftningen, nämligen under form af besvär eller i svar på den kungliga propositionen. Från 1672 års riksdag omtalas sålunda adeln förordna ett utskott »att upsättia ett projekt på en skogz-ordning — — — som in forma supplicationis kunde till H. K. M. öfvergifvas»³⁾; och de ofrälse ständen gáfvo i den senare formen uttryck åt sitt misshag öfver en af regeringen utfärdad gärdsrätt och preciserade under gemensamma utskottssammanträden sina detaljanmärkningar⁴⁾.

Under de sista riksdagar, som föregingo enväldet, synas ej heller dessa utvägar anlåtats, och öfvergången till det skede i vår historia, som inleddes med 1680 års riksdag, är i så fall mindre i ögonen fallande, än man kunnat vänta.

* * *

Det karolinska enväldet innebär en fullständig brytning med den gamla principen om ständernas delaktighet i lagstiftningen. Karl XI ansåg tydligen lagstiftningsmakten i hela dess omfattning tillhöra hans kungliga rättigheter. Det framgår af hans bekräftelse — ^{9/12} 1682 — på ständernas »förklaring» till den bekanta förfrågan, »om Kongl. Maj:t icke i sitt rike må göra lag och stadgar»

¹⁾ Detta aflopp emellertid icke utan protester. RAP. 1672 sidd. 108, 109.

²⁾ På grund af ärendenas mängd hade vid denna riksdag S. U. fördelats på två afdelningar; nu ifrågavarande ärenden hänvisades till den inrikes.

³⁾ RAP. XI. sid. 229.

⁴⁾ RAP. XI. Bil. 22. Tham a. a. II: 2 sid. 250.

och tager sig direkt uttryck i det förslag till konungabalk, som 1696 framlades af den stora lagkommissionen¹⁾.

Under sådana förhållanden ansåg sig naturligtvis konungen icke äga någon *skyldighet* att i lagfrågor höra »sina ständer». Likväl åsidosatte han dem i detta fall icke helt och hållet, men han valde helst att rådfråga S. U. Detta blef allt mer medelpunkten för riksdagsarbetet, isynnerhet sedan den sekreta propositionen börjat upptaga samma frågor som den allmänna, endast mera detaljeradt. Härigenom blef S. U. det egentliga beredande utskottet, från hvilket visserligen de viktigare frågorna på konungens befallning hänskötos till stånden, men vanligen endast för att här vinna bekräftelse²⁾.

På grund af S. U:s vidgade verksamhetsområde blef det stundom nödvändigt att inom detsamma förordna särskilda afdelningar för behandling af vissa frågor. I öfrigt förekom ej ofta att utskott tillsattes; detta synes också hafva varit konungen angenämast³⁾. Dock lät han vid 1682 års riksdag själf förordna

¹⁾ Dess kap. 2 § 1 har nämligen följande lydelse: — — — Konungen äger makt öfver heela sitt arfrike 1. Lag stadgar ock förordningar så i wärdslige som kiörkorätt att stifta ock i alla måhl som han finner sitt arf-Rijkes ock undersåtars allmänne bästa angåå påbjuda eller förändra. — J. H. SCHRÖDER, Konungabalken af år 1696. Akad. afhandl. Upsala 1842 [C. R. P. v. Stockenström]. Jfr. ock E. HILDEBRAND, Enväldets tilltänkta grundlagar i Sverige. Hist. tidskr. 1895 sidd. 208 ff.

²⁾ Jfr. POSSES framställning (a. a. sid. 259) af kyrkolagens godkännande vid 1686 års riksdag. Den omnämndes endast i den sekreta propositionen, behandlades i S. U. och delgafs sedan stånden. Här synes dock lagen icke blifvit uppläst för samtliga ledamöterna, icke ens för prästeståndet. Det oaktadt blef den såsom lag godkänd.

³⁾ När K. Maj:ts proposition om rotering varit före i S. U. och sedan företogs i adelns plenum (1682, RAP. XIV. sid. 17), yrkade somliga dess hänvisande till ett utskott, »andre vore åter uti andre tanckar, att intet något uthskått kunde tillåtas såsom en ting som vore emot RHO» — och denna mening blef gällande.

En annan gång valde verkligen RoA ett utskott (öfver S. U:s förslag om betalande af rikets gäld), hvilket äfven sammanträdde, »män kom intet at taga något före, effter såsom K. M. sände Landtmarskalken neder, at säja dhem, dhet H. K. M. intet tillåter, at något uthskått skall sättia sig öfver dhet secrete uthskåttets arbete, uthan kunde det in pleno företagas, där RoA kunde till hvar § påminna så mycket dhem behagade». RAP. 1682 sid. 52.

medlemmar af rådet och ledamöter af alla stånden att granska förslaget till kyrkoordning¹⁾.

Och för samma ändamål valde RoA på landtmarskalkens förslag ett utskott, »som effter Rijksdagen skall sitta öfver kyrkieoordningen»²⁾.

Att detta någonsin sammanträdt är tvifvelaktigt. I alla händelser synes redan dess val hafva utgjort ett rent undantagsfall.

Besvärsutskott omtalas dock fortfarande vid alla riksdagar, tillsatta med K. Maj:ts nådiga tillåtelse. I jämförelse med under 1660-talets riksdagar hafva besvären minskats i omfattning och betydelse, och landtmarskalken ansåg sig en gång böra påminna om att sådana, hvaröfver redan en gång blifvit resolveradt, icke skulle upptagas, »ty det är allenast at incommodera H. K. Maj:t»³⁾.

Men äfven om Karl XI i sin lagstiftning endast undantagsvis anlätade riksdagens bistånd, förfor han därför icke godtyckligt: i stället rådfrågade han alltid landets lagfarnaste män och fattade sitt beslut »i enlighet med deras utlåtanden, lagens grund och gänse plägsed»⁴⁾; lagkommissionens förslag till de särskilda lagbalkarne lät han öfverlämna till hofrätterna och andra ämbetsmyndigheter, som ägde inkomma med sina anmärkningar.

Dylika principer kan däremot Karl XII icke sägas hafva tillämpat. Riksdagens medbeslutanderätt gillade han i alla händelser icke, och ej ens dess råd ansåg han sig behöfva eller böra inhämta.

* * *

Med frihetstiden inträdde en grundlig reaktion mot riksdagens åsidosättande, och i stället ägde en fullständig maktöfverflyttning rum till dess fördel. För riksdagen medförde detta behovet af förändrade verksamhetsformer, och det kräfdes med nödvändighet bestämda organ för att tillgodose dess nya befogenheter. Förändringarna härutinnan komma dock endast delvis tillsynes i de lagar, som reglera frihetstidens statslif; man har hufvudsakligen

¹⁾ Posse a. a. sid. 253.

²⁾ 5/1 1683. RAP. XIV. sid. 181.

³⁾ RAP. 1689 sid. 317.

⁴⁾ Posse a. a. sid. 355.

att följa den praxis, som utbildade sig vid sidan af dessa. Och frihetstidens betydelse på detta område ligger ju till stor del däri, att den gifvit uppslag till många af de former, under hvilka vår nuvarande riksdag arbetar.

Rikets Höglöflige Ständers (RHSt:s) egenskap af maktägande får ett pregnant uttryck i de bestämmelser dess »grundlagar» innehålla om konungs och ständers ömsesidiga ställning till lagstiftningen. — I regeringsformen (Rf.) 1719 § 4 går den gamla regeln igen, att »ingen ny lag må ständerne påträngias emot deras ja, samtycke och vedertagande, ej heller någon gammal lag — — förvandlas, ändras eller afskaffas». Konungs andel i lagstiftning inskränkes till rätten att mellan riksdagar med råds råde utfärda »stadgar, reglementer och förordningar», hvilka dock skulle underställas följande riksdags granskning och godkännande för att vinna gällande kraft ¹⁾. Konungaförsäkran (K. F.) 1719 § 5 synes visserligen tillerkänna monarken en viss medbeslutanderätt i fråga om Rf., men följande års K. F. (§§ 6 och 22) skyndar att återtaga detta medgifvande. Längst gå ordalagen i R. O. 1723 (§ 20), de göra gällande en ständernas rent obegränsade makt öfver lagstiftningen.

Men ständerna ägde, som sagdt, en allt för outvecklad organisation för att kunna fylla de kraf, dess nya maktfullkomlighet pålade dem. Rf. och K. F. 1719 omnämna endast ett S. U.; i Rf. 1720 (§ 47) föras visserligen äfven »deputationer» på tal, men utan att deras befogenhet på något som helst sätt angifvas. Äfven R. O. 1723 var i detta fall mycket sparsam på bestämmelser ²⁾. Visserligen föreskrifver den deputationer »på det at Riksdags ärenderne måge behörigen och skyndesammast utarbetade blifwa» (§ 14), men den lämnar ständerna så godt som fria händer med afseende på »huru många Deputationer dertil utväljas skola, samt huru starcka de vara böra». Den uppdrager åt deputerade att »undersöka samt utarbete de til dem skutne målen, och så ofta, som Stånden sådant fordra, deras betänckande skrifteligen författa, och skiäljen dertil anföra» — — men lämnar osagdt, huruvida denna form

¹⁾ Jfr. ock Rf. 1720 §§ 2, 4.

²⁾ Den stadgar uttryckligen endast S. U., urskillningsdeputationen och expeditiionsdeputationen, därjämte deputerade att uppsätta riksdagsbeslutet.

af ett förberedande utskott erfordras, då RSt. vilja utöfva sin lagstiftningsrätt (§ 20) eller afgöra, »huruvida de sedan sidsta Riksdag utkomne Förordningar och Förklaringar måge antagas för Lag eller ei» — (§ 13).

Här råder alltså en fullständig frånvaro af bestämmelser angående behandlingen af de ärenden, som i främsta rummet höra under vårt lagutskotts befogenhet. Men detta gaf frihetstidens ständer full frihet att vid behof välja de former, som för tillfället syntes dem mest passande.

Praxis blef också synnerligen skiftande och kan knappast sägas hafva vunnit stadga under hela denna period. Under sådana förhållanden har syntts mig nödvändigt att i hufvudsak kronologiskt följa utvecklingen på detta område. Min framställning kommer då att i främsta rummet följa riksdagens justitiedeputation (J. D.), som företer samma dubbla egenskap af lagberedande och kontrollerande utskott som vårt nuvarande lagutskott.

Vid frihetstidens första riksdag utöfvade tydligen S. U. granskningen af lagförslag och kungliga förordningar. Detta framgår af öfverläggningarne i rådet med anledning af de ändringar, S. U. begärt i ett af K. Maj:t gilladt reglemente. Här betviflades, »att man, sedan ständerna yttrat sig, kunde gå ifrån deras mening» och erinrades om Rf:s bud, »att K. Maj:t ej kunde göra någon lag utan ständernas samtycke». Det slutade också med, att »S. U:s önskingar punkt för punkt föredrogos och biföllos»¹⁾.

Emellertid dröjde det icke längre än till följande riksdag, 1720, innan lagberedningen öfvertogs af ett särskildt utskott, justitiedeputation²⁾. RAP lämnar följande framställning af dess tillkomst. Efter val af S. U. föreslog landtmarskalken, att man skulle »låta göra åtskillige Deputationer — — til andra almäna ärenders utarbetande»³⁾. Vid nästa plenum gaf han också förslag på fyra

¹⁾ Jfr. MALMSTRÖM, C. G., Sveriges polit. historia. 2:dra uppl. I sid. 100 anm. 2.

²⁾ Andra benämningar äro: dep. öfver just.-sakerne, dep. öfver just. ärenderne, J. D. om Förordningars och därtill hörande sakers igenomseende. RAP. 1723 I sid. 41. Justitiedeputationen blef emellertid den vanliga benämningen.

³⁾ RAP. 1720 sid. 26 ff.

deputationer (alla af tillfällig natur). Med anledning häraf påpe- kade en talare, att ännu flera behöfdes, om icke många ärenden skulle få stå tillbaka, och bland de deputationer, han fann vara af behovet påkallade, var äfven en »öfver justitiesakerne». Omedelbart ledde icke detta yrkande till någon påföljd — »det kunna intet alla saker afgöras på en gång» — utan RoA stannade vid det beslut, »at de nu af Hans Excellence nämde puncterne först ställas i arbete».

Men vid ett senare sänmanträde »hemstälte landtmarskalken RoA:s godtfinnande, om icke efter de påminnelser, som gjorde äre, tvänne Deputationer kunde nämnas», hvaraf en öfver Justitiæ- ärender. — »Detta biföl RoA.» Och sedan antalet medlemmar (på landtmarskalkens förslag) bestämts till 24, förrättades genast valet ¹⁾. Redan följande plenum ditremitterades memorial »at der utarbetas».

Någon instruktion för deputationen utfärdades emellertid icke. Också utvisar debatten med anledning af ett deputationens be- tänkande — om bördsrätten — huru obestämda formerna voro för dess verksamhet. Från ett håll (ex. af Creutz, sid. 192) yr- kades, att man borde inhämta alla domstolars och äfven lagkom- missionens betänkande, innan man tänkte på att ändra en gam- mal lag, detta i öfverensstämmelse med gammal praxis: »Öfver-

¹⁾ Samtliga stånd voro allt ifrån början representerade i J. D. Jfr. nästa riksdags protokoll (RAP. 1723 I sid. 43) »tur J. D. lære de [bönderna] och ey heller kunna uthslutas, efter de på sidsta Riksdagen ock varit med i den samma». Dock synes hondeståndet icke valt sina representanter för hela riksdagen; »ståndernas ledamöter» (en förteckning, begynnande med riksdagen 1726) har för detta år ingen uppgift på böndernas medlemmar i deputationerna »[de] — hafva dymedelst, at de oftast blifvit ombytte, här intet kunnat införas» (sid. 57). — Däremot finns dylik uppgift för de följande riksdagarne.

Antalet ledamöter utgjorde vid 1720 och 1723 års riksdagar 24 af RoA. Ehuru de ofrälse ständen endast valde hälften så många, klagade de dock öfver (RAP. 1723 I sid. 63), att de voro »alt för få, att rätteligen kunna besättia de af RoA denominerade Deputationer, ock att de därföre gärna skulle see ock önska, att desse Deputationer kunde på något sätt för- minskas, ock någre Dep. combineras och sammansmältas».

Följande riksdag finna vi också RoA taga hänsyn till denna på- minnelse; de utse nu och allt framgent endast 12 medlemmar i J. D., och ofrälseständen 6 hvar.

heten har alltid brukat den methoden, at den communicerat med domstolarne och Lag-Commission sådanne saker ock sedan med Rådz Råde stadgat derutinnan, hvad rättvijsst varit». Häre mot genmältes, att »om lagen skulle ändras, är ingen mer berättigad at giöra det, än Ständerne. Ock detta skier ey ex abrupto, ty det är ju i Deputation utarbetat». Då vidare upplystes, att J. D. haft lagkommissionens betänkande för sig, föllo småningom betänkligheterna, och RoA för sin del beslöt, att frågan utan vidare skulle afgöras hos ständerna. Under det präste- och borgarestånden uttalade sin anslutning till RoA, häfdade bondeståndet den uppfattning, att »är något i Lagen mörckt, kan det gå til Lag-Commission och domstolarne». Men deras opposition gagnade till intet: »då de tre andre Ständerna härutinnan kommit öfverens, måste också Bonde-Ståndet låta detta sig behaga»: Och hänsköts till J. D. »at sättia up Förordningen i anledning af det som deröfver slutit är», hvarefter justering ägde rum i ett följande plenum ¹⁾.

Under riksdagens lopp gifvas dessutom flera exempel på att »memorial communiceras med J. D., intet at censurera det, utan att J. D. häröfver må inkomma med sitt betänckiande»²⁾.

Inom dessa snäfvare gränser var dock redan från början icke J. D:s befo genhet bunden. Den ägde tydligen äfven rätt att väcka förslag i lagfrågor ³⁾; dock framgår ej af RAP, huru långt detta initiativ sträckte sig; ej heller ger härvidlag benämningen »memorial» någon anvisning; »memorial» och »betänckiande» användas omväxlande för samma ärende.

Detta års J. D. synes hafva varit uteslutande ett lagberedande utskott. Att man inom ständerna hyste betänkligheter mot att låta denna beredning stanna endast inom deputationen, är fullt naturligt, då man tar i betraktande att ständerna uteslutande voro vana vid kungliga propositioner, som redan undergått sakkunnig beredning.

Men äfven från det håll, där kommunikation påyrkades med lagkommission och domstolar, ville man ingalunda undandraga

¹⁾ RAP. 1720 sidd. 192, 198, 203, 223, 240, 247.

²⁾ RAP. 1720 sid. 220.

³⁾ RAP. 1720 sidd. 218, 233.

ständerna det slutliga afgörandet ¹⁾; endast uppskjuta det till en följande riksdag till förmån för en grundligare beredning ²⁾.

Landtmarskalkens proposition vid 1723 års riksdag angående riksdagsärendenas fördelande på deputationer upptog bland 20 deputationer, som ansågos nödiga — »den ena Dep:s syssla fordrar en helt annan kundskap än den andra» — J. D. i tredje rummet (näst S. U. och S. D.) ³⁾ och samma ordning följdes äfven vid tillsättandet. Vid detta tillfälle angifves som dess uppgift »Förordningars ock därtill hörande sakers igenomseende» ⁴⁾. Protoköllen för riksdagen meddela också flera dess utlåtanden med anledning af hit remitterade memorial ⁵⁾.

Denna riksdag företer äfven exempel på att J. D. afgifver förslag till *lagförklaring* ⁶⁾. Det sattes emellertid i fråga om ständerna borde befatta sig med dylika ärenden före ytterligare grundlig beredning från sakkunnigt håll, »efter i Dep. ibland äre få Personer tilstådes, ock saken intet alltid så med den varsamhet, som borde, torde handteras, helst uti Deputation äro en del, som ey äre domare». Också resolverades, »detta måhlet remitteras til K. Maj:t ock Rådet at efter förra lag ock praxin afgjöra denne saken, jämvähl at efter inhämtat Håf-Rätternes och Lag-Commissionens betänckande giöra en almän förordning, — — hvarefter Riksens Ständer vid nästa Riksdag deraf part gifves» ⁷⁾.

Men därjämte började J. D. nu fungera som kontrollerande myndighet och åt denna verksamhet ägna en stor del af sitt arbete och intresse; härtill återkomma vi senare.

Emellertid hade en J. D. icke vunnit mera häfd, än att vid följande riksdag, 1726—27, fråga kunde väckas om dess indragande. S. U. hade uppgjort en promemoria på de deputationer, som

¹⁾ RAP. 1720 sid. 195.

²⁾ Min utförlighet i fråga om J. D. vid 1720 års riksdag föranledes delvis af en uppgift hos E. HILDEBRAND, Svenska statsförfattningens historiska utveckling sid. 557, att denna deputation daterar sig från 1723.

³⁾ RAP. 1723 I sid. 25.

⁴⁾ A. st. sid. 41.

⁵⁾ T. ex. a. st. sidd. 414, 444, 1723 II sidd. 29, 46.

⁶⁾ Föranledd af en Åbo hofrätts förfrågan, som »H. Maj:t haft betänckande at resolvera — öfver, utan remitterat detta til Ständerne». (RAP. 1723 II sid. 143).

⁷⁾ RAP. 1723 II sidd. 143, 144.

ansetts nödiga, hvilken framlades af landtmarskalken i RoA ¹⁾). Detta förslag upptog ingen J. D. eller däremot svarande utskott (och någon dess befogenhet återfinnes endast hos S. D.). Det bordlades för kommunikation med de öfriga stånden, men dessas svar, som i öfrigt gick ut på ett gillande af landtmarskalkens förslag, förordade en J. D. som nödvändig.

Särskildt uttalade borgareståndet sina betänkligheter mot att låta deputationen utgå, närmast på den grund, att den behöfdes för att »öfverse och skiärskåda de förordningar, hvilka uti justitiämåhl sedan sidsta Riksdag utgifne äro — — — innan de för en ständig lag af samtelige Ständerne blifva ärkiende»²⁾). De öfriga stånden funno denna anmärkning berättigad och anslöto sig till den, då behofvet af en J. D. vid denna riksdag motiverades ³⁾). Dylika J. D:s betänkanden öfver kungliga resolutioner äro talrikt förekommande vid årets riksdag ⁴⁾) och möta ofta äfven i de följande riksdagarnes protokoll. J. D:s utlåtande brukar utmyнна i en hemställan »om icke desamme till följe af § 4 Rf. måge för en allmen, samtyckt och ständig lag antagna blifva». Afstyrkande utlåtande har däremot, hvad jag kunnat finna, icke förekommit ⁵⁾).

De obestämda formerna för lagärendens beredning framträdde äfven vid 1730—31 års riksdag. Lagkommissionens förslag till ny lag skulle då tas upp på allvar; det hade utgifvits af trycket och kommunicerats med domstolar, kollegier och konsistorier. Nu hade det af K. Maj:t öfverlämnats till ständerna. S. U., som tog ärendet under behandling, föreslog följande tillvägagångssätt: »Alla stånden borde församla sig å Riddarhussalen

¹⁾ RAP. 1726—27 I sid. 33.

²⁾ RAP. 1726—27 I sid. 54.

³⁾ Detta skedde i följande ordalag: — »Så vähl til de Justitiæ-måhls upptagande, som likmätigt R.O:s § 13 andragne varda, som ock Förordningarnes öfverseende, hvilka uti justitiämåhl sedan sidsta riksdag utkommit.

⁴⁾ T. ex. sidd. 134 ff., 155.

⁵⁾ Ständernas godkännande vunno däremot icke alltid dessa kungl. förordningar på den grund, att ständerna ej hunnit öfverse dem; Så riksdagarne 1727 (Jfr. Rådsbeslutet § X) och 1741 (§ XII). Sedermera torde de ha upphört därmed, åtminstone nämnes nu intet i riksdagsbesluten. Jfr. akten om personlig säkerhet 1769 — förordningar mellan riksdagar skulle endast göras, när rikets välfärd det oundgängligen kräfde, och sådana förordningar af ständerna verkligen öfverses.

att höra sig Lagbalkarne föreläsas, och dervid jemväl Riksen Råd skulle anmodas vara närvarande; att jemväl Lag-kommissionens ledamöter då borde vara tillstädes, — — — samt deröfver antingen straxt resolveras, eller, om påminnelserna voro viktigare, remittera dem till Lagkom:ns vidare och skyndsamma betänkande». Gent emot några medlemmar i S. U., som påyrkat, att »tid borde lemnas att först genomgå Balkarne i hvart stånd särskildt», hade majoriteten gjort gällande, att tidsutdräkten skulle blifva för stor; »om Lagbalkarne först skulle öfverlemnas till en Deputation och sedan föredragas i hvart Stånds plenum».

RSt:s beslut utföll i öfverensstämmelse med S. U:s förslag, dock icke utan betänkligheter från prästeståndets sida, hvilket ansåg lagfarne mäns biträde ytterligare vara af nöden, och från borgareståndets, som tydligen på egen hand tillsatt några ledamöter att uppsätta anmärkningar till lagförslaget ¹⁾. Och hvad man, med iakttagande af denna arbetsordning, icke hann genomgå under denna riksdag, upptogs till behandling vid den följande.

På så sätt kom förslaget om ny allmän lag att äfven vid riksdagen 1734 stå på dagordningen. Men äfven nu ställdes J. D. utanför frågans behandling. Under öfverläggning mellan talmännen hade visserligen föreslagits att låta en deputation genom de återstående lagbalkarne samt de af lagkommissionen sedan sista riksdag utarbetade »reuisser». Detta hade emellertid ansetts för dubbel möda, och man hade därför bestämt sig för samma tillvägagångssätt som förra riksdagen och att remittera tillbaka till lagkommissionen de punkter, där ständerna ej kunde förena sig. Och härom enades äfven ständerna ²⁾.

Så genomgicks lagförslaget på gemensamma sammanträden, hvarjämte en tvistig fråga behandlades af deputerade från alla stånd i närvaro af tre riksråd samt lagkommissionen ³⁾.

På detta sätt möjliggjordes visserligen dess antagande redan nu, men det förspordes klagomål öfver att RSt:s granskningsrätt ej blifvit fullt tillgodosedd.

Efter denna tid tillgodosåg J. D. allt mera uteslutande lag

¹⁾ Posse a. a. sid. 307.

²⁾ RAP. 1734 I. sidd. 137 f.

³⁾ Posse a. a. sid. 324; RAP. 1734 II. sidd. 150, 256.

beredningen, och den häfdade härvid en allt själfständigare ställning gent emot såväl utomstående institutioner, som andra riksdagens utskott eller deputationer.

Främst gällde detta lagkommissionen. Under det att förr en samverkan med denna, så väl från ständerna som J. D:s sida, ansetts oundgänglig, började den nu betraktas såsom mindre nödvändig. Och om ena gången J. D. själf föreslår, att memorial hänvisas till lagkommissionen, fasthålla ständerna en annan gång, att ärenden, som af J. D. utarbetats, icke behöfde gå vägen till lagkommissionen för att få af ständerna afgöras ¹⁾.

I själfva verket var lagfarenheten så väl tillgodosedd i J. D., att man ansåg sig kunna utan men afvara den sakkunskap, som förefanns hos lagkommissionen. Dess rådfrågande grundade sig väl på samma tanke, som nu föranleder högsta domstolens utlåtande vid förslag till stiftande eller ändring af allmän civil-, kriminal- och kyrkolag ²⁾. Att emellertid den gamla relationen till domstolar och korporationer äfven nu fortlefde, visar J. D:s memorial med anledning af K. Maj:ts förslag till ny kyrkoordning. Det heter däri, att, som domstolarne och presterskapet i brist af nödiga exemplar icke skola haft tillfälle att dervid sine påminnelser anmärka, hemställer deputationen om uppskof till nästa riksdag ³⁾. Kanske invercade i detta fall prästerskapets utpräglade motvilja mot förslaget i fråga.

Att fastslå J. D:s befogenhet som det lagberedande utskottet gent emot andra riksdagens *utskott eller deputationer*, ställde sig än svårare, och flera af dessa antingen direkt inkräktade på detta område, eller ägde att med J. D. sammankomma för gemensamma öfverläggningar och betänkanden.

S. U:s maktfullkomlighet torde gifvetvis hafva innefattat äfven en vidsträckt kompetens i allmänna lagfrågor ⁴⁾.

¹⁾ RAP. 1738—39 sid. I. 346.

²⁾ Genom lagens antagande var väl också luften rensad och lagärenden af större vikt mera sällan förekommande.

³⁾ RAP. 1738—39 I. sid. 135.

⁴⁾ MALMSTRÖM (Om embetsmännens ställning till riksdagen under frihetstiden, sid. 14) omtalar från 1738—39 års riksdag ett J. D:s utlåtande, som skulle öfverlämnas till S. U., hvilket sedan ägde framkomma med förslag.

S. D. samverkade framför andra med J. D., hufvudsakligen dock på ett annat område.

Från riksdagen 1734 daterar sig *protokollsdeputationen*, till hvars befogenheter i öfrigt äfven hörde att gemensamt med J. D. föreslå nya författningar¹⁾. En liknande rätt torde väl i någon mån tillkommit de flesta deputationer. Utom de ofvannämnda har jag antecknat följande deputationer, som sammanträdt med J. D. och afgifvit betänkande: *krigz-* (militiæ; landt- och siö-militiæ-oeconomie); *cammar- och oeconomie* (— — och commercie); *bergs-* samt som en ytterligare kombination af dylika samman-satta utskott från 1769 års riksdag S. U., J.- och S. D.

Min framställning har hittills endast berört den ena sidan af J. D:s verksamhet — lagberedningen och hvad därmed stod i sammanhang.

Att angifva, *hvilka slags lagar skulle föras hit, möter dock svårigheter, då J. D. i sin nu berörda egenskap icke erhöll någon instruktion*²⁾. Att börja med hade man endast att hålla sig till beslutet om dess tillsättande och den formulering, som härvid användes. Som instruktion betraktad blef den emellertid skäpligen mager; de första riksdagarne gáfvo ingen anvisning härutinnan utöfver namnet, först 1726—27 utökadt med en något fyligare motivering³⁾. Så mycket framgår emellertid af dem, att

¹⁾ Jfr. dess instruktion (§ 4) i riksdagstidningar 1760 (sid. 10). »Som protocolls Deputation bäst kan anträffa alla förefallne misstydingar af Lag; så bör Prot. Dep. med J. D. sammanträda, at gemensamt öfverlägga, på hwad sätt et eller annat missbruk emot Lag må genom ny författning förekommas, sit Betänkande therom afgifwa och Plenorum ompröfvande underställa».

²⁾ Detta i likhet med de öfriga deputationerna. Jfr. ett yttrande vid 1726—27 års riksdag (RAP. IV. sid. 67) då en talare påminte om intr. för deputationerna: »Theremot sades, at thetas faciendum blifver allenast at utarbete sakerne ock at them ingen Instruction gifvas kan» (und. dock för S. D.). Äfven vid följande riksdag bekämpades samma förslag som onödigt: »alla Deput. hafva sina rubriquer, och äro för alla förekommande måhl Deputationer satte. J. D. hafver sine ärender för sig, de öfrige — äfven så — —». (RAP VII. sidd. 66 f.); det hettes vidare »ej väl gå an». I stället skulle »RO. allena blifva Deputationernes instruction». — Men härtill lämpade sig svårligen R.O., som ju icke innehöll några bestämmelser alls om en J. D.

³⁾ Jfr. sidd. 18 a. 1, 23 a. 1.

»justitiæ saker», »förordningar och därtill hörande saker» falla inom J. D:s verksamhetsområde. Men innefattas häri äfven grundlagsfrågor?

Detta synes ej hafva varit fallet. — När vid 1738—39 års riksdag J. D. af annan anledning (därom ytterligare sid. 58) hänvisades till S. D:s instruktion, »så vida den till J. D:s giöromål lämpelig är»¹⁾, hade J. D. såsom lagberedande utskött att på sig tillämpa dess § 4: »S. D. skall taga sig noga till vakra, at den igenom dess remarquer och påminnelser ej må sättja någon förtydning på Rf. eller K. Maj:ts försäkring, utan der något tvifvelsmåhl sig yppa skulle om theras rätta förstånd, hör therom förfrågning hos Stånden in plenis skie»²⁾. Denna § synes ställa grundlagsfrågor utom gränsen äfven för J. D:s befogenhet. Men vid samma riksdag framlade J. D. ett förslag om införande af justitierådsämbeten — detta i fullt medvetande om det oegentliga i att skrida till sådana »medel, som ej grunda sig på den i Rf. fastställda inrättningen». Det visar sig då ej möta något ogillande från ständernas sida, att J. D. afgifvit ett grundlagsförslag, men frågan föll hufvudsakligen på den grund, att den allt för uppenbart stred mot flera af Rf:s bestämmelser, för att den skulle kunna passera blott såsom en förbättring af densamma³⁾.

För öfrigt stred ju också redan talet om Rf:s »förbättring» mot uppfattningen af grundlagarne såsom oföränderliga. Att upprätthålla en dylik princip lät sig återigen icke göra; gränsen mellan grundlag och allmän lag blef på så sätt alltid sväfvande, hvilket också tog sig uttryck i sättet för grundlagsfrågors behandling. Några formella ändringar i grundlagarne genomfördes visserligen ej, men i verkligheten ändrades de dock genom utfärdande af nya författningar eller genom mer eller mindre godtycklig tolkning af dess stadganden. De organ, hvaraf riksdagen härvidlag begagnade sig, voro ej föreskrifna i lagen. I allmänhet behandlades dock åtminstone de viktigare grundlagsfrågorna af den stora sekreta deputationen. Vid Rd. 1765—66 delade sig denna

¹⁾ RAP. IX. sid. 78.

²⁾ RAP. VIII. sidd. 565 ff.

³⁾ Jfr. STAVENOW, L. Ett förslag från frihetstiden om inrättande af en särskild högsta domstol. Hist. tidskrift 1890.

deputation i särskilda utskott, af hvilka det s. k. lagutskottet utarbetade betänkandet om orsakerna till våra goda lagars elaka verkställighet ¹⁾).

Vid riksdagen 1769 deltog dock J. D. i behandlingen af grundlag under gemensamma sammanträden med S. U. och S. D.

I regel får emellertid J. D:s kompetens icke anses omfatta grundlagsfrågor; å andra sidan ingrepo utskott med dylikt syfte i den befogenhet af »lagutskott», som frihetstidens J. D. ägde samt utöfvade.

* * *

J. D. förebildar emellertid vårt nuvarande statsskicks lagutskott äfven genom en *kontrollerande* befogenhet. Nu är denna likväl inskränkt till att omfatta endast en granskning af justitieombudsmannens (J. O:s) verksamhet, och förändringen har väl tillkommit med tanke på de missbruk, hvartill denna granskningsrätt under frihetstiden ledde.

Rff 1719 och 1720 stipulerade endast helt allmänt rådets ansvar inför ständerna (§ 14), och R.O. 1723 gaf under samma obestämda form sanktion åt dessas kontrollerande myndighet ²⁾, men de bestämde icke gränsen för densamma, ej heller sättet för dess utöfvande. Härutinnan tillkommo så småningom bestämmelser, som åt ständerna tillerkände en allt längre drifven revision, utöfvad antingen direkt genom ständerna och deras utskott eller genom vissa ständernas förtroendemän.

Till ständervalda utskott med denna rätt hörde, som nämnt, äfven J. D. Omfattningen af dess befogenhet i detta afseende var från början ej alls bestämd, men i hvilken riktning praxis

¹⁾ Namnet lagutskott förekommer väl nu första gången i vår historia. Detta »lagutskott» utöfvade visserligen i främsta rummet en befogenhet motsvarande vårt K. M:s, men dit hänvisades äfven till behandling ärenden, som eljest hörde under J. D. och nuvarande lagutskottet.

²⁾ Jfr R.O. 1723 § 13. »I lika måtto böra ständerna undersöka, huru vid Just. Revisionen Lag och Rätt i gemen blifvit skippad», samt i samma §: »skulle någre enskylte Personer sig beswära uti sådana mål, som ei stå annorstädes att rättas, det må ock inför ständerna ske».

ledde, får man en föreställning om genom de kortfattade instruktioner, som skulle normera denna gren af dess verksamhet. 1738 var den i hufvudsak fastslagen; då öfvertog J. D. ensam granskningen af justitiærevisionens protokoll och ställde sig S. D:s instruktion, så vidt den var på den tillämplig, till efterrättelse. De förändringar, som vidtogos i denna första instruktion, voro föga väsentliga. »Instruction, hwarefter Deputerade til öfverseendet af Råds-Protocollen sig hafwa at rätta» (1755) annonserar sig också själf vara »sådan som then wid the förra Riksdagar varit»¹⁾. — Och då 1760 det publiceras en ny »med the tillägningar och ändringar, som nödigt pröfwats, i anledning af the förre Instructioner samt thet af RHSt. wid Sitledne Riksdag förordnade Instructions Deputation författade project»²⁾, befinnas dessa ändringar, hvad J. D. särskildt angår, mera obetydliga; i hufvudsak likalydande med denna äro också de vid följande riksdagar utfärdade. Enligt dessa har J. D. att tillse »huru vid Kongl. Justitiæ Revisionen Lag och Rätt i gemen blifwit skipad» samt »huru Justitiæ-Cancellers Embetet fullgjordt sin Instruction och Kongl. Maj:ts Nedre Revision handhaft Justitiæ-Årenderna».

Detta som en antydning om redan stadgad praxis, men huru tedde sig den föregående utvecklingen?

Redan från början nöjde sig icke ständerna med en sådan indirekt kontroll öfver lagskipningen som lagutskottets granskning af J. O:s ämbetsberättelse utan genomgingo själfva rådsprotokollen i justitiæärenden³⁾. Men dessutom ålägger 1720 års Rf. (§ 23) »justitiæcancellern⁴⁾ — — att hafva inseende, huru lag och förordningar efterleivas, och derom vid ständernas sammankomst med dess utförlige berättelse inkomma». — — Denna »berättelse» granskades att börja med i S. D., sedermera hänvisades den emellertid till J. D., hvilket första gången synes hafva inträffat vid riksdagen 1726—27. Då omtalas nämligen »Just.-Cancellerns Re-

¹⁾ Rd:s tidningar 1755—56. sid. 14.

²⁾ Rd:stidningar 1760. sidd. 5 ff.

³⁾ Rd. 1719, genom S. U., 1720 genom S. D.

⁴⁾ Då visserligen en konungens högste ombudsman; sedan 1766 tillsatte emellertid ständerna honom själfva. Jfr. i öfrigt J. cancellersinstruktionerna 1719, 1720 § 8, 1739 §§ 8, 12, 1770 § 15 införda i MODÉE: Utdrag utur publ. handl.

lation om thess Embetes förrätning» remiterad i vissa delar till S. D., i andra till S. U. och till J. D.¹⁾ Från och med 1731 genomgår J. D., hvad jag kunnat finna, ensam justitiekanslerns ämbetsberättelse ²⁾.

Men J. D. utöfvade därjämte en *direkt* tillsyn öfver lagarnes behöriga efterlefnad ³⁾, och var därmed inne på en väg, som steg för steg förde till en maktfullkomlighet, hvilken, vid frihetstidens slut tog de mest stötande former.

Denna kontroll betecknar en sida af J. D:s verksamhet, som ej framträder vid dess första riksdag, men som 1723 redan synes hafva tagit dess tid till stor del i anspråk. Deputationen började uttala sig öfver justitierevisionens utfärdade resolutioner ⁴⁾, och dess handlingar vid denna riksdag upptagas till större delen af enskilda till ständerna hänskjutna tvister ⁵⁾. Med anledning af hit remitterade mål begärde och fick deputationen del af rådsprotokollen, dock endast under den form, att »en eller annan af S. D:s ledamöter behagade vid slikt existerande tillfälle, stiga till vederbörande Deputation och läsa upp de Protocoll, som saken angå» ⁶⁾.

J. D. var i själfva verket redan vid denna riksdag på god väg att utbilda sig till en instans öfver konungen i rådet och hade

¹⁾ »Ock som uti denne relation äfven andrages, hvad hinder som infallit vid sakernes afgjörande i Kongl. Justitie-Revision, så förvises det til J. D., at ther tilses må, huruvida något expedient theremot finnas kan» (RAP. IV. sidd. 84, 85). Med anledning häraf afgaf ock J. D. »Betänckande angående Just. Cancellerns berättelse», hvilket föredrogs och sedan »lades på bordet för them, som behaga läsa then». (RAP. IV. sid. 454).

²⁾ RAP. 1731 sid. 466. Föränledde granskningen icke till någon anmärkning, framlades resultatet under följande form [Jfr. Rd. 1731 sid. 466] »yttrandes Deputation sig, at den med nöije erfarit den flit och vaksamhet, som Herr Just. Cancellern vid dess embetesförrättningar brukat, hvarföre Deputation honom till vederbörlig heder och beröm hos RSt annåla velat».

³⁾ Härvid stod emellertid icke J. D. ensam; Kontrollen var fördelad på flera händer, jag påminner särskildt om protokolldep. (Malmström: emb. män sid. 43).

⁴⁾ T. ex. RAP. III sidd. 41, 72.

⁵⁾ Posse a. a. sid. 298.

⁶⁾ Bexell a. a. häft. II. sid. 197. Under liknande form meddelades rådsprotokollen till J. D. vid riksdagarna 1726—27, 1731 och 1734. Jfr. RAP. IV. sid. 153; VI sidd. 53 f.; VII sidd. 99—101.

antagit en domstols form så till vida att den fick afhöra vittnen¹⁾. Men å andra sidan uttalades såväl af J. D. själf, som från annat håll tvifvel om dess kompetens²⁾.

Att ett ständernas utskott fungerade såsom högsta instans var emellertid en oegentlighet, som ej lätt stod att förhindra. Till en viss grad var också obenägenheten att stanna vid justitierevisionens dom berättigad, emedan inga uttryckliga bestämmelser funnos, att lagkunskap måste vara representerad i rådet; likasom det naturligtvis innebar stora vådor, att denna högsta domstols sammansättning berodde på och växlade med den politiska ställningen.

Att börja med sökte emellertid J. D. inskränka sin kontroll inom behöriga gränser, och redan från 1726—27 års riksdag finns exempel på, att den föreslår fängelsestraff för ohemul klagan öfver justitierevisionens dom; men samtidigt drar den sig ej för att låta återförvisa här redan afdömda mål till ny behandling³⁾.

Snart stannade J. D. emellertid ej härvid. 1731 (och sedan allt framgent) afgaf den dessutom utlåtande öfver justitierevisionens verksamhet⁴⁾ och förordade i ett fall (under hänvisning till R.O. § 13) ändring i domen⁵⁾. Under sådana förhållanden ansåg K. Maj:t lämpligt att redan på förhand underrätta sig om ständernas tanke⁶⁾.

Från 1738 öfvertog J. D. ensam granskningen af justitierevisionens protokoll. S. D. hade uttalat en dylik önskan, och ständerna gáfvo sitt bifall härtill, på villkor likväl, att J. D. aflade

¹⁾ RAP. I. sid. 399.

²⁾ RAP. III. sid. 71; RAP. II. sid. 426.

³⁾ RAP. IV. sidd. 430 ff. Jfr. RAP. VI. sid. 35 (1731 års riksdag): »Then methoden (hade förra riksdag) blifvit brukad, at när J. D. — — funnit — — at någon — — var för när skiedt, hafva Ständerne allenast begiärt, att saken uti Just. Rev. måtte ånyo uplagas, men sielfve — — ey — lagt handen thervid».

⁴⁾ RAP. 1731. VI sidd. 419, 466. »Härvid har J. D. ey undgå kunnat RSt at föredraga, hvad Deputationen för sin del härutinnan emot Sveriges beskrefne Lag tycker vara förelupit.» A. st. sid. 419.

⁵⁾ RAP. VI. sidd. 153 f., 175.

⁶⁾ Jfr. bland J. D:s betänkanden vid 1731 års riksdag äfven ett öfver den af hofrättten dömda och därifrån till K. Maj:ts just.-rev. inkomne, samt sedermera af K. Maj:t till ständerna remitterade sak. RAP. VI. sid. 148.

samma tysthetsed som S. D. Detta var ett gammalt önskemål. Redan 1731 hade den aflagts för ett bestämdt fall (RAP. VII. sid. 100) och när J. D. vid 1734 års Rd. inkom med sin vanliga hemställan, att den, »enär det til sakernes utarbetande och afgörande finnis nödigt, må få tilgång til Råds- Protocollerne» — bifölls denna begäran af RoA endast på det villkor, »at J. D. i anseende til Revisions- Protocollen förbindes med samma tysthetsed som S. D.» (RAP. VII. sidd. 99 ff.) och i öfrigt ställde ¹⁾ sig dess instruktion till efterrättelse. (Jfr. sid. 53) ²⁾. Genom detta beslut ³⁾ sidosordnades dessa båda deputationer i fråga om rådsprotokollens granskning; J. D. behöfde icke längre för särskilda fall begära dessa sig meddelade, utan hade till dem »en fri tillgång» (instruktionens § 1) ⁴⁾ och ägde, där den så fann nödigt, infordra rådets förklaring, samt om denna ej befanns tillfredsställande, referera saken in pleno (§ 2). Men därjämte tillerkändes enskilda uttryckligen rätt att i vissa fall hos J. D. besvara sig öfver justitierevisionens domar (§ 3) ⁵⁾.

I denna sin egenskap af högsta rättegångsinstans led dock J. D. af brister, hvilka påpekades såväl af utomstående som af deputationen själf, och den framkom redan samma riksdag med förslag om ett justitieutskott, som skulle äga att fälla dom, utan att målet gick vidare till ständernas slutliga afgörande ⁶⁾.

¹⁾ RAP. IX sidd. 69, 77 f.

²⁾ Hvarjämte hänvisades till Rf., RO., 1727 års reglemente till riksdagens förkortande samt 1734 års riksdagsbeslut §§ 9 och 13.

³⁾ Jfr. kungl. förordningen ^{22/11} 1738 i Modée II. sidd. 1355 ff.

⁴⁾ »Instruction hvarefter de Deputerade till revisionen af Rådets protocoller hafva sig at rätta» är införd i RAP. 1734 II. sidd. 565 ff.

⁵⁾ Ständerna hade redan i riksdagsbeslutet 1734 (§ 9. se Modée II. sid. 1158) stipulerat, att besvär öfver justitierevisionens domar finge anföras, endast om »någon förmenar sig hafwa fog at klaga öfver fehlactigheter i Processen, eller uppenbar Wrängwisa och Domwillo».

Till dessa besväransledningar lades 1738 en tredje: »at honom emot klara Lagen och Förordningarne i Hufwud-målet för när skiedd». Kungl. förordningen ^{22/11} 1738. Jfr. ock riksdagsbeslutet 1747 § 15 i Modée III. sidd. 2486 f.

⁶⁾ RAP. IX. sidd. 554 f. Stavenow a. a.

Den viktigaste anm. var, att man saknade garanti för, att lagkun-

Det var på detta område de flesta anmärkningarne mot J. D. framställdes. Och huru vidsträckta än gränserna voro dragna för dess befogenhet, kan den likväl icke fritagas från beskyllningen att hafva öfverskridit dem. Hvarje opposition mot dess öfvergrepp visste den emellertid att bestraffa.

Men dylika yttringar af en ständernas och utskottens allmakt utvisa, att ett fortsatt byggande på samma grund icke var tänkbart; en omstörtning förestod.

skapen var tillräckligt representerad i J. D. Denna fråga hade flera gånger varit på tal; redan 1723 påpekades, att ej alla i dep. aflagt domareed: »så håller jag före at den, som har der saker, mycket kan der risquera». (Wrangel RAP. II sid. 426); alla borde därför ha aflagt ed. Samma förslag framställdes förgäfvos äfven vid 1731 och 1738—39 års Rdd. men upptogs ånyo och genomdrefs vid 1746—47 års Rd. (RAP XV. I. sid. 113). Äfvenledes framhölls nödvändigheten af att J. D. förstärktes, när den nu fått ökade göromål.

Vidare påpekades det olämpliga i att där placera närskylda till rådet. (RAP. IX. sid. 92; om jäf i J. D. vid denna riksdag se RAP. X. sid. 67.)

Egna-hems-frågan och jordbruket.

Af

f. boktryckaren Håkan Ohlsson.

»Intet nytt sker under solen», och hvarje tid har sina omsorger och sina bekymmer. Hvad som på en tid ansetts som onyttigt och skadligt, tages upp igen på en annan tid och anses nu vara nyttigt och förträffligt och räknar stundom äfven på nyhetens behag.

Detta kan tillämpas på »egna-hems-frågan», och vill jag till stöd anföra, hurusom jag som yngling — för mer än 50 år tillbaka — hörde en i ekonomi och statshushållning förfaren prost här nere i Skåne yttra: »Jag är så bekymrad öfver hemmansklyfningen. I en af byarna i mitt pastorat har nu en lång tid pågått hemmansklyfning, och det har redan kommit därhän, att till många åbo-ställen höra allenast 20 tunnland jord och äfven därunder, och det blir alldeles omöjligt för dessa åbor att i längden reda sig, betala skatter och utskylder, hvilka ständigt stiga, och ändock hafva sitt ordentliga underhåll för sig, hustru och barn, som gå i skola. Och hafva de någon skuld på sitt hemman, så blir det ännu sämre för dem. De tvingas redan af fattigdom och brist på sysselsättning att vissa tider af året gå i arbete hos de större jordbrukarna; att icke tala om, huru tungt det kännes för den mindre åbon att gå på daglön hos den större och att träda in i husmannens plats». — Arbetsförtjänst sökes då hellre i städerna, äfven om det sker med försummelse af den egna jorden å hemmet.

Vid »enskiftet» i början af sistförflutna århundrade tilldelades här på skånska *slätten* inemot 100 tunnland jord åt hvarje hemman, tydligen något olika inom olika byar och visserligen ännu mindre åt en del hemman, som fingo jord närmast byn, men också ofta mycket mera åt de hemman, som utbrötos ur byn och togo sin jordlott ute i byns utmarker, som däraf fingo namnet »utbrytningen». I Skånes *skogsbygd* kunde vid skiftet tydligen icke en lika stor åkerareal tilldelas åbohemmanen, som i medeltal knappast nådde upp till 50 tunnland, men så fingo de i ersätt-

ning andra förmåner, som slättbohemmanen måste undvara, t. ex. en god skogslott, som lämnade en årlig inkomst och försåg hemmanet med gagnsvirke och ved, utmark till bete för gårdens kreatur, del i torfmosse, i gruståkt, lertåkt o. s. v. En större jordareal tilldelades äfven här de hemman, som togo lott i »utbrytningen». En så stor jordlott ansågs den tiden vara behöflig för en åbofamiljs försörjning. Och då var inteckningsskuld i jordegendom mindre vanlig än nu.

Men redan ett tiotal år efter enskiftet begynte hemmansklyfning inträda, därigenom att åbobarnen delade arfhemmanet, till att börja med allenast i 2 delar, hvarje på inemot 50 tunnland åkerjord, här på slätten räknadt, och redan inom den andra mansåldern från skiftet skedde, på grund af folkmängdstillväxten, en ny klyfning, och då delades ej allenast i 2 utan någon gång äfven i 3 à 4 lotter, framför allt på den lätta jorden; och just detta var det, som så bekymrade den gamle prosten, som af jordstyckningen i den ena byn af sin församling väntade där en allmän fattigdom. I skogsbygden försiggick hemmansklyfningen tidigare och lättare, där byggnadsmaterialet fanns att tillgå på hemmanens egna skogslotter. — Sådan var jordbrukarnes ställning här i Skåne vid midten af förra århundradet.

Sedan jordstyckningarna sålunda en tid fortgått, och det be-
gynt visa sig, att åborna på smålotterna fingo svårt att reda sig, inträdde en reaktion med början af 1860-talet och i skogsbygden något tidigare. Det hände nu icke så sällan, att jordlotterna sammanslogos till större åbohemman på 50 tld åker på slätten och äfven däröfver. Vid samma tid ansågs det nämligen förmånligare för jordbrukaren att sköta ett större hemman än ett mindre. Vid det större bruket på 60 à 80 tld åkerjord behöfde åbon långt ifrån hålla dubbelt antal dragare eller ett flertal nya redskap af alla slag, ja, icke heller hålla dubbelt antal tjänare mot hvad han måste hålla för skötandet af 20 à 30 tld. Husrum och redskap behöfde han ju knappast öka för det större jordbruket. Ett par hästar kräfvos för skötandet af 30 tld, men med 2 par kan man sköta 80 tld och däröfver. En dräng och en piga kunna behöfvos för 30 tld, så framt icke åbon och hans hustru skola själfva släpa från morgon till afton, men med 2 drängar och 2 pigor reder sig åbon lätt, då han brukar 80 tld. De uppväxande barnen skola ju också hafva någon sysselsättning vid hemmets jordbruk. I höstetid kan åbon nog behöfva extra arbetshjälp.

På åtskilliga gods sammanlades fördenskull smådelarna till åbohemman och landtgårdar (farmer), i den mån som jorden genom förbättrad skötsel förmådde gifva större och säkrare arrendeinkomst och ladugårdsskötseln fick framgång. Småbrukarne förmådde ju ej att anskaffa lika goda kreatur och då de köpte sina varor allt för dyrt, kunde de omöjligen nå fram till något välstånd. Arrendatorernas antal kunde på detta sätt minskas till lättnad vid godsens förvaltning.

Denna reaktion till en ökning af hemmanens storlek påverkades jämväl af den vid denna tid började emigrationen till Norra Amerika. Då småbrukaren hemma i Sverige hade svårt att reda sig på sitt lilla jordbruk, fick han spörja, att i Norra Amerika gäfvos ypperliga tillfällen att förvärfva sig jord, snart sagdt utan att själf äga kapital till att köpa den. Han sålde därför sitt hemman i Sverige och begaf sig åstad med försäljningssumman och förskaffade sig för denna i Amerika ända till 10 gånger större jordrymd än den han sålt. Hemmablifvande åbor återköpte sedan lätt smådelar, som lades till köparens ägorymd. Utgifterna för jordköp underlättades jämväl af penningutbuden från hypoteksföreningarna. Särskildt blef denna emigration till Norra Amerika stor från Kristianstads län, Blekinge och Småland samt från några af de västra landskapen inom Götaland, och där fortgår den ännu i dag, ehuru i minskad skala bland de besutna jordbrukarne.

I närvarande tid söker man råda bot på emigrationen genom att återgå till en långt drifven hemmansklyfning genom statshjälp. Men icke kan det i våra dagar vara nyttigt att med statens medel understödja och uppmuntra jordstyckningen till bildande af små egna hem för jordbruket, däri lotterna ofta icke ens nå upp till 5 hektar åkerjord? Man bör kunna inse den ekonomiska faran af att grunda så små egna jordbruk redan däraf, att jordtorparne i skogsbygden ofta öfvergifva sina torp för att i stället söka grunda egna hem genom skuldsättning. Lata jordtorpare spekulera här tydligen på att få låna penningar af staten för att blifva herrar i egna hem, och de stödjas i sin spekulering af skuldsatta åbor, som gärna vilja sälja jord åt dem för detta ändamål. Men icke förbättrar torparen sin ekonomi genom att lämna sitt torp och grunda »eget hem» af samma storlek. Bosatt på torpet hade han ingen annan skuld än möjligen något för bö och redskap. Och då jordägaren vanligen är på sin vakt, mottager han gärna ingen annan till torpare än den, som tjänat upp sig, så att han kan köpa sig en häst och två eller tre kor samt redskap, så att torparen i *allmänhet* plägar sitta skuldfri på torpet. Han har alltså inga räntor att betala och betalar merendels sitt arrende genom ett bestämdt antal dagsverken, så att han i hufvudsak är förskonad för kontanta utgiftsposter. Men ränta och amortering på egna-hems-statslånet gå upp till och äfven öfver värdet af dagsverksskyldigheterna för torpet eller det arrende, som torparen årligen har att erlægga till jordägaren. Alltså har torparen inga bekymmer med penningar och spiller ingen tid på att reda sina skulder, såsom den skuldsatte egna-hems-jordägaren får göra. En torpare under en större gård bör alltså kunna hafva en förmånligare ekonomi och lefva mera obekymrad än den som inköpt egen jord och innehar statslån att förränta och amortera. Det är därför mer än sannolikt, att egna-hems-rörelsen, nu så uppmärksammas och prisad, förr eller senare leder till missräkningar för

jordköparna och till förluster för statsverket, i det att småbrukarna icke kunna i längden reda sig, icke kunna föda sig och sina familjer på så obetydliga jordbruk, ännu mindre därutöfver betala räntor, amorteringar och utskylder. Man pekar visserligen på hvad husmansståndet i Danmark förmår, där jordlotterna kanske äro ännu mindre, men med det rikt befolkade Danmark kan icke ens Malmöhus län jämföras och långt mindre de öfriga länen, där jorden är svagare och glest befolkad, klimatet är hårdare och där kooperativa företag och handel icke äro och svårigen kunna blifva lika mångsidigt utvecklade till fördel för jordbrukaren. Det är alltså att befara, att egna-hems-rörelsen inom kort tid skall i stället leda till *ökad* emigration hos Sveriges små jordbrukare, ehuru man för tillfället väntar sig kunna *stäfja* emigrationen hos landtbefolkningen genom inrättandet af egna-hems-jordbruk. Emigrationen grep också från början omkring sig bland de mindre åborna, bland dem som på sitt lilla jordbruk ej förmådde försörja sin barnskara. Och skall åbon kunna försörja sig och uppfostra sina barn fram mot vuxen ålder, så kräfvdes härtill ett större jordbruk, ett som närmar sig 20 har åker för hvarje familj, och det blir sällan annat än fattigdom, om hemmanet understiger denna areal, och åbon inga andra förvärfskällor har bredvid sitt jordbruk.

* * *

Om hänsyn i öfrigt tages till vårt jordbruks förhandenvarande brukningssätt, måste man anse det vara i statsekonomiskt hänseende betänkligt att ytterligare öka antalet smådelar genom statsanslag åt små egna hem. Å sid. 465 af »Sveriges Land och Folk», utg. af Gustaf Sundbärg, läses: »Brukningsdelarnes antal uppgifves för 1898 [i hela riket] till 334,360, så att mot hvarje brukningsdel svara ungefär 10 hektar odlad jord. Omkring 23 % af brukningsdelarna ägde åkerjord om blott 2 hektar eller därunder; för 66 % faller åkerjorden mellan 2 och 20 hektar och för 10 % mellan 20 och 100 hektar. Något mer än 3,000 brukningsdelar (1 % af hela antalet) omfattade hvardera mer än 100 hektar odlad jord. Alltifrån 1840-talet växte antalet af större gårdar, därigenom att flera bondgårdar köptes ihop och lades under gemensamt bruk. På de allra senaste åren har dock en tendens yppat sig att åter spränga de stora godsen i smågårdar».

Och öfver *småbrukens betydelse* höll f. d. öfverdirektören E. Sidenbladh ett föredrag vid landtbruksakademiens sammanträde sistlidne december månad och lämnade därvid äfven en redogörelse för jordegendomarnas fördelning i större bruk och småbruk länsvis. Af detta föredrag få vi veta, bland annat, att våra småbönder, med högst 10 hektar åker hvar och tillsammans omfattande ett antal af 244,679, skulle råda öfver nära 926,000 hektar åker eller 25,86 procent af all den odlade jord, som uppgifves vara befintlig i hela riket. Men häri är icke torpareåkern upp-

tagen. Och om dessa 58,977 jordtorpare, hvilka beräknas finnas i riket, antagas i förhållande till sitt antal innehafva lika mycken jord som småbönderna, skulle torpareåkeren belöpa sig till 223,000 hektar eller 6,23 procent af rikssumman. Här af följer alltså, att småbönder och jordtorpare, tillsammans 303,656, hade att sköta omkring 1,149,000 har eller nära en $\frac{1}{3}$ af all rikets odlade jord (32,09 %) på lotter af högst 10 har. Och detta antal smålotter växer oafbrutet.

Men det betyder mycket, att brukarne af nära $\frac{1}{3}$ af den odlade jorden icke utan svårighet kunna helt försörja sig på sitt jordbruk, utan nödsakas att bredvid jordbruket skaffa sig andra näringskällor och dessa utanför hemmet. Jordbrukarna kunna nämligen nu icke längre, såsom fordom, bredvid jordbruket idka hemslöjd och på detta sätt skaffa sig inkomster, ty de förmå icke numera täfla med storslöjdens idkare, och det är ock förenadt med svårigheter och kostnader att bereda afsättning för hemslöjdens alster. Visserligen finner man, att i vissa trakter af vårt land jordbrukare framträda med slöjdförenål i parti, som afsättas landet rundt och hvaraf en del äfven går till utlandet; men i detta fall är det tillgången till en ytterst billig råvara, trävaran, som befordrar framgången, och om ersättningen för det utförda arbetet beräknas till sitt värde, så häpnar man öfver den ringa daglön, som hemslöjdaren har, då den icke når upp ens till hälften af hvad som erbjudes honom som daglön vid storindustrien i städer och municipalsambällen. Den vanligaste binäringen för småbrukaren blir alltså, att han begifver sig från hemmet vissa tider af året och söker arbetsförtjänst, hvarvid hustrun med tillhjälp af barnen får sköta allt vid det egna hemmet. Under sådant förhållande blir det icke mycket bevändt med det »intensiva» jordbruket på en del smålotter, där mannens sysselsättning på jorden inskränker sig till tiden för vår och höst, sådd och skörd. Det bidrager därför till de små jordbrukarnes ytterligare fattigdom att öka deras antal genom att år efter år bevilja nya statsbidrag till små egna hem. Jordbruket likasom hvarje annan affär måste i grunden ordnas efter ekonomiska lagar, och företagsamheten reglerar sedan allt och då äfven storleken på brukningsdelarna. Finnes t. ex. utsikt till vinst vid anläggning af en fabrik för varutillverkning, så kommer företaget nog till stånd, förr eller senare, och arbetarne vid fabriken kunna i alla afseenden hafva det lugnare och förmånligare vid en tryggad god daglön och med god bostad än att under bekymmer i ur och skur bryta sten och odla upp vildmarker, bygga egna hem och sedan icke utan skuldsättning kunna anskaffa utsäde och köpa kreatur och redskap till sina småbruk. Om jordbrukaren får lånet härlill af staten eller af de enskilda kvittar lika, och kapitalet skall i alla fall årligen förräntas och en gång återbetalas.

Sverige har visserligen hittills haft jordbruket till moderning och därvid är ännu cirka 55 % af befolkningen sysselsatt, men Sverige bör också alltmer blifva ett industriland, först och

främst för tillfredsställelsen af vårt lands egna behof af industri-varor, men därjämte också för varuexport för att kunna uppväga den mer än tillbörligt växande importen och på det sättet bidra till att utjämna handelsbalansen och intjäna penningar till räntor och amortering af skulder till utlandet. Detta kan lättast ske genom bergsbruk och förädling af skogsprodukter, ty jordbruket kan för närvarande knappast bidra till export med annan vara än smör från de större jordbruken och kanske en gång ägg från de mindre. Men skall jordbruket framdeles kunna aflämna andra varor till export, så får det alls icke skötas på småbruk, där spannmålen och ladugårdsprodukterna öfver hufvud taget förbrukas i det egna hemmet, utan på så pass stora jordbruk, att något betydligare öfverskott från dem kan afyttras, hvilket först kan ske, då de uppnå 20 hektar. På hemman af denna storlek bör jordbrukaren kunna betala sin hypoteksränta och sina skatter, föda sig och sin familj, uppfostra sina barn och komma till ekonomiskt välstånd och själfständighet, såsom och Sveriges själfständiga bondestånd af ålder vid riksdagarna räknat många dugliga representanter bland de jordbrukare, som ägt och brukat hemman af här nämnda medelstorlek.

Under intresset för egna-hems-lån för små jordbruk skiner igenom syftet att stäfja socialismen, som bland ägare af egna hem aldrig haft eller får sådan framgång, som hos de arbetare, som inga hus och hem själfva äga, hvarför denna också i allmänhet mindre framträder på landsbygden än i de stora städerna, där arbetarna inpiskas i fackföreningarna. Man må dock betänka, huruvida en statsutgift med dylikt syfte är den rätta vägen att inverka på arbetarebefolkningens öfvertygelse, — att locka dem till att öfvergifva en ekonomiskt mera tryggad ställning i städerna och föredraga en sämre i små egna hem på landet, där de icke kunna lifnära sig med familj, om icke under sådana umbäranden och försakelser, hvilka snart kunna alstra ännu större missnöje än förut med lefnadsställningen. Socialism bör bortarbetas genom förständig uppfostran i skolorna, genom förbättrad allmän upplysning och genom allvarlig handledning eller afvisning af förvillarne. Kroppsarbetarens ekonomiska ställning bör visserligen också genom statens omsorg förbättras, men ingen skillnad må därvid göras med hänsyn till hans bosättningsort, om den är på land eller i stad, och hufvudsyftet må städse vara en verklig och varaktig förbättring af lefnadsställningen, den arbetaren själf kan fortfarande uppskatta såsom värdefull och ej såsom en hjälp blott under det första och andra året, men som sedan blir till tunga för de kommande. — Behöfver jordbrukaren arbets hjälp till sitt jordbruk, så drager han också försorg om, att hans gifte trogne arbetare får bostad och en liten jordtäppa, utan att staten behöfver träda emellan.

Sveriges jordbruk är ännu i betryck och behöfver visserligen på allt sätt uppmuntras, men hufvudsyftet därvid må afse en ökad

produktion och en lindring i pålagorna, och denna förbättring vinnes företrädesvis vid skötseln af något större jordlotter. Denna uppmuntran behöfver då icke ske i form af direkta statsanslag åt jordbruket inom de landskap i riket, som äro belägna söder om Dalälven, inom hvilka jordbruket nått en god utveckling och skötes med tillhjälp af goda redskap och alla slags maskiner. Snarast har jordbruket behof af förbättrade kreditmedel och en ökad penningtillgång i landet, så att räntan för goda inteckningslån i jordbruksfastigheter kan hållas nere vid 4 å 4 $\frac{1}{2}$ %.

Huruvida till grund för riksbankens sedelutgifning i rikligare mängd lägges guld, eller om andra värdeföremål få därjämte till större myckenhet ingå, är för jordbrukaren af liten betydighet, då hans affärer med utlandet äro af mindre omfattning. För egen del värderar han ganska litet guld, hvilket han sällan eller aldrig mottager; sedlar och silfvermynt ser han i stället efter, och han skulle väl upptaga, om silfvermyntet finge vara lagligt betalningsmedel i landet intill 100 kronor. Alla slags kommunikationsmedel, genom hvilka jordbrukaren billigt och raskt kan afsända sina tunga produkter, spannmål, kreatur, lefvande och slaktade, m. m. och återhämta fodervaror och jordförbättringsmedel, gifva anledning till förbättrad skötsel af jorden och till ökad inkomst. Men först som sist behöfver han mera penningar! I saknad häraf har han måst afstå från mången jordförbättring under de sista åren, då det rörliga kapitalet dragits från jordbruket till de större städerna och där bundits fast vid dyrbara boningshus och fabriksanläggningar, till hvilkas uppförande betydliga skulder gjorts i utlandet, hvilka år efter år måste återbetalas och således minska den inhemska penningtillgången, att nu icke tala om en i vårt land tilltagande lyx och förbrukning af från utlandet införda artiklar, framför allt hos den starkt tillväxande stadsbefolkningen, hvars lefnadsvanor dock alltför lätt finna ingång äfven hos landtbefolkningen.

Stad och land böra visserligen på allt sätt träda hvarandra till mötes, men sådant må ske icke till ekonomisk skada, utan i stället för att bereda hvarandra ömsesidiga fördelar och till hela rikets ekonomiska bättnad. Då jordbrukaren har riklig afkastning af sin jord att utbjuda till försäljning, så gäller det för stadsbon att kunna med allvar framträda i egenskap af köpare åt industri och näringsverksamhet, men då också att kunna köpa landtmannavarorna kontant, ty kan och gör stadsbon icke detta, så sändas varorna oftast förbi hans dörr till de längre bort belägna större städerna och dessemellan äfven till utlandet, om marknaden där visar sig vara bättre än i den närbelägna staden. Stadsbon såsom industriman och handelsman behöfver riklig tillgång till penningar, och ju bättre kassa han kan hålla, dess mera och dess bättre varor kan han inköpa och hålla på lager; men så får också jordbrukaren äga kapital och hålla kassa för de ständiga utlägg, som åtfölja jordbruket, där man i regel betalar ut penningar under

tio månader af året och inkasserar dem under två. Alla få vi vara aktsamma om vår penningtillgång och ej använda penningar onyttigt eller oförståndigt. Hvad skulle man väl säga t. ex. om en jordbrukare, som köper sig ett hemman och först af allt mönstrar boningshuset, utdömer det och bygger sig ett nytt, stort och bekvämt inredt, och då detta står färdigt och han inflyttat däri, granskar sedan sin plånbok och finner mycket litet eller intet kvar af sitt kapital till jordens förbättring genom dränering, kalkning och inköp af gödningsämnen och nödsakas då att på korta lån skaffa penningar härtill och kanske äfven till ladugårdsbesättningens försättande i det skick, att en tryggad inkomst kan därifrån utvinnas. Skulle icke hvar man säga, att denne jordbrukare gått oklokt till väga, som icke allra först förbättrat jorden och satt ladugården i bästa skick, och på det sättet genom ökad årsinkomst kunnat blifva i tillfälle att däraf samla en fond till det önskade nya boningshusets uppbyggande. Så hafva våra till Amerika utvandrade landsmän fått gå till väga vid sitt jordbruk i främmande land, och de hafva på det sättet snart kommit till tryggad bärning och välstånd. — På lika sätt bör ock stadsborn gå till väga och först lägga sig vinn om att samla förlagskapital till kontanta inköp i och för sin affär och vakta sig för att fastlåsa sin första vinst i präktiga husbyggnader, hvilka ändå aldrig kunna gifva honom den årsinkomst, som en väl skött industri eller affär i allmänhet förmår gifva under god tillgång på rörelsekapital. En stad med stora och sköna bostadshus vittnar väl om förmögenhet hos stadens invånare, men det kan också på samma gång vittna om ett tillbakagående i stadsbornas affärer, och beklagligt af allt är, om de stora och kostbara boningshusen i staden framvuxit ur en osund spekulation, därvid brandförsäkrings- och taxeringsvärdena drifvits upp till sin spets och in-teckningarna följt dem i spåren. Stad som land kunna och böra gifva hvarandra god handräckning och goda exempel på en sund ekonomi; men beklagligt är, om de täfla med hvarandra i lyx, vällefнад och öfverflöd under en allmän skuldsättning, och värst af allt blir det, om skuldsättningen sker i utlandet, ty då kan den draga olycka öfver hela landet.

Alldenstund jordbrukaren håller ett dyrbart bo, bestående af en utvald kreatursbesättning och åtskilliga arbetsmaskiner och redskap, så kan han hafva af nöden att kunna få sitt bo in-tecknad och belånadt, i likhet med den förlagsin-teckning, som med-gifves de industriella företagen. Hvad som kan beviljas andra affärsföretag, bör ju ock medgifvas åt modernäringen, jordbruket.

Alltifrån 1873, då vårt land antog guldmyntfot och hypoteksföreningarna på grund häraf nödsakades att minska eller delvis inställa sin utlåning, har landets penningväsen rört sig i en motsatt riktning, till penningminskning, och jordbruket har häraf mera än någon annan rörelse blifvit lidande. Detta har ock senare skett genom återtagandet af privatbankernas sedelutgifningsrätt. Jord-

ägarna hafva efter denna myntförändring nödsakats att afskrifva millioner kronor på sina egendomsvärden, och detta samtidigt med att jordens taxeringsvärde höjdes, och de voro nära branten af undergång, om icke deras skogars värde under tiden stigit och lämnat dem en årlig ersättning för lidna förluster på jordbruket. Men Malmöhus läns jordbrukare, som i regeln inga skogar hafva, fingo hårdast känna slaget af myntförändringen. Dock fattade man mod, anlade andelsmejerier och råsockerfabriker, och genomgick så jordbrukskrisen. Visserligen kringskuros dessa fördelar från sockerbetsodlingen gång efter annan genom beskattning af sockerbetorna vid råsockerfabrikerna och nu nyligen genom en höjd beskattning af det ur betorna utvunna sockret; men dessa upprepade beskattningar af en nödvändighetsvara, som ingen särskild beskattning bort underkastas, såsom varande ett födoämne, af hvars förbrukning ingen skada men väl nytta uppkommer, har dock träffat ej allenast den skånske jordbrukaren, som odlar och säljer betorna till fabrikerna, utan jämväl dessas ägare, som under kostnad och arbete skola utvinna sockret och sälja det åt raffinaderierna, och sedan har genom dessa landets alla invånare (betodlarna på nytt häri inräknade) beskattats, då de skola köpa sockret till år efter år genom sockerskatten höjda pris. Och till bevis på jordbrukarens trångmål besinne man blott, att på åttitalet köptes rågen för 7,50 pr 100 kg. och hafren för 5,50, och den skånske jordbrukaren gaf vid detta låga pris sin råg till föda åt sina kreatur. När sedan införseltull af riksdagen åsattes spannmål, började normala förhållanden åter inträda för jordbrukaren. Ännu icke har den lidna skadan hunnit fullt botas, men får tullskyddet hafva bestånd, så kommer väl den tid tillbaka, då jordbrukaren kan genom högre pris på jordbrukets produkter få ersättning, som skäligen bör svara emot hans arbetskostnad jämte räntan på jordegendomens värde och det nedlagda rörelsekapitalet, kanske äfven någon liten affärsvinst däröfver, såsom andra affärsmän gärna vilja hafva det.

Hvad *premiering* af småbruk vidkommer, så anmärkes här, att en så betydlig del af premieringskapitalet, ja, såsom inträffat, ända upp till hälften däraf, förbrukas på premieringsnämndens utgifter för resor, dagtraktamenten o. d., att medlen kunnat till större gagn för jordbruket användas.

Ytterligare behöfves en ny arrendelag, och till all glädje för jordbrukaren har Kgl. Maj:t inför årets riksdag framlagt ett förslag i denna del.

Äfven en revision af tjänstehjonsstadgan, eller en lag om arbetsaftal, behöfves särskildt, ty den gällande tjänstehjonsstadgan efterlefves icke längre.

* * *

Yttermera till bevis på huru Europas och äfven vårt lands jordbruk en längre tid varit i betryck och ännu en tid väntas blifva det, vill jag ur den franska tidskriften »Revue des deux mondes» anföra följande: »*En fara för Europa*».

»Europa hotas af en fara, för hvilken man ej längre kan sluta till ögonen, om man än aldrig så gärna ville. Faran kommer från de andra världsdelarnas konkurrens, och hvad den hotar med är ingenting mindre än vår ekonomiska ruin. Konkurrensen är visserligen icke från i dag eller i går; vi hafva redan en tid haft kännning af den, men den antager alltjämt en större utsträckning; den växer med tilltagande hastighet, och den uppträder nu äfven på områden, där vi trodde oss säkra.

Denna konkurrens tog sin början på jordbrukets område, och det är där den ännu gör sig mest kännbar eller i alla händelser låter mest tala om sig. Europas förste medtäflare var Nordamerika, men nu hafva äfven Sydamerika, Ostindien, Australien och Afrika kommit med i leken. De sänka de europeiska sädesprisen; de kunna sälja säden billigare, än vi kunna frambringa den, emedan de äga en jungfrulig jord, som kostar nästan ingenting och som är fri från de bördor af skatter och annat, hvilka tynga på vår jord, och vidare emedan de hafva lägre, delvis fabelaktigt låga arbetspris. Jordbruket gör jätteframsteg i de andra världsdelarna; där arbetas på många ställen efter de nyaste metoder och med bästa materiel. Järnvägar anläggas, som föra säden från det inre landet till kusten, och för frakter, som ständigt blifva lägre, föres den därifrån öfver hafvet till Europas hamnar. Det har redan gått därhän, att tusentals jordbrukare öfverallt i Europa finna det ej längre löna mödan att odla säd.

De hafva försökt att ersätta jordbruket med boskapsskötsel, och stora sträckor, som förut voro åkerland, hafva lagts ut till ängar för kreatursbete. Men äfven på detta område förföljas vi af de främmande världsdelarnas täflan. Massor både af lefvande boskap och af fruset, saltadt, rökt eller hermetiskt inlagdt kött från Amerika och Australien öfversvämma dagligen Europa och sätta ned prisen på vår egen slaktboskap och våra köttvaror. Ett enda fartyg kan öfverföra ända till 2,000 lefvande får och 10,000 fårkroppar. Fråga kan blifva, om det i längden kommer att löna sig att uppföda boskap i Europa.

Till och med mjölk, smör och ägg komma till oss öfver hafven. Vi stå ej längre ensamma i fråga om konsten att konservera mjölken. Icke endast i Amerika, utan äfven i Japan, kunna de af våra fartyg, som befara de stora världshafven, förse sig med kondenserad mjölk. Och ägg kunna — tack vare kemien — hålla sig i hela 6 månader, så att det finns ingenting, som hindrar, att man hämtar dem så långväga från som helst.

Af dessa sista rader framgår tydligt, att konkurrensen kommer mot oss ingalunda från småbruk, utan tvärtom från de allra största jordbruk. Det duger då minst af allt att möta densamma genom att utminutera jordlotterna så långt, att jordbrukarna i Sverige ingen spannmål och inga djur få att afyttra till städerna och så att hela vårt land för öfrigt kommer att vara i saknad af arbetare vid industri och handtverk. Detta vore att i förtid sträcka vapnen!

Litteratur.

Alkoholgenuss und wirtschaftliche Arbeit von A. H. STEHR.
Jena. 1907. G. Fischer. XII + 235 ss.

Vid sidan af de många framstående forskare, som behandlat alkoholfrågan ur fysiologisk och socialhygienisk synpunkt, är det ytterst sällan man träffar på någon, som gjort dess nationalekonomiska sida till föremål för metodisk vetenskaplig undersökning. Förhållandet är ju ej så mycket att undra öfver. Å ena sidan har det varit nödvändigt att först genom studium af alkoholens fysiologiska verkningar lägga grundvalen för bedömandet af dess inflytande på det mänskliga arbetets olika grenar; å andra sidan är det just på det sociala området ofta svårt att isolera alkoholbruket från andra medverkande orsaker. Det är därför med så mycket större tillfredsställelse, som man ser en uppgift af detta slag tagen upp till behandling af en forskare, hvilken genom medicinska och statsvetenskapliga fackstudier synes särskildt skickad för detta arbete.

D:r Stehr har sammanfört sina undersökningar under den allmänna titeln »alkoholnjutning och ekonomiskt arbete», men hufvudvikten lägges afgjort på det industriella arbetet och närmre bestämdt på frågan om orsakerna till alkoholbehovet hos fabriksarbetarna och om förbrukningens återverkan på deras produktivitet.

D:r Stehr utgår från hvad han kallar »die physiologischen Thatsachen», de erfarenhetsrön, som den fysiologiska vetenskapen måste anses hafva fastslagit i fråga om det »måttliga» alkoholbrukets inverkan, och han sammanfattar dem i följande försiktigt formulerade satsar:

1. Känslan af förökad arbetsduglighet motsvaras icke alltid af de faktiska förhållandena, i synnerhet icke i fråga om arbetets kvalitet.

2. Det slutliga resultatet af ett icke hastigt öfvergående andligt arbete är alltid en förlust.

3. Arbetsdugligheten lider så mycket större skada, ju högre de själskrafter äro, som tagas i anspråk.

4. Öfning i ett arbete kan nedsätta den af alkoholbruket förorsakade skadan.

Förf. har gjort sina observationer på ett material bestående af 59,000 arbetare fördelade på 35 olika affärsföretag alla utom fem belägna i Tyskland. Materialet är således ej så omfattande, men till gengäld har det varit möjligt för författaren att i de flesta fall själf på ort och ställe leda undersökningen och inhämta upplysningen af arbetare och arbetsgivare. Naturligtvis har det ej kunnat undvikas att det subjektiva spelat in, då författaren endast i jämförelsevis ringa grad har kunnat använda sig af exakta sifferuppgifter öfver arbetsprestanda, utförda med eller utan påverkan af alkohol. I allmänhet har han måst nöja sig med sakkunnigas omdömen beträffande förhållandena på de olika platserna. Man kan därvid iakttaga en ganska betecknande åtskillnad mellan å ena sidan de tyska och å andra sidan de holländska och amerikanska arbetsgivare, som uttala sig beträffande detta spörsmål. De förra anse i allmänhet icke att konsumtionen af bier under arbetet direkt påverkar arbetsdugligheten. Endast i några få industrier — en stenkolsgrufva och i ett par fabriker, där det fordras särskild säkerhet i öga och hand — säger man sig ha funnit skadlig inverkan af alkoholbruk, af hvad slag det än månne vara. I de fyra holländska fabriker — en jäst-, en tobaks-, en kemisk-teknisk fabrik och ett spinneri — för hvilka författaren redogör, är man åter fullständigt på det klara med alkoholens nedsättande inverkan på arbetsdugligheten och har därför förbjudit allt bruk därpå under arbetstiden och infört stränga bestämmelser mot superi under fritiden. Samma uppgifter lämnas, som man kunde vänta, äfven beträffande National Bank af Commerce, New York, hvilken också har upptagits i författarens undersökning.

Materialets ringa omfattning och delvis starkt subjektiva karaktär hindrar dock icke, att man ur de af D:r Stehr meddelade uppgifterna kan ha rätt att draga vissa allmänna slutsatser beträffande de ofvan anförda båda hufvudfrågor, på hvilka han söker lämna svar i sitt arbete.

D:r Stehr konstaterar sålunda som en kraftigt verkande orsak till arbetarnes alkoholbehof de ytterst ogynnsamma förhållanden, under hvilka många af dem hafva att utföra sitt arbete. Man behöfver blott erinra om alla dem, som äro tvungna att stå dagen igenom i tryckande värme, glasblåsare, gjutare, kalk- och cementarbetare m. fl., eller om dem, som måste inandas metall-, sten- eller glasstoff. För alla dessa ligger det nära till hands att genom alkohol — i sådana fall vanligen brännvin — döfva de af arbetet framkallade olustkänslorna. Med förbättrade arbetsförhållanden har man kunnat iakttaga minskning i alkoholkonsumtionen, t. ex. vid ett järnsliperi i Öfre Elsass, då man införde fullständig uppsugning af slipstoffet.

Ett afgjort samband råder emellan alkoholförbrukning och undernäring, vare sig denna har sin orsak i arbetets låga betalning eller i den bättre aflönade arbetarens oförmåga att hushålla. I det förra fallet har arbetaren ej råd att skaffa sig lämplig och närande föda och drifves därför att söka sin ersättning i den hungerkänslorna döfvande spriten. Förbättrad aflöning undanrödjer ett af de svåraste hindren för nykterhetsarbetet, men dess omedelbara verkan blir långt ifrån alltid minskad alkoholförbrukning och kraftigare näring. Orsakerna kunna därvid vara mångahanda. Trötthetskänslorna efter det långa dagsarbetets slut, otrefnad i hemmet, behof af sällskap, som ofta endast kan tillfredsställas på värdshuset, önskan att utmärka sig bland sina kamrater och uppföra sig »ståndsmässigt», hos mången ett sjukligt begär efter alkohol. Det kan dessutom ännu i dag hända att arbetsgivare direkt eller indirekt befordra superiet. Följden blir att ofta en alltför liten del af den ökade lönen verkligen kommer arbetaren och hans familj till godo i form af bättre bostad och föda.

Beträffande den andra af de uppställda hufvudfrågorna, alkoholnjutningens inverkan på arbetsdugligheten, skiljer författaren på det i allmänhet relativt måttliga bruket af alkohol under arbetet eller pauserna och den ofta omåttliga konsumtionen under fritid. Resultaten af undersökningen i det förra hänseendet, för så vidt det låter sig göra att komma till några exakta slutsatser genom blotta iakttagelser och utan några enkom anställda experiment, sammanfattar D:r Stehr på följande sätt. Alkoholbruket — äfven i koncentrerad form — trycker icke märkbart ned arbetsdugligheten hos den olärde, groft kroppsarbete förrätande arbetaren, så länge det icke öfverskrider en viss gräns, som måste dragas olika efter individualitet och näringstillstånd. T. o. m. hos den yrkesutbildade arbetaren framkallar icke bierkonsumtion inom s. k. måttliga gränser några lätt i dagen trädande skador, så länge näringen är riklig och arbetsvillkoren gynnsamma. Där det arbetas under hög temperatur inträder snart en ganska tydlig förslappning äfven efter drickandet af öl. En förminskning af *arbetskvaliteten* trädde blott i dagen hos arbetarne i konstverkstäderna, hos ännu icke fullvuxna arbetare och hos kvinnor. På samma gång D:r Stehr ej anser sig kunna draga andra slutsatser än dessa ur de i praktiken gjorda erfarenheterna, framhåller han dock som ytterst sannolikt, att vid företagna experiment inflytandet på arbetsdugligheten skulle visa sig mycket tidigare, och han hänvisar därvid till D:r Aschaffenburgs bekanta experiment med några sättares arbete.

Alkoholförbrukningen under fritiden koncentrerar sig på aflönings- och helgdagar. Och följderna visa sig ej blott i det gamla välkända bruket af »frimåndag», utan också i betydligt nedsatta arbetsprestanda och talrikare olycksfall dagen efter en fridag. Ifråga om de minskade arbetsprestanda framhåller författaren med

all rätt, att de ej äro ensamt att skriva på rusdryckernas konto. Äfven olusten att börja arbetet på nytt och den under hvilotiden förlorade öfningen trycka något ner arbetsresultatet. Han söker finna en mätare på dessa sistnämnda faktorerers inflytande hos arbetarne vid den Zeisska fabriken, hvilken anses stå högst ifråga om arbetarkår och arbetsförhållanden. Här utgör differensen mellan största och lägsta arbetsmängden under veckans lopp 1,03 %. Hos en för superi fallen grofarbetare kan måndagsarbetet med mer än 50 % understiga veckans genomsnitt. T. o. m. hos en som »måttlig» ansedd arbetare af denna kategori kan skillnaden utgöra 2,5—13,3 %, trots det att den företrädesvis af alkoholen skadade hjärnsubstansen ej tages synnerligen mycket i anspråk vid hans arbete. Olycksfallens fördelning på veckans dagar visar också en stegring på måndagen och, fastän i något mindre grad, lördagen, den vanliga aflöningsdagen. Följande tal anger förhållandet i Tyska riket i dess helhet år 1897:

M.	Ti.	O.	To.	F.	L.
17,57	16,71	15,72	15,72	15,14	17,00

Äfven här gäller dock det samma som i fråga om den ned-satta arbetsdugligheten, att också andra förhållanden kunna spela in vid sidan om rusdryckerna.

D:r Stehr ägnar sista afdelningen af sitt arbete åt »die Therapie des Alkoholismus». Han framhåller därvid först och främst nödvändigheten af en energisk socialpolitik, som söker afhjälpa de missförhållanden, under hvilka arbetarklassen lider. Arbetsgifvarne kunna också göra mycket genom att under arbetet tillhandahålla alkoholfria läskedrycker gratis eller till ett lägre pris, än rusdryckerna betinga. Anstalter böra träffas, för att ej arbetarhustrurna vid giftermålet skola vara fullkomligt okunniga i skötandet af ett hushåll. Men dessa åtgärder skola ej leda till det önskade målet, så länge den allmänna smakriktningen ej förändrats genom exemplets makt och genom ett energiskt upplysningsarbete, och så länge — härvidlag har han alldeles särskildt de tyska förhållandena i ögonsikte — så länge ej arbetarpartiet som sådant har fått ögonen öppna för denna frågas betydelse.

Referatet har gifvetvis endast kunnat framhålla några af hufvudpunkterna i D:r Stehrs intressanta arbete. Det vore att önska, att detta kunde gifva impulsen till liknande undersökningar beträffande vårt eget land. Så till vida äro förhållandena här gynnsammare för en dylik undersökning, som ett bättre jämförelse-material står oss till buds, då här finnes ett icke ringa antal arbetare, om hvilka man faktiskt vet, att de arbeta utan påverkan af alkohol.

F. H.

Strödda meddelanden.

Småbruken i Sverige och hvad de kunna föda. I ett föredrag i Landtbruks-Akademien den 17 december 1906 af f. d. öfverdirektör Elis Sidenbladh meddelas härom bland annat följande.

Utaf de i den officiella statistiken redovisade jordegendomarne (själfständiga brukningsdelar), inalles 350,851, utgjorde »smågårdarne» med en åkerareal af 0—10 har ej mindre än 244,679 eller nära 70 %. En riktig föreställning om småbrukens förekomst i Sverige erhålla vi dock först genom nämnda summas uppdelning i mindre grupper efter storleken på följande sätt.

Åkerareal har	Antal egendomar	Åkerareal har	Antal egendomar
0—1	49,674	5—6	19,526
1—2	38,897	6—7	17,538
2—3	29,026	7—8	15,831
3—4	25,291	8—9	14,384
4—5	21,703	9—10	12,809

Läggas härtill de vid pass 53,000 jordtorpen, som icke ingå uti dessa grupper, men hvad storleken beträffar höra hit, så måste medgifvas, att ett icke så litet antal s. k. egna hem redan nu finnes. Men den svenska jorden har utrymme för många fler. Och kunde man blott bringa det därhän, att dessa småbruk, både de nuvarande och de, som skola upprättas, sköttes lika väl, som nu i enstaka fall sker, så skulle Sverige snart vara ett rikt land. Ty af samma källa erfar vi vidare, att väl skötta småbruk, som af premieringsnämnderna uppmärksammas, ge långt större afkastning än de större egendomarne. En jämförelse be-

fräffande antalet födda djur å smågårdar af detta slag och å samtliga jordegendomar i Malmöhus län är i detta afseende lärorik. Per 100 har föddes:

	Å premierade småbruk	Å samtliga (stora och små) jordbruk
Hästar	24	19
Nötkreatur	91	57
Får	9	9
Svin	83	38
Höns.....	467	174

Men af premieringsnämndernas berättelser framgår äfven, att bakom det utmärkta jordbruket i hvarje fall står ett utmärkt människopar, man och hustru, såsom skapare af detsamma. Egnahemsfrågans framgång beror därför mest på beskaffenheten af dem, som i dessa hem skola bygga och bo.

Kostnaderna för senaste allmänna val i England våren 1906.
Enligt officiella uppgifter.

Totala kostnaden	1,166,958 pund
Kostnaden per kandidat	916 ”
Antal röster	5,645,104 - ”
Kostnad per röst	4 shillings 1 1/4 penny

Högsta utgiften för en kandidat var 3,840 pund — lägsta 10 pund. Medelkostnaden i en icke omstridd valkrets — 50 pund. Lägsta kostnaden i en omstridd valkrets var (för Herr Money i Newry) — 127 pund för 802 röster, medan hans motkandidat fick betala 272 pund för 736 röster.

I allmänhet få de slagna kandidaterna betala mera än de segrande.

Keir Hardie	angaf för sig	625 pund
Philip Snowden	” ” ”	492 ”
Schackleton	” ” ”	607 ”
Will Thorne	” ” ”	788 ”
W. Crooks	” ” ”	852 ”
I. Ward	” ” ”	526 ”

(Alla ledare af det oafhångiga arbetarepartiet d. v. s. socialisterna.)

Naturligen komma så till dessa officiella, af vederbörande kandidater själfva uppgifna kostnader, ej sällan andra som ej omtalas — framför allt i form af *subscriptions* till allmännyttiga saker inom valkretsen.

De engelska väljarne förstå förträffligt att, som det heter, på detta sätt »mjölka» eventuella kandidater under åratat före ett val. Det är dyrt att bli riksdagsman i England!

Arbetslönen i Köpenhamn. Ur en af Köpenhamns statistiska kontor utgifven öfversikt öfver arbetslönerna i Köpenhamn och grannkommuner år 1904 hämtas följande uppgifter:

Genomsnittsdaglönen har, då man tager under ett alla de 110 fack, som undersökts, beräknats vara 4,11 kr. för manlig, yrkeslärd arbetare, 3,43 kr. för icke-yrkeslärd, 1,90 kr. för kvinnliga arbetare och 1,03 kr. för lärlingar. I jämförelse med föregående års uppgifter visa dessa en stegring, sedan år 1882, för de yrkeslärdas arbetarna af 35 %, för icke-yrkeslärdas 45 % och för kvinnorna 39 %.

Genomsnittstalen äro beräknade på grundval af uppgifterna om den allmänna daglönen eller timlönen. Genomsnittsveckoförtjänsten vid ackordarbete stiger för en yrkeslärd arbetare till 29,79 kr., för icke-yrkeslärd till 25,08 kr. och för kvinnor till 13,26 kr.

Årsförtjänsten kan ej direkt beräknas ur ofvanstående tal, då man måste känna till omfattningen af ackordarbete och arbetslöshet i de olika facken. Summorna anses emellertid blifva resp. 1,200, 1,000 och 550 kr.

Bäst aflönade äro tidningssättarne med en daglön af 5,80 kr. Mellan 4,50 till 5 kr. förtjänas af tryckare, litografer, kommunens elektricitetsarbetare, instrumentmakare. Högsta genomsnittsackordsförtjänsten i veckan uppnås af slaktare vid de offentliga slakthusen (40—50 kr.).

Bland de sämst aflönade äro glasmästare, mejerister, rep-slagare (3,50 kr. daglön), väfvare (3,33—4 kr.), barberare (2,85) trädgårdsdrängar (2,50—3 kr.).

Administrativ praxis.

1. *Angående upplåtelse af jord för vissa kommunala ändamål från ekklesiastikt boställe mot ersättning, bestämd i den för expropriation gällande ordning.*

Hos K. M:t gjorde Barkeryds församling genom särskilda å kyrkostämman och kommunalstämma utsedde kommitterade ansökan att från kyrkoherdebostället ett mantal n:r 2 Barkeryds prästgård måtte få till kyrkogård m. m. under äganderätt afsöndras vissa af förste landtmätaren Yngve Ostwald år 1904 å karta affattade och beskrifna jordområden om tillsammans 2,1785 hektar mot årlig afgäld, som af bemålde landtmätare och gode män föreslagits till 50 kronor eller 30,67 kilogram smör för hela den till afsöndring ifrågasatta marken.

Sedan vederbörande blifvit öfver ansökningen hörde samt församlingen på gifven anledning inkommit med utredning utvisande, att de å förberörda karta med följande nummer betecknade ägoområden skulle användas: n:r 1 om 68,25 ar till kyrkoplan och kyrkogård, n:r 2 och 3 om tillhoppa 59,45 ar till skolträdgård, n:r 4 om 23,50 ar till plats för kyrkstallar, n:r 5 om 50,50 ar till skolhustomt med lekplan, n:r 6 om 13,75 ar till tomt för organistbostad med trädgård samt n:r 7 om 2,40 ar till tomt för sockenstuga, föredrogs ärendet den 23 februari 1906 inför K. M:t, som fann godt i anledning af förevarande ansökan medgifva, att ifrågavarande jordområde finge, sockenstugutomten till Barkeryds borgerliga kommun och de öfriga områdena till Barkeryds kyrkoförsamling, för sagda ändamål afstås mot lösen, som, därest det icke träffades öfverenskommelse, hvilken af K. M:t godkändes, skulle bestämmas i den ordning, som i nådiga förordningen angående jords eller lägenhets afstående för allmänt behof den 14 april 1866 föreskrifves, äfvensom förordna, att löseskillingen skulle till domkapitlet inlevereras och medelst betryggande placering göras räntebärande, intill dess K. M:t på därom af domkapitlet gjord framställning förordnat om densammas användning.

G. T.

2. *Under det tidigare från boställen eller andra publika hemman och lägenheter, som icke innehafvas under åborätt, för vissa allmänna ändamål lägenheter afsöndrats för alltid, utan att upplåtelsen skett med äganderätt, medgifvas dylika upplåtelse, där de ej ske med äganderätt¹⁾, numera endast under nyttjanderätt, så länge området i fråga för det afsedda ändamålet användes och laga hinder ej möter.*

Hos K. M:t gjorde Värmdö församling ansökan, att de å en af kommissionslandtmätaren R. Essén år 1903 upprättad karta affattade och med 1, 2, 3, 4 och 5 betecknade ägofigurer om tillhopa en hektar 58 ar måtte få såsom en välbehöflig tillökning af församlingens begravningsplats för alltid afsöndras från församlingens kyrkoherdeboställe n:r 1 Prästgården.

Efter det vederbörande blifvit öfver ansökningen hörde, föredrogs ärendet den 6 juli 1906 inför K. M:t, som fann godt medgifva, att berörda område finge från nämnda kyrkoherdeboställe för uppgifna ändamålet till Värmdö församling upplåtas att under nyttjanderätt innehafvas, så länge området för det afsedda ändamålet af församlingen användes samt laga hinder ej mötte; och skulle såsom villkor för upplåtelsen gälla dels att årlig afgäld, fullt motsvarande den minskning i inkomst, som genom afsöndringen tillskyndades boställshafvaren, af Kbfde efter vederbörandes hörande fastställdes i spannmål eller annan lämplig persedel att af församlingen till boställshafvaren utgöras med lösen i penningar efter medelmarkegångspris, dels ock att genom församlingens försorg och för dess bekostnad skulle uppföras och för framtiden underhållas lämpligt stängsel vid det afsöndrade området i ägo gränsen mot boställets öfriga icke afsöndrade mark.

G. T.

3. *I fråga om rätten till ek å kyrkohemman af krono natur.*

Sedan domänstyrelsen genom resol. den 26 okt. 1905 till efterrättelse under en tid af 20 år från den 14 mars 1906, med viss ändring och tillägg, fastställt en år 1903 upprättad interimspan för skogsskötseln å det Andrarums kyrka tillhöriga hemmanet $\frac{3}{8}$ mtl. Jällstorp n:r 5 i Andrarums socken, uti hvilken plan förrättningsmannen — jämte antecknande bl. a., att hemmanet vore af vederbörande myndigheter utarrenderadt på 30 års tid från och med d. 14 mars mars 1904 med rätt för arrendatorn att efter behörig utsynning nyttja hemmanets skog, om tillgång därtill finnes, samt att å utmarksområdet icke förekomme skog med undantag af något al, men att å magerjorden finnes en med bok och ek bevuxen smal strandslutning — beträffande afverkning af å hemmanet växande bok föreslagit, att däraf skulle genom berednings- och rensningshuggning årligen uttagas 2,5 kubikmeter att till husbehof användas, hvaremot i fråga om afverkning af ek skulle gälla hvad därom vore särskildt stadgadt;

anförde Andrarums församlings kyrkoråd hos K. M:t besvär öfver domänstyrelsens berörda resolution i syfte att sådan jämkning måtte vid-

¹⁾ Jfr. Prej. n:r 1.

tagas i den fastställda hushållningsplanen, att församlingen finge från hemmanets skog taga omkring 4 famnar kortved årligen till uppvärmning af kyrkan.

Öfver dessa besvär lät domänstyrelsen höra vederbörande jägmästare och öfverjägmästare, hvarefter domänstyrelsen afgaf eget underd. utlåtande och sedan kammarkollegium uti infordradt underd. utlåtande bl. a. erinrat och meddelat, att hemmanet i jordeboken upptages bland kronoegendomar under allmän disposition med anteckning: tillhör Andrarums kyrka, äfvensom att, sedan Albo häradsrätt genom utslag den 11 juli 1868 i sak mellan K. M:t och kronan, å ena, samt dåvarande kyrkoherden i Andrarums pastorat m. fl. i egenskap af Andrarums kyrkas föreståndare, å andra sidan, angående ägande- och dispositionsrätten till ifrågavarande hemman, på anförda skäl förklarar K. M:t och kronan icke hafva dispositions- eller äganderätt till hemmanet, utan detsamma fortfarande med full äganderätt tillhöra kyrkan, samt vederbörande hofrätt i dom d. 25 nov. 1870 fastställt det slut, häradsrättens utslag i fullföljd del innehölle; K. M:t genom dom den 6 juni 1871 fastställt hofrättens dom; föredrogs målet d. 29 juni 1906 inför K. M:t, som, enär jämlikt K. M:ts berörda dom ifrågavarande hemman med full äganderätt tillhörde Andrarums kyrka och vid sådant förhållande beträffande ek å kronoägor meddelade särskilda stadganden icke kunde utgöra hinder för att i skogshushållningsplanen för hemmanet inbegripa jämväl den å hemmanet växande ek, samt utredning saknades, huruvida skogen, med inberäkning af växande ek, kunde lämna afkastning utöfver arrendatorns husbehof, fann skäligen, med upphäfvande af domänstyrelsens öfverklagade resolution, visa ärendet åter till domänstyrelsen för ny, författningsenlig behandling.

G. T.

4. *Tjänsteman, som, i stället för bostad in natura, erhållit hyresersättning, men sedermera för den beviljade hyresersättningen förhyrt den bostad, som af honom förut innehafts, har ej ansetts böra åtnjuta dyrtidstillägg.*

Vid granskning af Söderköpings allmänna läroverks räkenskaper för år 1903 yrkade kammarrättens revisionsafdelning, att, då rektor A. Björklund, som för år 1903 fått uppbära dyrtidstillägg med tillhoppa 375 kronor, under nämnda år åtnjutit bostadsförmån in natura, vid hvilket förhållande han, jämlikt mom. 2 i kungl. kungörelsen den 10 juni 1903 angående dyrtidstillägg för samma år åt en del tjänstemän och betjante, icke bort åtnjuta något dyrtidstillägg, det uppburna beloppet, 375 kronor, skulle af honom återbäras.

I afgifven förklaring framhöll rektor B., att han ej åtnjutit bostadsförmån in natura, utan endast uppburit från Söderköpings stad ett hyresbidrag af 350 kronor, till stöd hvarför han åberopade utdrag af protokoll, hållet hos stadsfullmäktige i Söderköping den 23 februari 1903, utvisande att, sedan B. anhållit, att, då den bostadslägenhet, som till honom upplåtits, snart nog kunde blifva behöflig för läroverkets behof, stadsfullmäk-

tige ville, räknadt från den 1 därförutgångne januari bevilja honom en motsvarande hyresersättning, mot det staden från denna tid finge fritt förfoga öfver ifrågavarande lägenhet, stadsfullmäktige därtill lämnat sitt samtycke och tillerkänt B. ett årligt hyresbidrag af 350 kronor från och med den 1 januari 1903.

Sedan revisionen, jämte påvisande att enligt ett hyreskontrakt af den 1 mars 1903, B. af stadens drätselkammare förhyrt den af honom förut innehafda lägenheten från och med den 1 januari till och med den 31 december 1903 för en hyressumma af 350 kronor, som af honom erlagts, framhållit, att, därest ofvanberörda bestämmelse i 1903 års kungörelse om dyrtidstillägg kunde för särskilda fall göras overksam genom sådan anordning, som här vidtagits, sagda bestämmelse under förutsättning af samverkan mellan löntagare och vederbörande myndighet vore fullständigt betydelselös, föredrogs ärendet den 21 september 1905 inför kammarrätten, som, enär i målet förekomna omständigheter gifva vid handen, att genom upplåtelsen till rektor B. af ifrågavarande bostadslägenhet, ehuru åt upplåtelsen gifvits formen af ett hyresafstal, B. kommit i åtnjutande af bostadsförmån in natura, på sätt i den af revisionen åberopade författning bestämts, samt han följaktligen ej varit till dyrtidstillägg berättigad, fann skäl att, med gillande af anmärkningen, förplikta B. att återbära anmärkta beloppet.

Häröfver besvärade sig B. hos K. M.t, som enligt beslut den 25 maj 1906 ej fann skäl göra ändring i kammarrättens öfverklagade utslag.

G. T.

Till red. insända skrifter:

- Zeitschrift für Socialwissenschaft*, herausg. von JULIUS WOLF.
1906.
- H. 12. Aufsätze: W. SCHAFER, Die Zeit als Wirtschaftselement. — D. FORD, Die Vorbereitung der Strafrechtsreform. — C. GOLDSCHMIDT, Der deutsche Steinkohlenbergbau und seine Arbeiterverhältnisse. — R. LASCH, Das Marktwesen auf den primitiven Kulturstufen. 3. — *Miscellen*. — *Buchbesprechungen*.
- Bidrag till Sveriges officiella statistik*. F. Handel, 1905. Sthlm 1906.
- Del nio Aarhundrede*, redigeret af P. MUNCH. Aarg. 4. H. 5-7. Kbhvn 1907.
- Finsk tidskrift för vitterhet, vetenskap, konst och politik*, utg. af M. G. SCHYBERGSON och R. F. v. WILLEBRAND. T. LXI. H. VI. T. LXII. II. I. Hfors 1906 o. 1907.
- Från Svenska Statsförvaltningen*. Tidskrift, utg. af De extra-ordinaries-förening. Arg. 1. N:o 1. Sthlm 1907.
- Försäkringsföreningens Tidskrift 1906*. Red. J. LEFFLER. H. 5. Sthlm 1906.
- Industria*. Industripolitisk halfmånadslidning. I arbetarefrågor organ af svenska arbetsgifvareföreningen. Utg. Dr. Hj. G. WALLGREN. Arg. II. N:o 25 o. 26. Arg. III. N:o 1 o. 2. Sthlm 1906 o. 1907.
- I Vår Tids Lifsfrågor*. Skriftserie, utg. af Sydney Alritz. N:o XLVI o. XLVII. Uppsala 1906.
- Kommerskollegii årsberättelse 1905*. Sthlm 1906.
- Meddelanden från K. Kommerskollegii afdelning för arbetsstatistik*, 1906. N:o 4. Sthlm 1907.
- Mercator*. Zeitschrift für Handel und Gewerbe Finlands. Herausgeber: AMOS ANDERSON. Jahrgang 1. N:o 11 o. 12. Jahrgang 2. N:o 1. Hfors 1906 o. 1907.
- Nationalökonomisk Tidsskrift*. Udg. af Nationalökonomisk Förenings Bestyrelse. Red. ADOLPH JENSEN. H. 6. Kbhvn 1906.
- Nordisk Tidsskrift för vetenskap, konst och industri*, utg. af Letterstedtska Föreningen. Red. OSCAR MONTELIUS. 1906. H. 7 o. 8. Sthlm 1906.
- Politik och Kultur*. Tidskrift, utg. af ARVID NEOVIVUS. 1907. H. 1. Hfors 1907.
- Rapports annuels de l'inspection du travail*. 11me année. 1905. Bruxelles 1906.
- Revue du Travail*. Publiée par l'Office du Travail de Belgique. Onzième année. N:o 22-24. Douzième année. N:o 1 o. 2. Bruxelles 1906 o. 1907.
- Skogsvårdsföreningens Folkskrifter*. N:o 7 o. 8. Sthlm 1906.
- Skogsvårds-Föreningens Tidskrift*. Red. GUNNAR SCHÖTTE. Arg. 4. H. 12. Arg. 5. H. 1. Sthlm 1906 o. 1907.
- Social Tidsskrift*. Organ för folkbildningsarbetet och de sociala frågorna. Red. G. H. v. KOCH. Arg. VI. H. 11 o. 12. Arg. VII. H. 1. Sthlm 1906 o. 1907.
- Statistisk Månadsskrift*, utg. af Stockholms stads statistiska kontor. Arg. 1. N:o 11 o. 12. Sthlm 1906.
- Statistisk årsbok för Göteborg*, utg. af Komitén för Göteborgs stads kommunalstatistik. Arg. 6. 1905. Göteborg 1906.
- Statsökonomisk Tidsskrift*, 1906. Udg. af Bestyrelsen för den Statsökonomiske Förening. H. 3-4. Kria 1907.
- Stockholms Köpmannaförenings handelskammare*. Årsberättelse för år 1905. III. Sthlm 1906.
- The Journal of Political Economy*. Vol. 14. N:o 9 o. 10. Chicago 1906.
- Tidskrift*, utg. af Juridiska Föreningen i Finland. Arg. 42. H. 4-5. Hfors 1906.
- Tidskrift for Rettsvidenskab*, utg. af Bestyrelsen for den Stangske Stiftelse i Christiania. Aarg. 19. H. 3-4. Kria 1906.
- REUTERSKIÖLD, C. A. Om Proportionalismen, dess anspråk och berättigande. Uppsala 1907.

Brand- och Lif-
försäkringsaktiebolaget

SKÅNE

☛ Malmö ☛

Fonder öfver 26,000,000 kr.,

däraf garantifondsförbindelser 10,800,000 kr.

meddelar

brand- och hushyreförsäkringar

samt

lif-, lifränte-

och

kapitalförsäkringar.

